

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**DOKTRİNER DURUM VE TARİHİ GELİŞİM AÇISINDAN
YAHUDİ VE HRİSTİYAN GELENEĞİNDE FAİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ayşe AKBABA SADIM

BURSA-2020

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

**DOKTRİNER DURUM VE TARİHİ GELİŞİM AÇISINDAN
YAHUDİ VE HRİSTİYAN GELENEĞİNDE FAİZ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ayşe AKBABA SADIM

Danışman:

Prof. Dr. Emin ERTÜRK

BURSA-2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı'nda 701611038 numaralı Ayşe AKBABA SADIM 'ın hazırladığı "Doktriner Durum ve Tarihi Gelişim Açısından Yahudi ve Hristiyan Geleneğinde Faiz" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 10/07/2020 günü 09:00-10:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Prof. Dr. Emin ERTÜRK
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Emin ERTÜRK
Dr. Sür. Ü. Gökhan DANTIRAN

Üye

Prof. Dr. Feridun YILMAZ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

Bursa Teknik Üniversitesi

10/07/ 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Doktriner Durum ve Tarihi Gelişim Açısından Yahudi ve Hristiyan Geleneğinde Faiz

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin 15/06/2020 tarihinde şahsım tarafından (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/06/2020

Adı Soyadı: Ayşe AKBABA SADIM
Öğrenci No: 701611038
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: Tezli
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Doç. Dr. Emin EKTÖRK
Dr. Sür. Ü. Gökhan DANTİYAN

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Doktriner Durum ve Tarihi Gelişim Açısından Yahudi ve Hristiyan Geleneğinde Faiz” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

15/06/2020

Adı Soyadı: Ayşe AKBABA SADIM
Öğrenci No: 701611038
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: Tezli
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ayşe AKBABA SADIM
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İktisat
Bilim Dalı : İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix+135
Mezuniyet Tarihi : 10 / 07 / 2020
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Emin ERTÜTK

DOKTRİNER DURUM VE TARİHİ GELİŞİM AÇISINDAN YAHUDİ VE HRİSTİYAN GELENEĞİNDE FAİZ

Yahudi ve Hristiyan geleneklerinin faiz kurumuna karşı tutumunun tarihi süreçte izlediği seyir, bu çalışmanın ana hattını oluşturmaktadır. Kavramsal, doktriner ve tarihsel açıdan yapılan analiz göstermektedir ki beşeri güdüler bu unsura her dönemde farklı bir kimlik kazandırmıştır. İktisadi faaliyetlerde sömürü aracı olma rolünü yüksek oranlarla üstlendiği devrelerde toplumsal yıkımın kaçınılmaz bir parçası olarak faiz, tarih sahnesine çıktığı ilk zamanlardan itibaren çeşitli sınırlandırmaların öznesiyken, genel bir yasaklamanın uygulanabilmesi ancak Kilise tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Kutsal Kitap aracılığıyla koyulmuş yasağı sarsacak ilk öğreti ise ‘Aziz’ Thomas Aquinas tarafından ortaya atılmıştır. Thomas’ın fikirleri Luther, Calvin gibi isimler aracılığıyla çağın getirdiği yeniliklerin etkisiyle öylesine geliştirilmiştir ki, ilerleyen süreçte faizin meşruiyetine yönelik fikirler çığ gibi büyümüştür. Aynı zamanda aydınlanma, Kanon kurallarının silikleşmesinde en etkili gelişmelerden bir diğeridir. Öne çıkardığı bireyci ve rasyonel akım, kişisel çıkarları destekleyen her türlü işlemde olduğu gibi yasaktan daha baskın gelmiş, kapitalizmin gelişmesi de bu fikrin hakimiyetini tamamlamıştır. Artık faiz ahlâkî değil, iktisadi tartışmaların öznesi, sistemin zorunlu değişkenlerinden biri olmuştur. Sonuç itibariyle faiz; rasyonalitenin hakimiyetinde insani dürtüleri de besleyen bir olgu olarak yasallık kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi, Yahudi Geleneği, Hristiyan, Hristiyan Geleneği, Faiz.

ABSTRACT

Name and Surname : Ayse SADIM
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Economics
Branch : Economic Development and International Economics
Degree Awarded : Master
Page Number : ix+135
Degree Date : 10 / 07 / 2020
Supervisor : Prof. Dr. Emin ERTÜRK

INTEREST IN JEWISH AND CHRISTIAN TRADITION IN THE ASPECT OF DOCTRINAIRE STIUATION AND HISTORICAL DEVELOPMENT

Main line of this study is consisted by the attitude of the Jewish and Christian traditions against interest institutions throughout the historical process. The conceptual, doctrinal and historical analysis shows that human motives have given to this element a different identity in each period. As an inevitable part of social devastation in every period in which it has played a role as an instrument of exploitation in economical activities, interest has been the subject of various restrictions since the first time it appeared at the historical stage, while a general ban could only be implemented by the Church. The first doctrine that would shake the ban imposed through the Bible was introduced by "Saint" Thomas Aquinas. Thomas's ideas were so developed with the influence of the innovations brought by the era through names such as Luther and Calvin that ideas for the legitimacy of interest grew like an avalanche in the future. At the same time, the enlightenment, was one of the most influential developments in the fading of the canonical rules. Individualist and rational movement that are emphasized, were more dominant than the prohibition as in all sorts of processes that supported personal interests, and the development of capitalism completed the dominance of this idea. Interest is no longer moral, but the subject of economic debates has become one of the mandatory variables of the system. As a result it has gained legitimacy as a phenomenon that nurtures human impulses in the dominance of rationality.

Keywords: Jewish, Jewish Tradition, Christian, Christian Tradition, Interest.

ÖNSÖZ

Öğrenciliğim süresince bana kıymetli vakitlerinden ayırarak hem bir birey hem de bir öğrenci olarak iyi yetişmem adına desteğini esirgemeyen tüm hocalarıma; araştırma kaynaklarına ulaşmam ve ulaştığım bilgileri yorumlamam esnasında bana çok yardımcı dokunmuş olan Bursa Protestan Kilisesi Pastörü İsmail KULAKÇIOĞLU'na, özellikle çalışma sürecimin her aşamasında bana yön veren, araştırma konuma ilişkin muazzam bilgi birikimine beni de ortak ederek, söz konusu çalışmamın özgün ve kaliteli olması için gerekli tüm yapıcı uyarılarda bulunan ve bu önsözü yazma payesine gelmemi sağlayan Prof. Dr. Emin ERTÜRK hocama teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her döneminde beni manevi açıdan doyuran, verdikleri eğitim doğrultusunda aldığım her kararda yanımda olan, hatalarımı düzeltmek adına gösterdikleri özveriyle birlikte yanlışlarım ve doğrularımın beni her zaman seven aileme minnettarım. Onlar; ilk öğretmenlerim olarak her zaman yanımda hissettiğim babam ve annem, varlıklarına şükrettiğim abim, ablam, eşi ve neşe kaynağı yeğenlerim... Bu süreçte yanımda olarak sağladığı her türlü katkıdan dolayı sevgili eşim, bana anne olma duygusunu tattıran meleğim... Aynı zamanda önsözünde teşekkürlerimi sunduğum bu analizimin bugün ve gelecek adına faydalı olmasını temenni ederim.

Bursa, 07, 2020

Ayşe AKBABA SADIM

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZ; KAVRAM VE TARİHİ GELİŞİM

1. KAVRAM OLARAK FAİZ.....	4
2. TARİHSEL GELİŞİMİ AÇISINDAN FAİZ	5
3. YAHUDİLİK VE FAİZ OLGUSU	15
3.1. FAİZDE ÇİFTE STANDARDIN TEMEL DAYANAĞI.....	18
3.2. YAHUDİ HALKI VE DİĞERLERİ	22
3.3.1. Kardeşlikle Sınırlanan Faiz Yasağı	24
3.3.2. Faiz Yasağında Kardeş-Yabancı Ayrımı İçermeyen Hükümler	27
3.3.3. Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Faiz Yasağı	27
4. BİR GELENEĞİN YENİDEN İNŞASI: HRİSTİYANLIK VE FAİZ OLGUSU	32
4.1. YAHUDİLİĞİN FAİZ MERKEZLİ ZENGİNLİK İDEALİNDEN KOPUŞ ..	35
4.2. İRKA TAHSİS EDİLEN SEÇİLMİŞLİĞİN REDDİ	40
4.3. HRİSTİYAN GELENEĞİNDE FAİZ.....	41
4.3.1. Zımnî İfadeler Işığında Faiz Yasağı	41
4.3.2. Hristiyanlık'ta Faiz Teşviki 'Görüntüsü' Veren İfadeler	43
4.3.3. Hristiyan Din Adamlarının Faize Bakışı	46
4.4. ORTA ÇAĞDA HAKİM ÖĞRETİ: KİLİSE'NİN FAİZ YASAĞI	49
4.5. ŞER'İ HİLE	51

5. İSLÂM'DA FAİZ OLGUSU.....	54
------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZ YASAĞINDA SERTLİĞİN YUMUŞAMASI, KAZANILAN MEŞRUIYET VE MEŞRUIYETİN GETİRDİĞİ YENİ TEOLOJİK DOKTRİN

1. HRİSTİYAN DİN ADAMIYLA BAŞLAYAN DOKTRİNER DÖNÜŞÜM SÜRECİ.....	59
1.1. AVRUPA'DA YASAĞA YENİ YORUM: THOMAS AQUINAS ETKİSİ...	59
1.2. DİNİ REFORMUN LİDERİ MARTİN LUTHER (1483-1536) VE LUTHER'İN FAİZ DOKTRİNİ	63
1.3. HULDREİCH ZWİNGLİ (1484-1531) 'NİN LUTHER'E DESTEĞİ	66
1.4. FAİZE YENİ YAKLAŞIM: JEAN CALVİN (1509-1564) ÖĞRETİSİ.....	66
1.5. YASAĞIN YUMUŞAMASINDA ETKİLİ DİĞER İSİMLER	71
2. MEŞRUIYETİN ARKA PLANI: YENİ DOKTRİNİN İKTİSADİ TEMELLERİ	71
3. KİLİSE'DE FAİZ YASAĞININ YUMUŞAMASI	75
4. YASAĞIN KALDIRILMASI	79
5. YENİ FAİZ DOKTRİNİYLE KİLİSE	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOKTRİNER BOYUTUYLA FAİZ:

KAPİTALİZMİN ZORLADIĞI DOKTRİNER DÖNÜŞÜM VE GÜNÜMÜZDE FAİZ KURUMU

1. 18. YY'DA FAİZ KAVRAMININ İKTİSAT LİTERATÜRÜNDE KARŞILIĞI.....	84
2. KAPİTALİST SİSTEM VE SONRASINDA GELİŞEN FİKİRLER İŞİĞİNDE FAİZİN MEŞRU GÖRÜNÜMÜ	85
2.1. ZORUNLULUĞUN GETİRDİĞİ MEŞRUIYET VE MEVCUT DURUM....	98

2.2. LİTERATÜR TARAMASI: MODERN EKONOMİLERDE DİNİ HÜKÜMLERİN İZLERİ	101
3. YAHUDİ VE HRİSTİYAN GELENEKLERİNİN TEMELİNDEKİ YASAĞI KORUYAN TEK KİTAPLI DİN ‘İSLÂM’.....	104
3.1. GÜNCEL FAİZ TARTIŞMALARININ TEMEL SEBEBİ OLARAK RİBA NEDİR?.....	108
3.2. İSLÂM’DA FAİZ TARTIŞMALARI.....	109
4. GELENEKLERDEKİ FAİZ YASAĞI KIRILMALARININ YARATTIĞI MODERN KRİZLERE İSLÂMÎ ÖNERİLER	114
SONUÇ.....	121
KAYNAKLAR	124

GİRİŞ

Faiz; tarihte öncelikle ahlâk, din, felsefe ve hukuk, daha sonra da iktisat bilimi kapsamında önemli tartışmaları içinde barındırmış bir olgudur. Borç ilişkilerinin ortaya çıktığı en ilkel zamanlarda dahi var olan bu olgu, geçmişten günümüze farklı bakış açılarının öznesi olmuştur. Faize yüklenen anlamların çeşitliliği ise kavramın tanım yelpazesinin oldukça geniş bir aralığa sahip olmasıyla sonuçlanmıştır.

Bireyler insani dürtülerinden dolayı genellikle sahip oldukları ve kendilerine artı değer katan şeylerden vazgeçmek noktasında gönülsüzdürler. Beşerî seçimlerin pozitif sonuçlar doğurması ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi adına var olan ahlâk, din ve hukuk kuralları bu noktada devreye girmekte, yardımlaşma ve adaletin sağlanabilmesi adına yaptırımlar içermektedir. Genel bir tanımlama ile faiz; verilen borcun karşılığında geri ödemede elde edilmek istenen getiri olarak yorumlanabilir. Borçlanmanın temelde ihtiyaçtan doğuyor olmasından dolayı ahlâkî perspektif, borç veren tarafından durumdan menfaat sağlama beklentisini hoş karşılamayacaktır. Aynı şekilde ilk çağlardan itibaren var olan dinler de bireyler arası yardımlaşma ve iyiliğin herhangi bir karşılık beklemeden yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ancak faize dini, ahlâkî, felsefî zeminde dışlandığı, hukuk kurallarıyla yasaklandığı dönemlerde dahi kişisel kazanç maksadıyla uygulama alanı yaratılmış, tarih sahnesinde her zaman kendisine yer bulmuş ve hatta bu işlemin uygulanmasını üstlenen kurumlar dahi ortaya çıkmıştır.

Toplumlar üzerinde büyük olumsuzluklar yaratmış olan faiz kurumunun, temelde Yahudi ve Hristiyan gelenekleri kapsamında tarihsel süreçteki seyri ile doktriner boyutunun incelenmesi adına yapılan bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm faizin kavram olarak analiziyle birlikte en ilkel yöntemler de dahil olmak üzere bu uygulamanın tarihteki görünümü üzerine açıklamalar içermektedir. Kavramsal çerçeve kişisel görüşlerin çeşitliliğinden doğduğu için çok yönlü olarak ele alınan tanımlamaları gerekli kılmıştır. Tarihsel sürece ilişkin analiz ise eski toplumlarda faiz kurumunun durumu ve bununla birlikte getirilen yasal sınırlara dair bilgilendirmeler üzerine inşa edilmiştir. Yahudi ve Hristiyan gelenekleri tarafından getirilen dini kurallar, çalışmanın ana hattını oluşturmaktadır. Dini yargıların uygulanmasında İbrani soyu ya da inancından olmanın ayırıcı olduğu Yahudi geleneği için faiz hususu, seçilmiş millet olma fikrinden doğan özellikli konumu desteklemek adına Yahudilerin iktisadi menfaatlerini

korumaya yönelik tebliğler üzerinedir. Yani faizin Yahudiler arasında uygulanması yasaklanırken, yabancılara uygulanmasına cevaz verilir. Kutsal Kitap, din adamları ve uygulama alanları dikkate alınarak açıklanan faiz olgusu, Hristiyan geleneğinde Yahudi geleneğindeki biçiminden sıyrılarak yeni bir görünüm kazanmıştır. Kilise, orta çağa hakimiyet kurmuş yaptırımlarıyla seçilmiş olmak fikrini reddetmiş ve din dışı bir uygulama olmasından dolayı faizin her türlüünü yasaklamıştır. Ancak tarih, tüm yaptırımlara rağmen kişisel/toplumsal huzurun kırılma noktalarından biri olarak var olan faize ilişkin yasağın bireyler tarafından bir şekilde aşıldığını ortaya koymuştur.

İkinci bölümde ise yüzyıllar boyunca dini yükümlülükler ve ahlâk kuralları tarafından dışlanmış olan bir uygulama üzerine gelen yeni ayrımla açılan doktriner boşluğun yaratacağı etki incelenmiştir. Aziz Thomas Aquinas'ın yasağı derinden etkileyecek görüşleri, Martin Luther, Huldreich Zwingli, Jean Calvin gibi isimler tarafından geliştirilen yeni öğretilerle birlikte temelde şeref yoksunluğu olarak anılan faizi farklı bir konuma taşımıştır. Artık faize çeşitli durumlarda cevaz verilebileceği fikri büyük bir kesim tarafından kabul görmüştür. Daha sonraki süreçte söz konusu iktisadi gelişmeler, merkantilizm ve fizyokrazi gibi yeni akımların etkisiyle birlikte faize uygulama alanı sağlayan harici ruhsatlar, din adamları tarafından faize cevaz verilebilirliğine yönelik açıklamalarda ortaya atılan yeni fikirler, Katoliklerin dışında Protestan, Anabaptist olarak anılan yeni cemaat mensuplarının etkisi 1789 yılında Kilise'nin faiz yasağını kaldırmasıyla sonuçlanmıştır.

Üçüncü bölüm faizin doktriner boyutunu gözler önüne sermektedir. Kapitalizmin ortaya çıkmasıyla tam manasıyla meşruiyet kazanmış olan faiz, artık ekonomik sistemlerin işleyişinde zorunlu bir unsur halini almıştır. Burada iktisat bilimi açısından önemli etkiler yaratmış isimlerin faize yükledikleri anlam incelenmiş ve meşruiyet sonrasında dini hükümlerle çizilen sınırların sistemler üzerinde herhangi bir etkisinin kalıp kalmadığına yönelik çalışmalara yer verilmiştir.

Araştırmanın öznesi konumunda olan Yahudi ve Hristiyan geleneklerinin dahil olduğu ilâhî dinler grubunun bir diğer üyesi ise İslâm'dır. İslâm'ın diğer geleneklerin aksine faiz yasağını korumacı tutumu, finansal işlemlerin gerçekleştirilmesi adına yeni enstrümanların geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Kapitalizm sonrasında faizin çıpa olduğu küresel finansal piyasalarda ortaya çıkan krizler, ekonomiler üzerinde önemli problemlere

yol açmıştır. İlgili krizlerin faizsiz finans piyasaları üzerinde aynı etkiyi yaratmamış olması Müslüman olmayan coğrafyalarda da bu enstrümanlara olan ilgiyi arttırmış, faizin tekrar, ancak daha farklı bir boyutuyla tartışma gündemine taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Tarihte yaşanan gelişmeler ışığında Yahudi ve Hristiyan gelenekleri tarafından tanınan meşruiyetin kaldırılması ya da bir diğer deyişle faize kitaplı dinler tarafından getirilen yasağın korunmasının ilgili krizlere çözüm olup olmayacağı, bu tartışmalar içerisinde yer alan en önemli başlıklardandır. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda çalışmanın üçüncü bölümünde İslâm'da faiz tartışmalarıyla birlikte bunu destekleyen iktisadi öğretilere yer verilmesi de yararlı görülmüş ve faizsiz işleyen yeni yapılanmaların finansal krizler için bir çözüm önerisi olup olmayacağına ilişkin yeni fikirler de ayrı bir başlıkta ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİZ; KAVRAM VE TARİHİ GELİŞİM

1. KAVRAM OLARAK FAİZ

Faiz, iktisadi faaliyetlerin var olduğu her dönemde söz konusu olan ve iktisat dışında felsefe, hukuk, din gibi alanların da ilgilenmiş olduğu bir olgudur. Genel karakteri; sermaye yığılmasıyla tekel oluşturması, sosyal yapıyı yıkmaması, fiyat anarşisi oluşturması, üretmeden tüketme tanımı ve enflasyonu zorunlu kılması gibi temel tespitlerle çizilebilmektedir (Işık, 2006: 59).

Farklı doktrinlerin öznesi olarak (Pıçak, 2012: 61) ifadesinde daha genel bir kavram kullanılması adına kapital geliri ya da kapital iradı şeklinde de isimlendirilen faiz kavramı, ortak kabul gören tek bir tanıma indirgenememektedir (Alkan-Yazman, 1949: 246). Farklı inançlar kapsamında farklı bakış açılarıyla çeşitli anlamlar yüklenebilen bu kavramın tanım yelpazesi oldukça geniştir.

Türk diline Arapça'dan geçen ve Arapça riba olarak anılan faiz kelimesi “şişme, artma, çoğalma” gibi sözlük anlamlarına sahiptir. Hukukî bir terim olarak değerlendirilmesi durumunda değiş-tokuş sözleşmelerinde taraflardan birinin hakkı olarak kararlaştırılmış karşılıksız fazlalıktır. Dolayısıyla yalnızca para değil, mal değiş-tokuşlarındaki fazlalığı da kapsayan kavram (Kalyoncu-Tuncer, 2017: 167) esas itibariyle üretim faktörlerinden birisi olan kapital faktörünün ya da mali fonların belirli bir zaman diliminde kullanılmasının karşılığıdır (Seyidoğlu, 1992: 247). Özellikle para borçlarında söz konusu olan faiz (Nomer, 2013: 233) TDK'deki tanımına göre, ödünç olarak verilen paranın işletilmesi sonucunda elde edilen getiri ya da bu paranın verilmesi sonucunda elde edilen kâr olarak ifade edilmektedir. Sermayenin ödünç verilmesi ile temellenen bu kavram ödünç verme durumunun yarattığı risk kapsamında ele alınırsa (Ergin, 1974: 296) borç para ilişkisinin oluşturduğu anlaşma sonucunda paranın kiralanma bedelidir (Hançerlioğlu, 2006: 111). Kavram; ilişkinin borçlusu tarafından ödünç para almış olduğu kişiye karşı bu paranın kullanılmasından doğan borç olarak tanımlanabilirken (Parasız, 1999: 196) ilişkinin alacaklısı tarafından elde edilen likitten vazgeçilmesi sonucunda elde

edilen kullandırma bedeli şeklinde tanımlanabilmektedir (Öney, 1978: 94). Faizi finansal sistemin bir parçası olarak yorumlayan Yaron Brook (2007: 10) ise A kişisine B kişisi tarafından belirli bir süreyle ödünç verilen para için yapılan sözleşmede, geri ödemesinde faizin söz konusu olacağına dair karşılıklı anlaşılan bir finansal işlem olarak tanımlamıştır.

Faizli ödünç işlemlerinde alacaklı tarafından elde edilen mal ya da para artışının (faizin), ticari işlerden kaynaklanan artıştan (kârdan) farkı ekonomik işlemlerde söz konusu risk faktörünün dağılımından kaynaklanmaktadır. Ticari işlemlerde risk her iki taraf için de söz konusuyken, ödünç işleminde (çalınma, kaybolma vb.) borçluya aittir (Kalyoncu-Tuncer, 2017: 168).

Takas işlemlerinin sistematik bir yapıya kavuşmasından önce kredi kullanımını olarak nitelendirebileceğimiz işlemler genel itibarıyla, bir hayvan için ya da hasat zamanı bir yiyeceğin toplanacağı döneme kadar geçen sürede; oğul, kardeş ya da komşu aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu durum hediye ya da kredi olarak görülebilecekken, günümüzde teminatsız para transferi yine hediye ve krediyi içine alan bir grupta yer alır. Grubun üçüncü üyesi ise hırsızlıktır. İşte günümüzde de teminatsız para transferi olarak hediye, kredi ve hırsızlık arasında net bir ayırım, oldukça güçtür (Homer-Sylla, 2005: 17).

2. TARİHSEL GELİŞİMİ AÇISINDAN FAİZ

Ekonomik dengeler üzerindeki etkilerinden dolayı faiz olgusu, iktisat literatüründe önemli bir yere sahiptir. Ülke ekonomilerinin yönetiminde söz konusu sistemlerin birbirinden ayrılmasında önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Varlığı çok uzun bir tarihi ifade eden faiz; sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki etkileri ile geçmişten günümüze dinler, iktisatçılar ve filozofların incelemelerinde önemli bir yer teşkil etmiştir (Deniz, 2006: 2).

Ekonomik faaliyetlerde paranın henüz kullanılmaya başlanmadığı, ödemelerin aynı olarak yapıldığı dönemlerde dahi söz konusu olan kredili işlemlere ilişkin uygulamalar toplumsal, ahlâkî ve ekonomik birçok yönüyle farklı tartışmalara yol açmıştır. Faiz ortaya çıktığı ilk dönemden orta çağa kadar toplumsal açıdan, orta çağ sonrası dönemde ise temelde iktisadi açıdan ele alınmış bir olgu olarak karşımıza çıkar. Orta çağ sonrası dönemde faizin iktisadi gelişmelere paralel olarak meşrulaştırılmasına dair görüşler ortaya atılmıştır. İktisadi yorumların yanı sıra hukukî ve siyasi boyutuyla da

faiz, tarihsel süreçte farklı bakış açılarına konu olmuştur (Demirgil-Türkay, 2017: 131-133).

Sanat, yapıldığı dönemin toplumsal koşullarının anlaşılması ve yansımada önemli rol üstlenen bir alandır. Tarihsel süreçte sanat eserleri içerisinde de kendisine alan yaratmış olması, faizin toplumsal bağlamdaki önemine atıf yapılabilir bir başka yönünü ortaya koymaktadır.

Dante, Dickens, Dostoyevski, Shakespeare gibi dönemlerinin popüler romancıları faizle ödünç para veren kişileri romanlarında kötü karakterlerle özdeşleştirmişlerdir (Brook, 2007: 10). Örneğin William Shakespeare, tahmini 1596-7 yıllarında yazdığı “Venedik Taciri” adlı oyununda tefecilik¹ yapan Shylock adında bir karakter kurgulamış ve onu acımasızlıkla bütünleştirmiştir. Yahudi olan bu karakter, dini ve ırkıyla övünen, dininin izin verdiği surette para düşkününü bir faizcidir. Faizi dini yükümlülüklerinin de bir gereği olarak ‘haklı kazanç’ şeklinde nitelendiren karaktere, genel itibarıyla sevimsiz bir kimlik kazandırılmıştır (Barman, 2013: 9, 21). Hristiyan olan ana karakterden faizsiz para veriyor ve kendi tefeciliğini sarsıyor olmasından dolayı nefret ederek, ırk ve din temelli bir düşmanlık beslediğini söylediği sahnelerde tefeci Shylock, Shakespeare tarafından adeta bir cani olarak betimlenmiştir (2013: 31). Shakespeare gibi Dostoyevski de (2010: 11-13) “Suç ve Ceza” adlı ünlü eserinde tefecilik hususuna yer verir. Bu romanda ana karakter olan Raskalnikov tarafından öldürülen Aliyona İvanovna isimli kadın da yaşlı bir tefecidir.

Tarihte toplumsal yapılar üzerindeki derin etkileri farklı tanımlamalar ya da farklı betimlemeleri beraberinde getirmiş olan faiz ahlâkî açıdan incelenmesi durumunda aslında her çağda özü itibarıyla haksız bir kazanç olarak görülmüştür. Dinler bağlamında da haram kılınmış faizin meşru görünümüne kavuşmasında etkili unsurları farklı çağlardaki² koşulları da dikkate alarak incelemek, iktisadî doktrinlerdeki yerinin dejenere olmuş toplumsal yapılara yansımalarını verecektir.

İlk insanlar için gereksinmelerinin karşılanması, muhafazası, korunması oldukça güç bir eylemdi. Bireyler gereksinme duydukları her malı her zaman karşılama şansına sahip olmamakla birlikte, elde edebildiği malların muhafazasında da problem yaşamaktaydı.

¹ (Fahiş faiz); yasal olarak izin verilen oranın üzerinde faiz uygulanması olarak tanımlanabilir.

² İlk çağ (M.Ö. 3500-M.S. 476), Orta çağ (476-1492), Yeni çağ (1492-1789).

Kişinin o andaki ihtiyacını karşılayacak olan mal miktarının fazlası, daha sonra aynen geri ödenmesi koşuluyla borç olarak verilerek bu sorun çözüme kavuşturulmaktaydı. Bu sayede mevcut durumu o ihtiyacı karşılamaya elverişli olmayan kişi de elinde fazla malı olan kişi de kazançlı olurken, malların muhafaza edilme yöntemlerinin bulunması ile bireyler karşılıksız borç vermek istememeye başladılar. Bundan dolayı insanlık tarihinin başlarında kişilerin bir miktar fazlasıyla geri almak koşuluyla borç vermeleri, faizin ilk uygulanma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte gelişen ticaret, ekonomi ve para olguları ise bu şekliyle basit bir sistem olarak ortaya çıkan faizin uygulama yöntemleri ve alanlarını arttırmış (Komisyon, 2014: 15) ancak ilkel şekilde uygulanması durumunda dahi varlıklı kişilerin lehine, varlıksız kişilerin ise aleyhine sonuçlar doğurmuş, faiz adı altında yapılacak ek ödemelerde aşırı yükselişlere sebep olmuştur (Binatlı, 1966: 149-150).

Faiz olarak adlandırdığımız misli ile geri alma olgusu banka gibi faaliyet göstermiş olan tapınaklarda daha resmi bir hal almış, kredi verme işlemi gibi gerçekleştirilmiştir. Kişiler fazla mallarını rahiplere emanet etmiş, bu emanetlerden elde edilen kaynaklar da başkalarına ödünç olarak verilmiştir. Ödünce konu olan mallar genellikle hayvan, değerli maden, tarım ürünü şeklinde olmuş ve geri ödemesinde hayvanın yavrusu, ürünün bir kısmı, daha büyük bir külçe, fazlalık olarak istenmiştir. Geçmişte faiz anlamında da kullanılmış olan ‘yavrulama’ kelimesi bu uygulamadan kaynaklanır.

Kişilerin sahip olduğu Tanrı korkusu tapınaklardan alınan borçların zamanında ve Tanrı’yı memnun edecek miktarda faizle ödenmesi noktasında önemli bir etken olmuştur ancak; borç verme işlemi zamanla bireyler tarafından da gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum anapara ve faizin geri alınmadaki risklerden korunmak için ödünç verilen kişilerin ailelerinin rehin alınması, faiz oranlarının arttırılması gibi farklı uygulamalara sebebiyet vermiştir. Bu uygulamalar ekonomiye müdahalenin ilk sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkar (Ergin, 1983: 126-127). Diğer bir deyişle ‘tefecilik’ iktisadi anlamda tedbirlere konu olan en eski uygulamalardan biridir (Keynes, 2010: 297).

Faizin tarihi seyri incelenmesi, eski toplumların faiz uygulanması hususundaki tutumlarının ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu incelemenin başlangıç noktası olarak Sümerler Eski Mezopotamya toplumlarından biridir. Bu toplum oluşturduğu yazılı kuralları ile hukuk sisteminin temellerinin atıldığı ve buna dair kaynaklara ulaşılabilmiş

olan ilk medeniyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgiç, 1963: 103). Ticari işlerinde sözleşme ve kurallara sahip ilk topluluk olan Sümerler 'de kredi kullanımı ekonomik ilişkiler için önemli bir yere sahip olmuştur. Altın, gümüş gibi madenlerin kredi aracı olarak kullanıldığı uygulama, yıllık kazancın %15-%33'ü arasında bir miktarının kâr olarak verilmesiyle gerçekleştirilmiştir (Komisyon, 2014: 16). Dönemler itibariyle uygulamadaki ayırım dikkate alınarak; daha genel bir ifadeyle zahire karşılığında 1/3, para karşılığında 1/5 faiz oranının geçerli olduğu bilinmektedir (Demir, 2010: 4).

Eski Mısır'da ise ödemeler genellikle aynı mal ile yapılmıştır. Ancak Eski Mısır kabile reislerinden birinin milattan önce koyduğu faizin anaparanın aslından daha yüksek olamayacağına ilişkin kanun, yirminci yüzyıl Mısır Medeni kanunu 242. maddede söz edilen bir unsur olarak geçerliliğini korumuştur (Komisyon, 2014: 16).

Faiz olgusunun Babil ve Asur açısından incelenmesi durumunda karşımıza çıkan en etkili isim Babil kralı Hammurabi'dir. Hammurabi Sümerler 'in ticari geleneklerini dikkate alarak borçlu ve alacaklı arasındaki ilişkileri yazılı kurallar halinde düzenlemiştir (Ergin, 1983: 127). Babil'de tefeciler tarafından uygulanan yüksek faiz oranları, sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunların giderilmesi amacıyla Kral Hammurabi tarafından çıkarılan özel mülkiyet ile üretim ilişkilerini de düzenleyici yaptırımlar içeren kanunlar, devletin ekonomiye müdahalesinin ilk örneklerindedir (Özgüven, 1984: 7). Tüketicileri ödünç işlemlerinde karşılaşılabilecekleri sert uygulamalardan korumak adına geliştirilen temel barikat olarak faize ilişkin düzenlemelerin (Peterson, 2008: 1113) hukukî boyutu tarih boyunca Hammurabi kanunları (M.Ö. 1760) (Vincent, 2014: 3) sonrasındaki tüm hukuk düzenlerinde devam etmiştir (Evren, 1987: 22).

Hammurabi tarafından çıkartılan kanunların temel amacının mazlumların korunması olduğu bilinmektedir. Bunun sebebi Louvre müzesinde bulunan bu abidenin sonunda yer alan Hammurabi 'ye ait öznel ifadelerdir. 'Koruyucu bir hükümdar olarak güçlülerin güçsüzleri ezmesine engel olması adına koyduğu bu kuralların, kendisinden sonraki kralın da toplumsal refah istemiyle hareket etmesini sağlama amacına hizmet ettiğini' belirtmiştir.

Hammurabi kanunlarının faiz uygulamalarına dair maddeleri incelendiğinde, normal faiz olarak koyulan hadler dikkate alınırca ilgili dönemde tefeciliğin nasıl bir düzeyde

olduğunun tahmini zor olmayacaktır. Hammurabi Kanunlarında faize ilişkin hükümler (Binatlı, 1966: 150-153);

Madde 48 borca karşılık rehin olarak verilmiş bir tarlada suyla ilgili bir sıkıntı olmasından dolayı ürün yetişmemesi durumunda, borçluyu koruyan bir hükmü içerir. İlgili maddede bu durum tarla geliri ve faizinin alacaklıya verilmemesini öngörür.

Madde 49-50'nin içeriği birbirine yakın ifadeler vermektedir. Borçlunun bir tüccara/şahsa rehin olarak verdiği tarlanın mahsulü, borcunu anapara ve faiziyle birlikte geri ödemesi şartı saklı kalmak kaydıyla borçluya ait olacaktır.

Madde 51 borcun ödenememesi durumunda alacaklının hükümdar tarafından belirlenecek olan değer üzerinden tarla mahsulünü satarak, anapara ve faizi geri alabilmesine yöneliktir.

Madde 88-89'un ise tüccarın faiz karşılığında vereceği para ve buğday ödünçlerine dair uygulanacak olan oranla ilgili içeriğe sahip olduğu bilinmektedir. Buna göre ödünç buğday işlemlerinde geri ödemede söz konusu fazlalık beher buğday mukabilinde 100, beher para için 1/6 olabilecektir (Elbir, 1952: 855).

Madde 90, 88 ve 89. Maddelere uymayarak, daha yüksek oranlarda faiz uygulamış olan tüccarların ödünç verdiği paranın tamamını borçluya iade etmesi hükmünü içerir.

Madde 91'de faiz karşılığında tahıl ürünü ödünç veren tüccarın, tahılın faize denk düşen kısmını paraya çevirip faizi para olarak alması durumunda, bu paranın artık tahılın faizi olarak anılmayacağından bahseder.

Madde 93, faizden faiz yürütmek ya da tahılın bir kısmını saklamak gibi bir aldatmacanın olması durumunda, bu miktarın iki katının geri ödenmesine ilişkindir.

Madde 94 hileli tartı kullanılarak daha yüksek meblağda geri ödemeye sebep olunması durumunda anapara ve faizin borçluya karşılıksız geri ödenmesini öngörür.

Hammurabi Kanunlarındaki sınırlandırma günümüz şekliyle ifade edilirse faiz oranları %17-20 gibi rakamlara tekabül eder. Bu oranlar dikkate alındığında, müdahale öncesindeki oranların çok daha yüksek, hatta fahiş düzeylerde olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Adaletin sağlanması ve mazlumların korunması adına sınırlama getirilen

faiz haddinin %20 olduğunun bilinmesi durumunda, ilgili dönemde faizcilik dolayısıyla söz konusu olmuş adaletsizliğin tahmini hiçte zor olmayacaktır.

Görüldüğü üzere müdahale faiz uygulamasıyla birlikte ödünç verme ve borcun tahsilatına yönelik düzenlemeleri de kapsamıştır. Aşırı yüksek faiz oranları ahlâk kurallarına da aykırı sonuçlar doğurabildiğinden toplumların fazlasıyla hassasiyet gösterdiği bir alan olmuştur. Ancak Babil kralı tarafından temellerin atıldığı tüm düzenlemelere rağmen ticari ve iktisadi gelişmeler faizin uygulama alanlarını arttırmış ve kurumsal bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur (Kaymaz, 2016: 31).

Hammurabi tarafından derlenen bu ilk yasal düzenlemeler genel itibariyle Orta Doğu'da kabul görmüş ve yaklaşık 1200 yıl boyunca büyük değişiklikler yaşamamıştır. Ticaret merkezi olarak görülen Babil'in farklı keşifler sonucunda bu alanda gerilemesi faiz oranlarını başlangıçta %40 düzeylerine yükseltmiş, geleneksel sınırlar göz ardı edilmeye başlanmıştır (Vincent, 2014: 10).

Eski İnan sikke kullanımından önce ödemelerin aynı olarak yapıldığı bir toplumdur. Burada ticaret aşağılık bir iş olarak görülmüş, faiz uygulamaları yaygınlaşmamıştır. Herhangi bir sebeple kredi kullanılması durumundaysa geri ödenmesine kutsallık addedilmiştir. Eski Hindistan'da ise bankacılığın oluşumundan sonra krediler için uygulanan kâr payı %18 olarak gerçekleşirken bu oran Eski Çin'de alınan riske bağlı olarak %36 dolaylarında yüksek seyretmiştir (Komisyon, 2014: 17-18).

Antik Yunanistan'da ekonomik ilişkilerin temellendiği ilk dönem dahil olmak üzere uzun bir süre faizli borç ilişkileri doğal bir olay görünümüne sahip olmuştur. Bu süreçte faiz, üzerine tartışılacak bir konu olarak görülmemiş, doğanın döngüsü gibi alışverişlerin döngüsünün hayvancılıktan doğan bir parçası olmuştur. Sonraki dönemlerde para gibi bir unsurun varlığı, vadeden kaynaklı olarak hayvancılıkta olduğu gibi "paranın da mevsimsel ürününün" olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmış (Houdt, 1995: 12) ve faiz konusu Eski Yunan'da da incelenmesi gereken bir olgu haline almıştır.

Yunan toplumlarının mevzuatı hakkında günümüze ulaşmış olan bilgi oldukça sınırlıdır. Bu dönemde İsparta'da ticaretin yoğun olmaması, ekonomik anlamda hukukî düzenlemelerin sınırlılığına neden olmuştur. Atina'da ise ticari faaliyetlerin daha yoğun olmasından dolayı faiz konusunda düzenlemelerin varlığı bilinmektedir. Bu

düzenlemelerin genel itibariyle ekonomik ilişkilerde serbestiyi isteyen içeriğe sahip olduğu görüşü hakimdir (Elbir, 1952: 856).

Hiçbir dönemde net bir faiz yasağına rastlanmayan Yunanistan'da ilk yüzyıllarda akrabalık ilişkilerine dayalı borçlarda oldukça ılımlı faiz hadleri uygulanmış, daha sonra % 16-18 arasında yasal faiz hadleri belirlenmiştir (Vincent, 2014: 10). Sığır ve metallerin değişim aracı olarak kullanıldığı Yunan toplumlarında tapınaklar için hediyeler önemli bir gelir kalemini oluştururken tapınak faiz oranı beşinci yüzyıl ile ikinci yüzyıl arasında sabit olarak %10 düzeyinde uygulanmıştır. Kredi sisteminin geliştiği alan ise gemi ticareti olmuştur (Yılmaz, 2018: 5-6). Gemi ticareti yani 'deniz ödünçü sözleşmeleri' faiz haddine dair hiçbir sınırlandırmanın olmadığı bir alan olarak karşımıza çıkar. Bunun nedeni de gemi batarsa borçlu yükümlüğünden kurtulacağından, alacaklının karşı karşıya kalacağı risktir (Evren, 1987: 22).

Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Yunan ekonomisinde para, ticaret, rekabet ve fiyat gibi olgulardaki değişikliklerle birlikte enflasyonist eğilimler açığa çıkmıştır. 594 yılına kadar Atina nüfusunun büyük bir bölümü yüksek miktarlarda borçlanmış, ödenemeyen borçlara karşılık toprak satışı yetersiz kalınca köleleşme artmıştır. Bu dönemde kendisine tanınan olağanüstü güçler aracılığıyla Solon, toprak borçlarını iptal ederek borçtan doğan köleliği yasaklamıştır. Atinalıları kurtarmak için devlet fonları kullanılmış, faize dair yasal sınırlar kaldırılmış ve ticaret serbestleşmiştir (Vincent, 2014: 11). Kredi borcunu fazlalığıyla birlikte geri ödeyemeyen borçlular için özgürlüklerinin ellerinden alınması gibi ağır cezalar öngörülmüş olan bu toplumda, Solon Kanunları faize ilişkin uygulamaların borçlusu açısından meydana getirdiği olumsuzlukları sınırlandırmaya çalışan bir girişim olmuştur (Kaymaz, 2016: 31).

Solon tarafından serbestleştirilen faiz uygulamaları sonucunda Atina'da ticaret diğer şehirlere göre daha iyi bir konuma gelmiş ancak kontrolsüz faiz oranları borçlular açısından problem yaratmaya devam etmiştir (Vincent, 2014: 11). Bu durum Eski Yunan düşünürleri tarafından ekonomik perspektif dikkate alınarak, ahlâki açıdan felsefi zeminde eleştirilmiştir. Eflatun (Platon) ve Aristo'nun konuya dair görüşleri dönemin düşünürlerinin faiz olgusuna tutumunun en belirgin örneklerindedir.

Eflatun toplum ve toplumsal düzene dair görüşlerinde eleştirel bir tutum sergilemiştir. Olanla değil olması gerekenle ilgilenmiş, var olan faiz uygulamalarının ahlâk dışı

olduğunu ve ideal topluma yakışmadığını savunmuştur. Bireylerin kendi kazançlarını arttırmak adına yaptıkları faiz işlemleriyle toplumsal düzen ve devlet yapısının bozulabileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda faiz gibi bir uygulamanın gelir dağılımı üzerinde yaratacağı olumsuz etkiden söz etmiştir. Bu noktada Eflatun, yoksulları daha da yoksullaştıracağını ifade ettiği faizin toplumsal felaketin en önemli sebebi olabileceğini savunmuştur. Çünkü ona göre bir toplumda en büyük problem az sayıda zengin ve çok sayıda fakirin olmasıdır (Karakuş, 2006: 11).

Platon'un öğrencisi olan Aristo (MÖ. 384-322), ekonomik faaliyetin amacının kişisel ihtiyaçların karşılanması olduğu fikrinden hareketle, bunun tarım, hayvancılık ve üretimi içeren "doğal" para kazanma şekilleriyle sağlanması gerektiğinden bahsetmiştir. Paranın bu doğal yollarla sağlanan artışların değişiminde bir aracı olması (Vincent, 2014: 13) ve üretken olmadığı gerekçesiyle faiz uygulamasını ahlâksız görmüş, "Politika" adlı eserinde paradan kazanç elde edilmesinin en nefret edilen para kazanma türü³ olduğundan bahsetmiştir. Bir meyve bahçesi örneği vererek, her yıl meyve verip üretken olan yerden kira alınmasının ahlâkî bir uygulama olduğu ancak paranın üretken olmadığı ve daha fazla para yaratmayacağı gerekçesiyle uygulamanın haksızlığını ifade etmiştir (Brook, 2007: 12). Parayı kısır bir metal olarak adlandırmış, yalnızca değişim aracı olarak kullanılabilmesini savunmuştur. Platon'un "Yasalar" isimli eserinden sonra Aristo'nun para ve faize dair görüşlerinin yer aldığı "Politika" adlı eser, ilk çağ filozoflarının konuya bakış açısının anlaşılması adına önemli kaynaklar olarak var olmuştur. Paranın Aristo tarafından kısır metal olarak görülmesi, "para parayı doğurmaz" görüşüne temel oluşturmuştur (Pıçak, 2012: 69). Aynı şekilde faizin söz konusu olduğu ilk dönemlerde hayvan ödücü alınması durumunda yavrusunun faiz olarak verilmesi şeklindeki uygulamalar da Aristo tarafından kısır olan paranın yavrulayamayacağına ilişkin görüşlerinin temel dayanaklarıdır (Ergin, 1983: 126).

Eski Roma yaşanan savaşlar dolayısıyla toplumda ekonomik durumun sıklıkla kötüleştiği, dolayısıyla da halk tarafından borçlanmanın zaruri olduğu bir portre

³ "(...) Faizcilikten de pek çok nefret edilir ve bu nefret tamamıyla haklıdır; çünkü faiz, paranın adına var olduğu şeyin bir ürünü değil, paranın kendisinden çıkan bir kazançtır. Para bir değiş tokuş aracı olması için düşünülmüştür, faiz ise paranın kendisindeki bir artışı gösterir. Faizden, bir tahıl ürünü ya da hayvan yavrusuymuş gibi kazanç diye söz ediyoruz; çünkü, her canlı benzerini doğurur, faiz de paradan doğan paradır. Dolayısıyla, bütün servet edinme yolları arasında doğaya en aykırı olanı budur (Aristoteles, 1975: 23-24)."

çizmektedir. Kötü olan ekonomik durum geri ödemeyi zorlaştırdığından, alacaklı tarafından ağır yaptırımlar söz konusu olmuştur. Roma'nın Cumhuriyet olduğu dönemden sonra gelişen ticaretle birlikte kredi kültürü de gelişmiştir. On İki Levha Kanunu gelişen kredi sistemindeki yüksek faiz olgusuna getirilen ilk sınırlandırmaları içerir (Komisyon, 2014: 21-22). Borçluların korunması adına bu kanunda faiz oranı azamî 1/12 (%8,33) olarak belirlenmiştir. Daha sonraki dönemlerde yapılan araştırmalar ise bu oranın tahmin edildiği gibi yıllık olmayıp, aylık bir sınırlamayı ifade ettiğini göstermiştir. Bu durum Roma'nın cumhuriyet olduğu dönemde farklı kanunların (lex) çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan Lex Marcia tefecilerin aldıkları faizlerin tamamını iade etmelerini öngörür (Elbir, 1952: 857). M.Ö. 342'de Lex Genucia ise faizin tamamen yasaklanmasına ilişkin çıkarılmış bir kanundur. Buna göre ödünç sözleşmeleri faizsiz yapılmakla beraber ancak sözlü anlaşmanın varlığı halinde faiz söz konusu olabilecektir. Sonraki dönemlerde yaşanan ekonomik gelişmeler doğrultusunda bu yasak kaldırılmış, faiz oranlarına sınırlandırmalar getiren kurallar kabul edilmiştir (Evren, 1987: 22).

Yasağın kaldırılmasıyla cumhuriyet devrinin sonlarına doğru yasal faiz oranı aylık %1 (yıllık %12) olarak belirlenmiştir. Bu oran sonraları yıllık %6'ya indirildiği ancak bazı kimselerin işlemleri için farklı faiz oranlarının tayin edildiği bilinmektedir. Bunlar; önemli kişiler için %4, deniz ödücünde %12 ve ticaretle uğraşan kişilerin belirli bir kesimi için %8'dir (Elbir, 1952: 857). Prenslük devrinde faizden de faiz alınması caiz görülmüş ancak Justinaus döneminde bu uygulama kesin olarak yasaklanmıştır. Aynı zamanda gecikme faizi konusunda koruyucu hükümlere yer verilmiştir (Binatlı, 1966).

Anlaşılabacağı üzere Eski Roma, iktisadi olguların daha çok hukuk sistemi içerisinde düzenlendiği bir toplum olarak karşımıza çıkar. Romalılar serveti bir refah unsuru olarak görmemişlerdir. Odak noktaları askerî faaliyetler olmuş ancak buna dair yapılanmaları ticari faaliyetlerinin de önemli düzeyde gelişmesine olanak sağlamıştır. Yunan toplumu gibi Romalılar da ticaret ve kredi konuları üzerinde çok durmamışlardır. Romalılar için normal faiz oranı %12 olmasına rağmen, %48'e varan oranlar da söz konusu olmuştur. Roma bankerlerinin döviz, mevduat ve kredi işlemleri yaptığı bilinmektedir. Dönemin Romalı düşünürlerinden Caton tarımın üstünlüğü ile kölelik rejimini savunurken, ticarete karşı ve faizi reddeden görüşler çerçevesinde bir ekonomik sistem istemiştir. De agricultura'nın yazarı Columelle de faizin haksızlık ve şeref yoksunluğu olduğunu savunur (Özgüven, 1984: 22-26).

Yunan ve Roma toplumlarında “tövbemizler” olarak isimlendirilen bir grup düşünür, dönemin mevcut durumunu özetleyen nitelikte bir yaklaşımla faizi hoş karşılamasalar da ekonomik ilişkilerde tamamen yokluğunun mümkün olmadığını ifade etmişlerdir (Akalin, 2013a: 190).

Kişinin yapacağı geri ödemede faiz, aldığı borçtan daha yüksek bir tutarda borçlanmayı ifade ettiğinden, borçluyu ekonomik anlamda çok zor duruma düşürebilmektedir. Karşılıksız kazanca da sebep olan bu olgu felsefe ve hukuk sistemlerinin yanı sıra ilk çağ ile erken orta çağda filizlenen dini inançlar tarafından da müdahalenin gerekli görüldüğü bir alandır (Evren, 1987: 22).

Tarih boyunca tüm peygamberlerin misyonunun sosyo-etik değerlerin silinmeye başlandığı toplumların ıslahı olduğu söylenebilir. Durumun ilk örneklerinden olan Yahudi toplumu da bunlardan biridir. Yahudi Kutsal Kitabı⁴ faizi kardeş, dost, komşu gibi kavramlar çerçevesinde yasaklarken, yabancılara verilecek borçlarda bu uygulamaya alan sağlar. Tevrat’tan gelen potansiyel ve aynı zamanda uygulamanın yaygın olduğu Babil, Asur, sonrasında da Mısır toplumlarıyla karşılaşılması Yahudi tarihinde faiz/tefecilik olarak adlandırılan büyük bir kurumu beraberinde getirmiştir. İlk çağda kitaplı bir din halini almış olan inançtaki bu ayırım, faizin günümüze kadar uygulanması, farklı toplumlarda yaygınlaşması ve hatta asırlar sonra meşrulaşması için gereken temel yapıyı sunmuştur (Işık, 2006: 58-59).

⁴ Musa’nın ümmeti (Musevî) olan Yahudilerin, Musa’ya Tanrı tarafından iletilmiş olan hükümleri ve Yahudi şeriatını içeren kitabı (Şehristani, 2015: 286). M.Ö.1312 de Sina Dağı’nda Hz. Musa’ya Tanrı tarafından iletilen, günümüzde hala Yahudilerin temel yasaları şeklinde adlandırılan, özetle “On Buyruk” olarak anılan hükümlerin yer aldığı Tevrat.

3. YAHUDİLİK VE FAİZ OLGUSU

Geçmişten günümüze dinî inanç, bireyler ve toplumların ekonomik aktivitelerinde en önemli belirleyicilerden biri olmuştur. Yahudiler sosyal, siyasi, hukukî ve ekonomik her alanda var olan ilişkilerinde Kutsal Kitap⁵ Tevrat⁶'ı temel düzenleyici olarak kabul etmişlerdir. Yahudi toplumu tarih boyunca ekonomik sistemler açısından önemli ölçüde etkili bir aktör olarak var olmuştur (Alkan, 2019: 968-969).

Yahudiliğin tarihine bakıldığında refah dönemlerinden ziyade uzun süreli sürgünlerin söz konusu olduğu zor koşullar dikkat çekmektedir. Yaşadıkları sürgünler ve zorluklara rağmen buldukları coğrafyaların birçoğunda ticari hayatı ellerinde tutmuş olduklarını belirtmek yanlış olmayacaktır. Ticari başarıları ile diğer toplumların önüne çıkmalarının temel dayanağı Tanrı vaatleriyle çevrelenen dinî inançları olmuştur (Ülkü, 2015: 175-176).

Yahudi toplumu başlangıçta tarım toplumu olarak var olmuş, toprağı işlemek dışında herhangi bir alanda ekonomik faaliyet göstermemiştir. Yaşanılan toplumsal ve ekonomik zorluklar, mal varlıklarını satmaları ve farklı geçim yolları aramak durumunda kalmalarıyla sonuçlanmıştır. Altıncı ve yedinci yüzyıllardan itibaren beş yüz yıl kadar (belirgin düzeyde olmasa da) ticaretle uğraşan Yahudiler, Haçlıların Yahudi karşıtı düşünceye olan etkisiyle ülkelerin seçkin kişilere mahsus kılmak adına çabaladıkları genişleyen ticaret sınıfları tarafından piyasadan dışlanmıştır. Yahudilerin yeni meslek arayışlarının sonucunda tefecilik, en uygun seçenek olarak görülmüştür. Din içerisinde Yahudiler açısından özellikli uygulamaları içeren faiz yasaları, tefecilik anlamında yararlandıkları bir uygulama alanı olarak var olmuştur. Yahudilerin ekonomik tarihiyle ilgili bu görüşe yer verdiği eserinde Sombart, Yahudi tarihinde diaspora dönemi de dahil

⁵ Yahudilerin atası olan İbrahim ve sonraki peygamberler ile Rab arasındaki münasebet, kutsallık addedilen birer kitap olarak görülmeyip, 'sahifeler (suhuf)' olarak isimlendirilir. Musa'dan önceki hükümler şeriat olarak kabul edilmemekle beraber var olan ve olabilecek tek şeriatın Musa'dan olduğu savunulmaktadır (Şehristani, 2015: 286).

⁶ Yahudiler tarafından Tanah olarak adlandırılmaktadır. Tanah üç bölümden oluşmakta ve bu bölümler Tora, Neviim ve Ketuvim olarak isimlendirilmektedir. Tanah'ın içeriğinde kabul edilen kitaplar konusunda tam bir uzlaşma söz konusu değildir. Bundan dolayı Yahudi ve Protestanların sahih kabul ettiği 39 kitap kabul görmüştür ve Tanah'ın üç bölümü, bu 39 kitabı içermektedir (Yavuz, 2006: 16). Tevrat'ın Yehovacılar, Elohimciler, Tesniyeciler ve din adamları olarak gruplandırılan dört ayrı dönemde düzenlendiği kabul edilmektedir. Tora ya da Torah olarak ifade edilen Tevrat'ın ilk beş bölümünün Musa'ya vahiy edilmiş ilk beş kitap olduğuna inanılmaktadır. Bu bölümler Tekvin, Tesniye, Çıkış, Sayılar ve Levililer olarak adlandırılmaktadır. Diğer iki bölüm ise İbraniler ve peygamberlerinin tarihsel gelişimini içermektedir (Topcan, 2011: 15).

olmak üzere Modern dönemlere kadar ticaretten ziyade tefeciliğin (özellikle Mısır'dan çıkışlarından sonra) tarım dışındaki en gözde meslek olduğunu ifade etmiştir (2016: 274, 278-279).

Önemli bir tarihçi olan Paul Johnson ise Sombart'ın İbranilerin ticari başarılarını ikinci plana attığı görüşünün aksine (özellikle karanlık ve orta çağ için) Akdeniz ve Batı Avrupa'nın en başarılı şehir kolonilerinde Yahudi tüccar ve satıcılarının aktif rolünden söz eder, başarılı Yahudi tüccarlarının akademik yaşama olan katkısına vurgu yapar. İstilalar ile ticaretten menedildikleri dönemler dışındaki zamanlar için Yahudi tüccarların ticari başarıları Johnson'un Yahudi tarihi anlatılarında önemli bir yer teşkil etmiştir (2001: 222-223).

Sombart'a göre (2016: 284) faizle sağlanan servet artışı basit ve hoş bir seçenek olduğundan, aslında fırsatı olan herkes bunu bir deneyecektir. Kredi krizleri olarak da isimlendirilebilecek olan para talebinin fazla olduğu her dönem, kişiler için bu fırsatı arttıracak sonuçlar doğurmaktadır. Paradan kâr sağlamak bireyler için yaygın bir güdü olduğundan, bu tip zamanlarda faizli borç işlemleri memnuniyetle gerçekleştirilecektir. Ancak bu istek ve bunu yapabilme yeteneği arasında paralellik olması, işlemin getiri sağlaması açısından en önemli unsurdur. Bu noktada da Yahudi halkının en önemli karakteristik özelliklerinden biri göze çarpmaktadır. Para alışverişindeki yeteneği...

İslâm alimlerinden biri olan Said Nursî'nin Sombart'a benzer şekilde Yahudi halkını betimlemelerinde söz konusu olan hayat hırsı, dünya sevgisi, dünyaperestlik gibi sıfatlar, zengin yaşam için faize düşkünlüğün temel gerekçesi olarak görülmüştür. Fakirle zengin arasındaki farkı açıp karışıklığa sebebiyet veren bir uygulama olarak görülen faizi kat kat işleterek bankaları temellendirdiklerinden söz edilir. Dünya hayatına her milletten daha düşkün gördüğü Yahudilerin farklı topraklarda yaşadıkları süre içerisinde gayrimeşru bir kazanç olarak nitelendirdiği faizle servet birikimi sağladıklarını vurgulamıştır (Özel, 2018: 160-164).

Yahudi toplumu için zenginlik Tevrat'ta Tanrı vaadi ile bir ideal haline geldiğinden, tarih boyunca ekonomik/ticari hayattaki etkin rollerinin arka planında var olan inanç unsuru ve bu konuya bağlı dayanaklarının incelenmesi gerekmektedir. Açıklanacak olan faiz olgusu Yahudi geleneğinde Yahudi olanlar ve olmayanlar açısından çifte standardın uygulandığı temel unsurlardan biridir. Yahudileri seçkin kılan ve Kutsal Kitaba dayanan

bu anlayış, ticari işlemlerinde temel belirleyicilerden olmuştur. Zenginliğin diğer uluslara karşı bir üstünlük olarak görülmesi özgüven artışıyla birlikte dünyadaki aracı olma rollerine olan inançlarını pekiştirmektedir.

Yahudi zihniyetinde çok çalışmak ve çok kazanmak fikrinin cennete gitmenin bir yolu olarak görüldüğü söylenebilir (Börk-Kavas, 2015: 95). Servet sahibi olmak ve zenginlik Yahudiler için önemli olgulardır. Kutsal Kitapta yer alan ifadeler bağlamında zenginlik Peygamberlere verilmiş bir ödül olarak anılmış, Tanrı'ya bağlı⁷ bir unsurdur. Zevke, şaraba düşürmeyen zenginlik övülerek, tamahkar olmamak kaydıyla servet artışı Tanrı'nın ödülünü arttırmış olması şeklinde yorumlandığından, dürüstlük çerçevesinde çok çalışarak çok kazanmak mutluluk ve huzur kaynağı olarak görülür (Akalin, 2014a: 74-76). Genellikle zengin kişilerden oluşan Yahudiler tarihte yaşadıkları ülkelerdeki yabancı kişilere faizle borç para vermişler (Yeşilyurt, 2012: 59) ve meslekî başarının bir takva yolu haline getirilmesi ile kâr ve faizin kutsanması Yahveizm⁸de yasaya bağlı yaşama ideali için bir katkı olarak yorumlanmıştır (Akalin, 2013b: 116).

Osmanlı ve Türkiye sınırları içerisinde de yaşamış bir toplum olan Yahudi halkının iktisadî yaşamdaki yeri Millî İnkılâp dergisinde “(...) İktisadî vaziyet de tefeci ve faizcidir. Çok müsa't senetler yapar görünürler, en sıkıntılı zamanlarında yardım eder, en can alınacak zamanında da malını, mülkünü haczeder. Zaten yarı çıplak ve yoksul müstasil büsbütün açık ve aç kalır. Ticaret ve alışverişte yine ırkı icabı kurnaz ve mültefitir. (...)” şeklinde ifade edilmiştir. Derginin bir diğer sayısından yapılmış olan alıntıya göre ‘zenginlik idealinin’ peşinde en yüksek mevkilerde bulunmak adına çabalarıyla bankacılık ve ticareti ellerinde tutmaya çalışmışlardır. Kendi aralarında yardımlaşma niteliğindeki borç ilişkileriyle devlet ya da farklı kişilerden faizle para almamış olmakla birlikte faizle borç vermiş olmaları, 1929 krizinden etkilenen Türkiye’de birçok iş sahasının ellerinde olmasını sağlamıştır (İl, 2018: 64-66). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Tevrat ve Talmud⁹ dikkate alınarak tarihte Türk toplumuyla birlikte yaşanan süreçte de Yahudiler adına ayrımcı hükümler içeren yasaya

⁷ Bkz. Süleyman'ın Özdeyişleri 30:8.

⁸ İsraililerin dini/Tanrı Yahve'ye iman/Yahudilik.

⁹Rabbiler (Yahudi din adamları) tarafından yazılmış olan Tevrat yorumudur. Hukuk, felsefe ve sosyal konularda çeşitli ahlak beşeri kuralların ifadesi için derlenen, Mişna ve Gemara adlı iki ana bölümden oluşmaktadır (Topcan, 2011: 15).

bağlılık kapsamında, faiz ve tefeciliğin Yahudi ekonomik faaliyetlerinde merkezi konuma yerleştirilmiş bir unsur olarak var olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.

Yahudi geleneği genel itibariyle incelendiğinde Dünya ve buna ilişkin esaslar, ahiret inancından daha ön plandadır. Dünya'daki zenginliğe addedilen önem ile seçkin kul anlayışı, Yahudi dışındaki kişilerden alınması mubah görülen faiz için önemli bir gerekçe olacaktır (Berisha, 2012: 38).

Yahudilikte faiz Yahudiler arasında yasaklanmış ancak yabancılara uygulanması konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. İsraililer adına dinin gerekliliği olan ve çoğu eylemde çifte standardın söz konusu olduğu yasaya bağlılık, faizcilik adına teşvik edici bir unsur olmuştur. Yahudiler Tanrı tarafından verilecek ceza ve ödülün göstergesi olarak bu dünyadaki zenginliğe verdikleri önemle, özellikle Avrupa'da sermaye birikimin oluşmasına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır. Sermaye birikiminin Yahudilerden kaynaklanan kısmının temel kaynağı faiz olmuştur (Akalin, 2013b: 115).

Seçilmişlik fikrinin sebepleri ile buradan filizlenen kardeş-yabancı ayrımının din kardeşliği ya da soy kardeşliğine mi dayandırılıyor olduğunun açıklanması, faiz hususunda getirilen yasakların mahiyetinin anlaşılması adına önem taşımaktadır.

3.1.FAİZDE ÇİFTE STANDARDIN TEMEL DAYANAĞI

Musevilik olarak da adlandırılan Yahudi dini, en uzun geçmişe sahip, bilinen en eski ilahi din¹⁰dir. Yahudilikte din ve millet bir bütündür. Bunun sebebi de dine milli bir kimlik kazandırılmış olmasıdır. Dinin ayırıcı özelliği kendilerini seçilmiş kavim olarak ifade eden İsrailoğulları ile bağdaştırılması ve yalnızca bu ırka tahsis edildiğine dair inançtır (Tümer-Küçük, 1993: 176). Yahudilerdeki seçilmiş halk inancı Yahudiliğin milletlerarası bir din haline gelemeyişinin en önemli gerekçesi olmuştur (Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, 1964: 175-176).

Yahudiler için İbrani soyundan olmak Tanrı nezdinde özellikli bir konumu ifade eder. Yahudilerin üstünlüğüne olan inancın ifadelerine en belirgin yansımaları, sonsuz yaşama dahi yalnızca kendilerinin lâyık olduğu ve diğer toplumlardan farklı olarak Yahudi ruhunun Tanrı'larının ruhlarından olduğuna dair görüşlerinde ortaya çıkmaktadır (Daşbadem, 2008: 1). Elohim veya Yahova olarak adlandırılan Tanrı dahi milli bir ilâh

¹⁰ İlahi din; temelde tevhide ve tek Tanrı inancına yaslanan, peygamber ve kitap unsurlarını da içinde barındıran bir kavramdır. İlahi dinler, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet olarak sıralanabilir.

olarak görülür, İsrailoğulları'nın Tanrı'sıdır. Tanrı kendi kavmi olan Yahudilerin yanında yer alır, diğer kavimlerle olan tüm karşılaşmalarında kendilerine yol gösterici ve yardımcıdır (Yıldız, 2008: 19).

Yahudilikte dinin millileştirilmesinin bir diğer sebebi Kutsal Kitap'ta peygamber soylarının hısım-akraba ilişkilerini de kapsayacak biçimde verilmiş olmasıdır. Çünkü bu durum atalarının soy kaydına bakarak "babamın tanrısı" gibi kavramların doğmasına sebep olmuş, Rabbin Yahudi ırkına özel din indirmiş olduğuna dair görüşlere olan inancı arttırmıştır (Çapa, 2018: 27).

Tevrat'ta seçmek manasına gelen 'bahar' kelimesi, Tanrı tarafından seçilen şahıslar için, millet manasındaki 'am' kelimesiyle birleştirilerek de (am bahur) seçilmiş millet olan İsrailoğulları'nı ifade etmek için kullanılır. 'Kadoş' ise ilahi seçilmişliği ifade eden bir kavram olarak, İsrailoğulları'nın Mukaddes Kavm\Millet olduğuna işaret eder. Tanrı'nın seçtiği kavim olan Yahudi'ler için kullandığı bir diğer kavram 'Kahinler Melekûtu (Kahinler Krallığı)'dur. Bu kavramın amacı, verdiği emirleri yerine getirecek ve uygulanmasını sağlayacak olan kavmin bir 'ahit kavmi' ve 'Milletlere bir ışık' olduğunun vurgulanmasıdır (Yavuz, 2006: 17-19).

Yahudilik, Kutsal Kitap'ta Rab ile peygamber olarak seçtiği kişiler ve onların uyardığı kavim arasında geçen diyaloglar üzerinden temellenmiştir (Çağlar, 2019: 1166). İbrahim ile Tanrı arasında gerçekleştirilen ahit sonucunda başladığı kabul edilen din, farklı dönemlerde Tanrı'nın İbraniler arasından seçtiği farklı kişilerle yapılan ahitlere dayandırılmaktadır. Bundan dolayı Yahudi dini "ahit dini" olarak da adlandırılır. Yapılan ahitlere uyulması sonucunda, İbranilerin ideolojisini ve toplumsal ideallerini de içinde barındıran Tanrı vaatleri Tevrat dikkate alınarak sıralandığında (Kahveci, 2012: 41-51);

- Buyruklara uymaları halinde Rab tarafından seçilmiş bir toplum yapmak,
- Yahudi kavmini diğer kavimlere göre daha üst bir seviyeye çıkartmak,
- Bolluk içerisinde yaşamaları ve diğer toplumlardan daha iyi ekonomik durumlarının olması adına onlara bereket vermek,
- Tanrı'nın Kutsal Halkı olabilmeleri için onları kutsamak,
- İsrailoğulları'nı korumak, şeklinde ifade edilebilir.

Özetle Allah taşıyıcısı olarak da ifade edilen bu milletin yaşam tarzlarının ne olması gerektiği, Musa tarafından nakledilen buyruklar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu buyruklara uyulması durumunda Yahudiler “kutsal ve seçkin” kılınacaktır¹¹ (Aydın, 1993: 92).

Yahudiler adına Tanrı vaatlerinin gerçekleşmesiyle sonuçlanacak olan bu ahitlerin içerdiği buyruklar faiz yasağıyla önemli bir bağa sahiptir. Diğer uluslardan üstün kılınmak, daha iyi ekonomik koşullara sahip olmak noktalarında ödünç işlemleri ve faiz birçok ayette temel özne konumundadır. Sayılan vaatlerin bir kısmı seçilmiş millet olmaktan doğan faiz yasağı ile yasağın sınırlarına uyulmasının “İsrailoğulları adına getirileri” olarak da yorumlanmaktadır (Işık, 2006: 62).

Tanrı vaatlerine uyulması sonucunda elde edilecek ekonomik üstünlüğe ilişkin koşullar aslında Yahveizm içerisinde gelecekte ortaya çıkacak olan kapitalist ruhum varlığına işaret eder. Bunun delili, Yahudi din adamlarının tutumlu olunması, ekonomik etkinlik, servet birikimi, sağlanan birikimin tekrar ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesine ilişkin vaazlarıdır. Vaazların içeriği rasyonelliği zorunlu kılacak olan rekabetçi ekonomik sistemlerle aynı kavramsal manaya sahiptir (Akalin, 2009b: 16).

Eski Ahit’te seçilmişlik anlayışına dayanan kardeşlik ifadesi önce “ulus kardeşliği” olarak yorumlanmış, sonraları ise “vahiy kardeşliği¹²” olarak anılmaya başlanmıştır. Musevî¹³ ulusu şeklinde ifade edilebilecek bu topluluk içerisinde yasaklanmış olan faiz, dinin Tanrı’sı Yahve’nin hükümlerine uymayan kişilerden alınarak, o kişileri Tanrı adına cezalandırmak anlamı yüklenmiş olan bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Akalin, 2010a: 1).

¹¹ Yahudilerin Kutsal Kitabı Tanah’ta seçilmişlik fikrini destekleyen çok sayıda ayet bulunmaktadır. Bu ayetlere örnek verecek olursak; * Süleyman’ın dualarına yer verilmiş olan bir pasajda; Süleyman ‘İsrail halkının Rab tarafından tüm halklar içerisinde miras olarak seçildiğinden’ bahsetmektedir (1. Krallar 8:53). *Davut’un ağzından yazılmış olan şükür ayetlerinde ise seçilmişlik olgusu Tanrı’nın seçmiş olduğu Yakupoğulları şeklinde bir hitapla karşımıza çıkmaktadır (1. Tarihler 16:12-13). Yine Tarihler bölümü içerisinde birçok ayette İsrailoğulları Rab tarafından ‘Halkım’ şeklinde adlandırılmıştır. *Yahudilere vaat edilmiş olan topraklara yerleştikleri zaman ülkeyi yönetecek olan Kral’ın Yahudi soyundan/kardeşlerden biri olması gerektiğine dair buyruk (Yasa’nın Tekrarı 17:14-16) dışında farklı örnekler için bkz. (Yasa’nın Tekrarı 9:4-6, 33:27-29, 10:12-15, 23:5, 28:11; Yeşaya 61:9; Levililer 25:38; Mezmurlar 135:4).

¹² Yasaya uyan ve Yahudi Tanrı’sı Yahve’ye itaat eden kişilerin Yahudi/Musevî olarak görülmesi.

¹³ Hz. Musa’nın “dininden” olan kimse.

Gelenek için borç verme işlemi bir yardım, hayırseverlik niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Yahudi cemaatinin mensupları, yabancı olan ya da mevcut ekonomik durumunun kötü olmasını umursamadığı kişilere karşı yardımda bulunmak istemeyebilir. Paul Johnson'a göre bu bağlamda değerlendirilmesi durumunda Yahudiler için faiz uygulaması düşmanlıkla eş anlamlıdır (2001: 218).

İkili ahlâk anlayışının aslında tüm toplumlar için tarihlerinin başlangıcında var olduğu söylenebilir. Ancak Yahudi halkı için bu yaklaşım yüzyıllar boyunca değişmeden kalmış ve iş ilişkilerinde halâ uydukları hükümler olarak var olmuştur. Yahudi geleneği içerisinde yabancıya karşı davranış ve adetler yüzyıllar boyunca farklı şekillerde tezahür etmiş olabilir. Ancak Tevrat'tan itibaren yabancılara duydukları saygının din kardeşlerine duymaları beklenen kadar katı kurallara dayandırılmadığı ve daha az olduğu açıktır (Sombart, 2008: 269, 271).

Sombart'a göre Tevrat'ta kutsal ve seçkin kılınacak olan Yahudiler ile yabancılara uygulanacak hükümler arasındaki farkın önemi ekonomik yaşama iki yönlü yansımaktadır. Birincisi deyim yerindeyse "ticari ahlâk", ikincisi de maddi manada "yararlanma" çerçevesinde incelenir (2016: 226).

Yasa kapsamında yabancılarla olan ekonomik işlemlerde Yahudi ticaret ahlâkına esneklik kazandırılmıştır. Ticarete ilişkin çoğu yorumlarda iyi Yahudinin yabancılarla ilişkilerinde kardeşleriyle olduğu kadar titiz olması zorunluluğu gözetilmiş değildir. Yahudiler vicdan gereği adil ticaret yapmak zorunda görülür evet, ama yabancılarla ilişkilerde söz konusu bir haksız kazanç olmuşsa da vicdanı rahat olmalıdır. Yani yabancılara da dürüst olunması beklenmekte ancak söz konusu ifadelerden dolayı bu bir zorunluluk gibi algılanamamaktadır (Sombart, 2016: 226). Örneğin (Sombart, 2008: 272, 273); Yahudi bir kimse yabancı (pagan) tarafından yapılmış bir hesap hatası olması durumunda kendi yararına olduğu sürece bunu o kişiye söylemek zorunda değildir. Bu durumda yabancı bir kişiyi sömürmek ahlâki bir hareket olarak yorumlanmaktadır. Hoşen a-Mişpat¹⁴ 231'de yabancılara karşı da dürüst davranılması gerekliliği vurgulansa da 227:26'da Kutsal Kitap'taki "kardeşini sömürmeyeceksin" ifadesi dikkate alınarak Yahudi olmayan birinin sömürülebileceği ifade edilmiştir.

¹⁴ Sözlü Torah olarak da bilinen Talmud'da yer alan bir kısımdır.

Yasa ekonomik ilişkilerle ilgili bölümler bağlamında yorumlandığında genel manada çıkarılacak anlam Yahudi olmayan birinden yararlanılmasına izin verilmiş olmasıdır. Yahudilerin Yahudilerden¹⁵ yararlanması yasaya kesin olarak aykırıdır. Bu yorumda “yararlanmak” aldatmak manasında kullanılan bir ifade olarak algılanmamalıdır. Daha yüksek fiyatların talep edilebilmesi manasını taşır (Sombart, 2016: 226).

Eski Ahit içerisinde kazanç maksatlı ekonomik etkinlik ön planda olmamasına rağmen, rabbilerin oluşturduğu Talmud kitaplarında sadece borç ilişkilerinde değil ekonomik faaliyetlerin tümüne dair yorumlarda rasyonel tutum dikkat çeken bir unsurdur. Faizli borçlarla ilgili olarak malların “fiyat artışı” dikkate alınarak hüküm verilmiştir. Bu noktada yapılacak “fazladan ödeme” aynî ya da nakdî olması şartı getirilmeden, ekonomideki fiyat değişimlerine bağlı olarak haklı kabul edilir (Akalin, 2018: 209).

Ekonomik ilişkilerde yabancılara karşı uygulanan ayrımcı davranış her geçen zamanda ticarete özgürlükçü anlayışı tetiklemiştir. Yabancılara uygulanan ticari ilkelere kişisel yükümlülük değil ekonomik koşullarla ilgili özgür olabilme fikri benimsenmiştir (Sombart, 2008: 273-274).

3.2.YAHUDİ HALKI VE DİĞERLERİ

Seçilmişlik fikri, insanlar arasında Tanrı'nın seçtiği kavim olan Yahudi'ler ve diğerleri şeklinde bir ayrımı beraberinde getirir. Bu noktada Tanrı kendisine iman edecek olan kişileri önceden seçmekte ve seçilmiş olan kişilerden itaat beklemektedir. Diğerlerinin de ilahi kurtuluşa ulaşabileceklerine dair inancın söz konusu olduğu durumlarda dahi, Yahudi doğmak ayrıcalık olarak görülür.

Yahudiler için birbirlerine yapmaları yasaklanmış olan birçok şeyin Yahudiler tarafından diğerlerine yapılması serbest bırakılmıştır. Bunun sebebi de Tanrı tarafından imtiyaz tanıdığı kavminin ‘Mukaddes Kavm’ oluşuyla açıklanmaktadır. Diğerlerinin (Yahudiler dışındaki tüm milletlerin) toplamının dahi yalnızca bir tane Yahudi'den daha az değerli olduğuna dair görüş, seçilmişliği ırki bir üstünlük olarak görenler tarafından benimsenmektedir. Seçilmiş olmak ‘Yahudi Kanı’ taşımaktır. Bu noktada diğerlerinin varlığı dahi gereksiz görülerek, Yahudilerin madden ve manen diğer insanlardan daha

¹⁵ Ayetlerin yorumunda Yahudiler yerine bazı yorumcular tarafından “kardeşler” ifadesi daha yerinde görülmektedir. Bunun sebebi ayetlerde Yahudiliğin din kardeşliği ya da ırk kardeşliği şeklindeki iki ayrımdan hangisine tabi tutulduğuna bağlı olarak, kardeş-yabancı ayrımındaki yabancılığın kapsamının değişmesidir.

üstün olduğu savunulur. Ancak bunun yanında niyetinin halis olması koşuluyla sonradan Yahudi olanların da Yahudi doğanlarla aynı olabileceğine dair görüşler de mevcuttur. Çünkü Yahudi dinine sonradan girişin de serbest bırakılması ayrıcalıklı topluma girerek ayrıcalık kazanılması ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla Yahudilerin seçilmişlik anlayışı Yahudiler ve diğerleri ayırımının ırk ya da inanç temelli yapıyor olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Yavuz, 2006: 71-78). Ancak her iki durumda da İbrani bakış açısına göre İbranileri diğerlerinden farklılaştıran temel unsurlar, dinden kaynaklı Tanrısal değer ve normlar noktasında ortaya çıkar (Kahveci, 2011: 290-291).

Eski ahit dinin uyulmasını gerektirdiği emirler bağlamında değerlendirilecek olursa, Yahudilerin Tanrı tarafından seçtiği özel bir ırk ve millet olması, Yahudiliğin yalnızca Yahudiler tarafından benimsenebileceği görüşünü doğurur. Bu noktada Tanrı ile yapılan ahitlerin sonucunda uyulması beklenen emirler de yalnızca Yahudi soyuna hitap etmektedir (Erdem, 1998: 154).

Tevrat hükümleri genel manada yorumlandığında bahsettiğimiz üzere seçilmişlik anlayışı kapsamında Yahudiler ve diğerleri şeklinde ifade edilen bir çerçeve çizildiği doğrudur. Ancak Yahudiler ve yabancıların eşit görüldüğü ifadeler de yok değildir.¹⁶ Bu ayetlerde geçen yabancı kavramı “ger” kelimesi ile ifade edilmektedir. Ger; Filistin’de yaşayan Yahudi olmayan kimse anlamını karşılar. Ancak faiz konusunda eşitlik sunan ayetlerde olduğu gibi Yahudilerin de bir dönem Mısır’da yabancı oluşu dikkate alınmamış, eşitliğe dair herhangi bir ibareye yer verilmemiştir. Kâr kavramına yakın bir anlam yüklenerek çevrilen faiz kelimesinin geçtiği ayetlerde yabancılığın ifadesinde “nacharl” kelimesi kullanılmıştır. Nacharl ise sözlü gelenekte başka milletten olan herhangi biri anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla faize dair ayetler sözlü gelenek dikkate alınarak yorumlanmakta ve ‘yabancı’ kavramının “farklı milletten olan herhangi bir kişiyi” ifade ettiği sonucuna ulaşılmaktadır (Sombart, 2016: 225).

Diğer ulusların “yabancı” olarak ifade edildiği Yahudiler açısından Kutsal Yasa, Yahudi halkından olanlar ve olmayanlar için farklı yaptırımları içermektedir. Bu şekilde çifte standardın uygulandığı en dikkat çeken ibareler faiz ve kölelik konularında yer alır (Akalın, 2010a: 1).

¹⁶ Bkz. Mısır’dan Çıkış 23:9; Yasa’nın Tekrarı 10:18-19; Levililer 19:33-34.

3.3.YAHUDİ GELENEĞİNDE FAİZ

Faiz olgusu İbranice’de “nesek, nasah” şeklinde ifade edilen ‘tefecilik’ kavramının karşılığıdır. Nesek/nasah ifadesinin “ısırmak, menfaat, fahiş kazanç” gibi kavram içeriğiyle birlikte “aşırı kullanma, para ile aldatma, kandırma” fiillerini içeren bir anlamı mevcuttur (Işık, 2006: 60). Tevrat’ta faizle ilgili hükümlerin çevirilerinde faiz kavramının çevirmenler tarafından “kâr” olarak yorumlandığı söylenebilir (Sombart, 2016: 224). Faiz payı ise İsraililer tarafından “belirsiz bir şekilde” de olsa alacaklının kâr elde etmesine izin verilmesi olarak yorumlanmaktadır (Akalin, 2016b: 363).

3.3.1. Kardeşlikle Sınırlanan Faiz Yasağı

İbrani hukuku ile faiz yasağını ilk vaz’eden din Musevî dinidir (Elbir, 1952: 855). Tevrat’ta Yahudilerin sosyal sorumluluklarına ilişkin buyrukların yer aldığı pasajda Rab, İsraililere “halkına ve bu halk arasında yaşayan bir yoksula” ödünç para vermeleri durumunda tefeci gibi davranmayı, borç miktarının üzerine faiz eklemeyi yasaklamıştır (Tevrat, 2017; Mısır’dan Çıkış 22:25). Bu yasak temel ihtiyaçların karşılanması adına yoksullara verilecek borç paralara eklenecek olan faiz üzerinedir. Burada amaç zenginlerin yoksulları sömürmesinin engellenmesi olarak yorumlanmaktadır (Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap, 2009: 133).

Kutsal Kitap’ta kardeşler arasındaki faiz yasağının daha geniş bir ifadesi ise ödünç verilen “herhangi bir şey” şeklinde daha kapsamlı bir çerçeveye yapılmıştır. Bu noktada para faizi, yiyecek faizi ya da faiz istenilebilecek başka bir şeyin ödünç verilmesi durumunda faiz yasağından bahsedilmektedir (Tevrat, 2017: Yasa’nın Tekrarı 23:19).

“Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kâr alma. (...) Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın. (...)” (Tevrat, 2017: Levililer 25:35-38).

Yahudi yasalarına göre cemaatten olan kişiler için kullanılan “kardeşler” ifadesi ile bu bağa sahip kişiler arasında borç ilişkisi bir yardımlaşma niteliği taşımaktadır. Bu noktada faizle borç isteyen kişi de faizle borç veren kadar suçlu görülmektedir. Borçluya potansiyel fakir gibi bakılması gerekir. Cemaat içi dayanışmanın ön planda olduğu bu hususa göre; borç alan kişi ekonomik anlamda iyi koşullara sahip olsa dahi vade sonunda

aynı koşulların geçerli olup olmayacağı bilinmediğinden faiz uygulanmamalıdır (Attali, 2014: 30).

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Tevrat aracılığıyla faizli işlemlere getirilen yasak açıktır. Sosyal ve ticari hayata dair buyruklarda toplumsal huzurun sağlanması adına sınırlama getirildiği anlaşılan bu olgu (Yılmaz, 2018: 14), “kardeş” kavramına yapılan vurgu ile fakirlik ve köleliğin nedeni olarak öne çıkarıldığından fakirlerin korunması ile ulus birliğinin sağlanması adına lanetlenmiş/kesin yasaklar getirilmiştir (Akalin, 2018: 208). Geleneğe göre kardeş ve yoksula uygulanan faiz yalan söylemek ve zimmete para geçirmekle aynı şeydir (Attali, 2014: 54).

Faiz yasağının katı bir biçimde uygulanabilmesi adına Yahudi din adamları tefeciliğin söz konusu olması durumunda sadece buna sebep olan kişilerin değil, bu işlemdede taraf olan herkesin günah işlemiş olduğunu savunmuşlardır. Hatta “faizin tozu¹⁷” olarak nitelendirilen uygulamalar da aynı şekilde günah sayılmış, bu katı yasak dahilinde değerlendirilmiştir. Örneğin borçlu tarafından verilecek hediyeler, alacaklı adına yararlı olabilecek bilgiler, borçlu tarafından kira talep edilmeden alacaklıya yapılan ev tahsisi gibi... (Johnson, 2001: 218) Ancak kanunların yorumlanmasında mahkemeler yasağın bazı kısımlarında daha yumuşatılmış bir bakış açısıyla karar vermektedir. Bu duruma örnek olarak kardeşler arasında faizsiz borçlanmalarda rehin olarak verilen mallara ilişkin uygulama verilebilir. Buna göre borcun ödendiği zamanda, borçlanmanın karşılığı olarak rehin alınan malı alacaklı olan kişi daha düşük bir fiyattan satın alma hakkına sahip olabilecektir. Peki bu borç vermiş olmaktan doğan ‘kr’ değilse nedir...? (Attali, 2014: 55)

Yasağın yorumlanmasında bazı durumlarda (rneğin kişinin başka bir gelirinin olmaması durumunda) cemaatten birine faizle borç verilmesini yasa dışı bulmayan bir bakış açısı da mevcuttur. Bu düşünce Talmud’un faizle borç para vermeyi “meslek edinenleri kınaması” fikrine dayanmaktadır. Yani bu düşüncede kınanan durum yasak olan faiz gelirin bilinçli bağımlılıktır. Ancak bu durumda da Talmud’da kardeşler arasında faiz uygulanabilirliği alacaklıya borçlunun ortağı sıfatının kazandırılması şartına bağlanmıştır (Attali, 2014: 122-123).

¹⁷ Gizli faiz sayılabilen uygulamalar/Avaq Ribbit.

Faiz, yasaya rağmen kardeşler arasındaki borçlanmalarda da söz konusu olduğundan, Yahudi halkı içerisindeki köleliği arttırmıştır. Bu sebepten dolayı Tevrat, borç alınması durumunda faiz uygulanmasıyla ‘İsrail halkından kişilerin’ kendinden başka verecek bir şeyleri kalmadığında köleleştirilmelerine ilişkin uygulamaların değiştirilmesine¹⁸ yönelik öğütler içerir (Alkan, 2019: 73, 974). Yabancılara faizli borç verilmesi Tanrı’nın ödülü olarak görülmüş olan zenginliğin temel kaynağı halini aldıktan sonra göçlerin sonucunda Davut zamanında geçilen yerleşik hayatta ‘biz’ duygusu zedelenip, ‘ben’ duygusu öne çıkmıştır. Yardım ve merhametten doğan borç ilişkileri yerini benliğin tatminine yönelik kölelik ve cariyeliği arttıran nitelikteki alacak beklentilerine bırakmıştır (Akalın, 2018: 208).

Tevrat’ta yer alan Nehemya 5. Bapta borçlarına karşılık satılmış olan İsrail halkından kişiler için talep edilmiş olan faiz kınanmıştır. Yahudi halkının yoksul kesiminin ekonomik sıkıntılardan doğan köleleştirmelerle ilgili şikayetleri üzerine Yerusşalim valisi (Kutsal Kitap, 2016; 510) Nehemya’nın faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Bu noktada yabancılara satılan Yahudiler konusuna cevaben “Kardeşlerinizden faiz alıyorsunuz!” diye öfkelenildiği soyluların faiz almamaları gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda daha önceden faiz olarak alınmış olan gümüş, zeytinyağı, buğday ve şarabın yüzde birinin geri verilmesini önermiştir (Tevrat, 2017: Nehemya 5:1-11). Verilen ayetlerden anlaşıldığı üzere Yahudiler kendi aralarındaki faiz yasağına yeterince riayet etmemişlerdir. Kendi aralarındaki borç ilişkilerinde uyguladıkları faiz oranındaki ölçsüzlük (Işık, 2006: 60) yabancılara uygulanan faiz oranlarında olduğu gibi uygulanması yasak olan kardeş borçlanmalarında dahi geçerli olmuştur¹⁹.

Yahudi inancında zenginliğin bir ideal olarak var olduğundan bahsetmiştik. Bu noktada Yahudi yasaları yoksulları koruyucu²⁰ bir yaklaşımla dürüstlük²¹ konusu üzerinde durmaktadır. Faiz ve tefecilik olgularına da yer verilen dürüst bir yoksulluğun yolsuzlukla zengin olmaktan daha iyi görüldüğüne dair ibareler Süleyman’ın Özdeyişleri 28’de yer almaktadır:

¹⁸ Bkz. Levililer 25:39-44, 47-55.

¹⁹ Özellikle İÖ V. Yüzyılda Avsan Papirüslerindeki bilgilere bakıldığında Mısır’daki cemaat mensupları arasında çok yüksek faizli işlemlerin yaygın olduğu görülmektedir (Attali, 2014: 56).

²⁰ Bkz. Süleyman’ın Özdeyişleri 22:16, 22, Hezekiel 18:12.

²¹ Bkz. Süleyman’ın Özdeyişleri 11:11, 24-26; 28; Mezmurlar 15:2, Yasa’nın Tekrarı 27:19.

“(…) Faiz ve tefecilikle malına mal katan kişi, Bunu yoksullara acıyan için biriktirir. (…) Gaddar önderin aklı kıttır; Haksız kazançtan nefret edense uzun ömürlü olur.” (Kutsal Kitap, 2016: Süleyman’ın Özdeyişleri 28: 8, 16).

3.3.2. Faiz Yasağında Kardeş-Yabancı Ayrımı İçermeyen Hükümler

Tevrat içerisinde yer alan “Zebur” olarak da bilinen Mezmurlar bölümünde (Kutsal Kitap, 2016: 571) Davut peygamberin yaratıcının Kutsal mekânında bulunabilmek adına yapılması gerekenlerle ilgili sorusunun cevabında paranın faize verilmemesi ve suçsuza karşı rüşvet alınmaması şartı yer alır (Tevrat, 2017: Mezmurlar 15:5). Bu ayette faizli işlem yapılmaması hususu Yahudi ve yabancı ayrımı olmadan övülmüştür. “Havadan kazanılan para yok olur, Azar azar biriktirenin serveti çok olur” (Kutsal Kitap, 2016: Süleyman’ın Özdeyişleri 13:11) şeklindeki özdeyiş, ayetlerde yer alan konuya ilişkin bir diğer ifadedir.

Adil ve doğru bir kişi olmanın şartlarından bahsedilen bölümde faizle para vermemek ve aşırı kâr gütmemek gerekliliğine²² dair ayette de Yahudiler ve diğerleri ayrımı yapılmamıştır (Tevrat, 2017: Hezekiel 18:5, 8). Faizle para veren, aşırı kâr güden kişinin ise öldürüleceğinden bahsedilmektedir (Tevrat, 2017: Hezekiel 18:13).

Yahudi halkının işlemiş olduğu günahlar arasında sayılan faiz alımı, tefecilik işlemleri ve elde edilen haksız kazançlara dair ibareler de faiz konusuna açıkça getirilmiş olan dini yasağın delilleridir (Tevrat, 2017: Hezekiel 22:12-14).

Yahudilerin Selmunik ve Şulhan Aduh²³ adlı kitapları ile Rabbiler hukuku (Yetkin, 2015: 39) faizcinin şahitliğini dahi kabul etmemiş, amelini şirk olarak yorumlamış ve hayvanca bir hareket şeklinde nitelendirmiştir. Gelenekte net olan faiz yasağının çiğnenmesi durumu diğer alemdaki cezaların dışında dünyada da oruç, kırbaç ve kefarete verilmesi gibi cezalarla önlenmek istenmiştir (Komisyon, 2014: 24-25).

3.3.3. Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Faiz Yasağı

Buraya kadar ele alınan Tevrat ayetleri, seçilmiş halk olan İsrailoğulları’nın kendi aralarında (kardeşler) ve yoksullara karşı faiz uygulamasını yasaklayan ibareler içermiştir. Kardeş-yabancı ayrımı ya da yoksulluğa vurgu yapılmadan faizin kınandığı

²² Ayrıca Bkz. Hezekiel 18:17.

²³ Yahudi Yasası.

ayetler de mevcuttur. Ancak Tevrat'ta faiz yasağına bir istisnanın getirildiği hükümler vardır ki bu millileştirilmiş olan Yahudi dini dışındaki kişileri kapsar.

“Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız Rab sizi kutsasın.” (Tevrat, 2017: Yasa'nın Tekrarı 23:20).

Bu hükme göre İsraililerin kardeşlerine faiz/tefecilik uygulaması kesin bir dille yasakken, kardeşi olmayanlardan (yabancılar) alınan faizde herhangi bir yasak söz konusu değildir (Akalin, 2011b: 4).

Din kardeşliği temelli dayanışma ve yardımlaşma adına mali düzenlemeler getiren gelenekte, kardeşlere faiz uygulanmaması dışında her yedi senenin sonunda borçların silinmesi emredilmektedir (Kızılabdullah, 2015: 87). Yedi yılda bir borçların ibrası adetinin yabancılarla uygulanmaması gibi Yahudi olmayan kişilere karşı faizin uygulanabilmesi hususundaki ayırım seçilmiş millet anlayışından doğan (Yavuz, 2006: 73, 81), Tanrı vaadi olarak görülen ekonomik anlamdaki üstünlüğün sağlanmasını destekleyecek hükümler olarak var olmuştur.

Talmud yazarları erzak ve giyim satışındaki vadeye bağlı fiyat artışından alınan fazlalık (tefecilik-ribbit) ile vadeden dolayı verilen borç paradan alınan fazlalık (faiz-marith) arasında bir ayırım yapmışlardır. Bu sayede tüketim ya da yatırım amaçlı kullanılacak olan borç ayırımına temel oluşturmuşlardır. Aynı zamanda fiyat yükselişlerinin borçla ilişkisini kurarak, reel ve nominal faiz arasındaki etkileşim açısından farkındalıklarını ortaya koymuşlardır. Bu ayırımla Talmud hükümlerine göre yabancılarla olan borç ilişkilerinde faiz oranları fiyat artışlarına paralel olarak yükseltilmeli ve aynı değil nakdi olarak ödenmelidir. Mişna, nominal faizin reel faizden daha az olmaması gerektiğine²⁴ dair hükümlerle Yahudilerin faizli işlemlerde maharet kazanmasına sebep olmuştur (Akalin, 2016b: 370-371).

Talmud'da faiz uygulamalarına dair bir diğer sınırlama da Reform dönemlerinde Napoleon ile gerçekleştirilen görüşmelerde dikkate değer bir unsur halini almıştır. Buna

²⁴ Örneğin; enflasyon oranının %15 olduğu bir ülke varsayalım. Bu ülkede 1 yıllık 100 dinar borç için %10 faiz oranından anlaşılmalı olması durumunda, 110 dinarlık ödeme ile borçlu 5 dinar kazançlı iken, alacaklı 5 dinar zararda olacaktır. Mişna da öngörüldüğü üzere %10 faiz oranının yanında %15 fiyat artışı da dikkate alınırsa 125 dinar ödeme ile alacaklı zarara uğramayacak, borçlu kazanç sağlayamayacaktır (Akalin, 2016b: 371).

göre Talmud'da yorumlanan Yahudi Yasası 'ödenebilecek faizle' borç vermeyi onaylarken, yasağın dışında kalan kişiler için de yüksek faiz oranlarına karşıdır (Özmen, 2007: 21).

Yahudi geleneğindeki millî ayırım borçluların alacaklı tarafından yapılabilecek baskıdan dolayı kaygılanmasıyla, alacaklıların 'Yahudi olmayan kişilere' borç verme isteğini tetiklemektedir. Alınan borcun faizden dolayı misliyle artması mülkün dahi icrasıyla sonuçlanabileceğinden dostluğun zedelenmemesi adına kardeşe faizli borç verilmemesi hükmü gibi diğer uluslardan da borç alınmaması gerekliliği doğmaktadır (Akalin, 2011b: 5). Bu hususta Tevrat'ta Rab ile ahitleşen halkın²⁵ ahit gereği kutsanmasıyla başka uluslara borç vereceği ancak onlardan borç almayacağı, diğer ulusları yöneteceği ancak yönetilmeyeceğine dair ifadeler yer almaktadır (Tevrat 2017: Yasa'nın Tekrarı 15:6).

Geleneğe göre Yahudi bir kimsenin Yahudi olmayan birinden faizli borçlanması kesin olarak kaçınılması gereken bir durumdur. Çok büyük bir çaresizliğin varlığı halinde sınırlı bir miktar borçlanmaya müsaade eden gelenekte, kardeşe faiz uygulanması ya da yabancından faizli borçlanma İsraili bilgeler tarafından dinden sapmış olmanın birer delili olarak görülür (Akalin, 2011b: 5).

Yasaya bağlılığın gerekliliği içerisinde "(...) Birçok ulusa ödünç vereceksiniz; siz ödünç almayacaksınız. Rab sizi kuyruk değil baş yapacak. Buyruklara uyarsanız altta değil üstte olacaksınız." (Tevrat 2017: Yasa'nın Tekrarı 28:12-13) ifadeleri diğerlerine göre üstünlüğü ödünç verebilir durumda olmak fiiliyle tamlayarak, ödünç almamak hükmünü Tanrı vaadine dahil etmiştir. Aynı zamanda Rabbin buyruklarına uyulmaması durumunda İsrailoğulları'nın başına gelecek olan lanetler sıralandığında da aralarında yaşayan yabancıların yükselmesi, İsrailoğulları'nın ekonomik anlamda alçalmasıyla borç veremeyip bu yabancılardan borç almak durumunda kalmasından bahsedilmektedir (Tevrat 2017: Yasa'nın Tekrarı 28:43).

²⁵ İsrailoğulları.

*Buraya kadar verilen bilgiler toparlanacak olursa Eski Ahit'te faiz uygulanmasının yasaklandığı kişiler;

- ✓ “Halkıma (...)” (Çıkış, 22:25)
- ✓ “(...) aranızda yaşayan bir yoksula (...)” (Çıkış: 22:25)
- ✓ “Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse (...)” (Levililer 25:35) ifadeleri ile belirtilmiştir.

Faiz yasağının sınırlarını belirleyen bu çerçevede günümüzde Ortodoks Yahudi iş ahlâkında gerekli görülen uygulamalarda da etkili olmuştur. İş yapma izni²⁶ şeklinde ifade edilen uygulamayla alacaklının para ödünç verdiği kişinin elde edeceği kârın belli bir yüzdesini alması garantilenmektedir. Ancak bu model ‘yoksul ya da ihtiyaç sahibi’ olmasından dolayı borç alan kişiler için verilen kredilerde geçerli değildir (Börk-Kavas, 2015: 96).

Yahudi tacirler arasındaki etkileşime dair yasalarda yer verildiği şekliyle faiz olgusu, kardeşler arasında izin verilmiş olan serbest ticaret anlayışını yansıtmaktadır. Buna göre Yahudilerden herhangi biri, bir yabancıya diğer Yahudilere göre daha düşük kâr oranıyla borç vermeyi teklif ediyorsa, diğerleri bu duruma karşı bir şey yapamaz (Sombart, 2016: 228).

Şulhan Aruh 156:5'te yer alan hükme göre “Hiç kimse bir Yahudi'ye, Yahudi olmayan birine yasal faizin altında bir faiz oranıyla ödünç para verdiği için kızamaz.” (Sombart. 2008: 275).

Yahudi yetkililer geçmişten günümüze faiz ve tefecilik konularında özellikle Yahudi ve Yahudi olmayan ayırımına dikkat çekerek Kutsal Yasa'ya uygunluğu üzerine olumlu ya da olumsuz yorumlar getirmişlerdir. Örneğin milliyetçi olarak nitelendirilen Haham Akiva'nın faizle ilgili bir yorumunun tefsirinde yabancılara faiz uygulanması Yahudiler tarafından bir zorunluluk olarak görülmüştür.

Fransız Yahudisi Levi ben Gershoma²⁷ da Akiva'yla aynı görüşü paylaşmıştır. Bu fikirler için temel gerekçeyi Yahudi toplumu için ekonomik anlamdaki gereksinmeye dayandırmışlardır. Gershoma Yahudi olmayan birine uygulanacak faize izin veren

²⁶ Heteriska.

²⁷ On dördüncü Yüzyılda yaşamış olan Yahudi yetkililerdendir.

hükümleri haklı görmüştür. Çünkü ona göre dürüstlük kurallarından uzaklaşmadan putperestlerin²⁸ zarar görmesinin sağlanmasıyla birlikte herhangi birinin bir putpereste menfaat sağlamaması gerekmektedir. On dördüncü yüzyılda Yahudi yetkililerin faize karşı temel bakış açısı “Bu günlerde Yahudi olmayanlardan faiz alınmasına rıza gösteriyorsak, kralların ve devlet büyüklerinin bize durmadan uyguladıkları baskı ve ağır şartlardır: (...) hayatımızı onlarla para alışverişi yapmaktan başka bir şekilde sürdürmemiz mümkün değil; dolayısıyla, faiz almanın cezası olamaz.” şeklinde ifade edilmektedir.

On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Haham Joseph Colon, Hristiyanların etkisinden dolayı özellikle Fransa ve İtalya’da yaşıyor olan Yahudilerin yabancılara uygulanan faizle yürütülen tefecilik dışındaki başka bir alanda ekonomik faaliyette bulunmalarının zorluğundan bahsetmiş, yabancılarla yapılan borç alışverişinden faiz şeklinde elde edilen geliri gerekli/haklı görmüştür (Johnson, 2001: 219-220).

On altıncı yüzyılda ‘özellikle Eski Ahdin’ hükümlerine dayanan faiz doktriniyle adeta yeni iktisadi sistemlerin temel fikrini ortaya atmış olan Calvin, Yahudi Kutsal Kitabına dair yorumlarında yabancılardan faiz alınabilmesine izin veren hükümleri Yaratıcıya isyan eden kişilere verilmiş bir ceza olarak değerlendirmiştir. Faiz uygulanmasında yabancılardan yasak dışında tutulmasını ‘Yahudilerin Kenan topraklarına göç ettikleri dönemde mevcut ekonomik durumları da dikkate alınarak Yahudiler dışındaki ulusların Tanrı bilincinde olmamasının ödettirilmesi amacına hizmet ettiğini’ ifade etmiştir (Akalın, 2009a: 240).

Modern Musevî düşüncesi araştırmacıları ise ekonomik gereksinme dışında “karşılık ödeme ilkesi” gereği yabancılardan faiz alınmasını haklı görmüşlerdir. Buna göre istilacı uluslar dolayısıyla kaybedilmiş olan şeylerin geri alınmasında faiz haklı bir yöntemdir (Akalın, 2013a: 193).

²⁸ Modern dönem hahamları “Yabancı” kavramının “paganlar”, “putlara tapanlar” şeklinde anlaşılması gerektiğini iddia etmişlerdir. Kardeş-yabancı ayrımını doğrudan Yahudi soyundan ya da Yahudi dininden olmamak şeklinde soy-din kardeşliği olarak yorumlanmaması gerektiğini ifade ederek, yumuşatma yoluna gitmişlerdir (Sombart, 2008: 271).

4. BİR GELENEĞİN YENİDEN İNŞASI: HRİSTİYANLIK VE FAİZ OLGUSU

Kutsal Mâbed²⁹ 'de ticari faaliyetlerin ön planda olması, insan ilişkilerinde çıkarıcı tutumlar ve dinin kazanç unsuru haline getirilmesi Yahudiliği temelinden sarsmıştır. Yahudi olmayı ırki bir üstünlük olarak görerek kapalı bir toplum halinde yaşamış Yahudi halkı, putperest olan Romalıların baskısına maruz kalmıştır. Yahudilik Helenistik kültürün etkisinde özünden uzaklaşan bir portre çizmiş birçok mezhep³⁰ ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2008: 38).

Hz. İsa³¹'nin doğumu Yahudi yerleşimlerinin Roma İmparatorluğu'nun himayesinde, baskı altında ve insanların manevî anlamda boşlukta olduğu döneme rastlamaktadır. İsa, Yahudi toplumunda ve Yahudi ahlâkıyla yetişmiş, Yahudilerin umutla kurtarıcısını beklediği dönemde doğmuş ve beklenen Mesih³² olarak adlandırılmıştır. İnsanları içinde buldukları yanlışlardan döndürmek üzere faaliyetlerde bulunmuş bir peygamber misyonu yüklenmektedir (Çapa, 2018: 68-69).

Kutsal Kitapta³³ yer alan ayetlerde Hz. İsa dinden uzaklaşmış olduklarını bildiği Yahudi halkı için gönderilmiş olduğunu ifade eder (Kutsal Kitap, 2016: Matta 15:24) ve bununla birlikte Tevrat içerisinde yer alan buyrukların aksinin ispatı için gelmediğini, Kutsal Yasa'nın tamamlayıcısı olduğunu belirtir (Kutsal Kitap, 2016: Matta 5:17).

²⁹ Yahudi ibadethanesi.

³⁰ İkinci Tapınak Dönemi'nin son zamanlarında filizlenen Hristiyanlık yani Hz. İsa'nın hareketi bunlardan bir tanesidir (Armstrong, 2016: 61). İsa ve onun ardından gidenlerin oluşturduğu bir tarikat/cemaat niteliğinde ortaya çıkmıştır. 'Nasranilik' olarak kavramlaştırılabilecek bu hareket Yahudi inançlarıyla temellenmiştir (Özbey-Coşkun, 2017: 148).

³¹ İsa'nın kimliği ve görevinin ne olduğu hususunda yararlanılabilecek temel kaynak İncil'lerdir. Buna göre; Kelâm-ullah kavramı İsa için kullanılan bir diğer addır. Meshedilmiş Olan olarak tanıtılmış, meshedilmiş olanlar içerisinde yücelik atfedilmiş, yağ dışında Allah'ın Kutsal Ruh'uyla meshedildiği belirtilmiştir. Mesih İsa Allah'ın kendisini, buyruklarını ve doğru yolu insanlara bildirmesindeki aracı olarak tanımlanmıştır. İnsanlığın merkezi, Rabbin halkının temsilcisi ve onların şefaathçisi konumundadır. Rabbin özünden bir kişi olarak görülür. Kendisinden önceki tüm peygamberler ve onlara vahyedilen her şey İsa'nın gelişinin temelleridir. İsa yaratıcının sonsuz planlarının merkez ismi olarak anılır. Diğer ilahi kaynakların da İsa'nın gelişini önceden haber veren pasajlar içerdiği vurgulanmaktadır (Halk Dilinde İncil, 2012: VIII, IX).

³² Hristiyanlığın tanımı çerçevesinde "Rab'bin ruhuyla görevlendirilmiş kişi."

³³ İsa'nın akan kanıyla Rab ve insanlık arasında yeni bir ahdin yapıldığı inancıyla Hristiyanlar, Yahudi Kutsal Kitabına Eski Ahit adını vermektedirler. Yahudi şeriatını da yok saymayan Hristiyanlık için Kutsal Kitap; Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Eski Ahit 39, Yeni Ahit 27 kitabı içerir (Topcan, 2011: 44).

İncil³⁴'de yer alan bu ifadeler kapsamında halkın Yahudi geleneğine İsa'nın sözlerini de dikkate alarak tabi olması gerekeceği sonucu çıkarılmaktadır (Aydın, 2000: 17).

Hristiyanlık³⁵, sıkıntı içerisinde bulunan kişilerin kurtarılması için var olduğuna inanılan 'kurtuluşçu' dinlerdendir (Aydın, 2015: 2). Kurtuluşa ulaşmanın yolunun İsa'nın çağrılarına uymaktan geçtiği fikri ile temellenmektedir. Çünkü Hristiyanlar Yahudilerin Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymuyor olmalarından dolayı seçilmişliğin ifadesinde önemli bir unsur olan Tanrı ile yapılmış ahdin geçersiz olduğunu ve İsa'nın çarmıha gerilmesiyle ölümünde akan kanının Tanrı ile aralarındaki yeni anlaşmanın aracısı olduğunu³⁶ savunmaktadırlar. Zaman zaman 'İnsanoğlu' olarak adlandırılan İsa aracılığıyla yapılan Yeni Ahit³⁷, seçilmiş millet görüşü ile sadece Yahudi toplumunu değil, tüm insanlığı³⁸ içeren hükümlerle çevrelenmiştir (Yavuz, 2006: 87).

Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan dönemde Hristiyan³⁹lığın ortaya çıkışı, dünya dengesi üzerinde önemli düzeyde etkili olacak bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır (İnanlar, 2015: 44).

M.S. birinci yüzyıl ile beşinci yüzyıl aralığı, İsa'nın öğretileriyle filizlenmiş olan Hristiyanlığın Hellenistik dünyayla bütünleşmesi adına önemli bir dönem olmuştur. Doğru inancın ifadesi denilen Ortodoks inanç temellenirken Yunan felsefi tartışmaları kullanılmıştır. Yunan medeni yapılanması Hristiyanlık için temel etkenlerden olmuştur. Dördüncü yüzyıl sonraları mensubu oldukça yükselmiş olan Hristiyanlık, devlet yönetimlerinde de etkili bir hareket haline gelmiştir. Katoliklik (evrensellik) ilkesi, havarilerin öğrettiği düşüncenin herkes için aynı olması dolayısıyla var olan Hristiyan inançları için merkezi konumda yer almıştır (Aydın, 2015: 4).

³⁴ İncil Yunanca bir kelime olan Euaggelion kavramından gelmekte ve "Müjde, haber" olarak çevrilmektedir (Yıldız, 2008: 38).

³⁵ Hristiyanlık kavram olarak Mesihçi anlamını taşımaktadır. Mesih İsa'nın öğretileri ile kurulmuş olan din, Mesih inancının iman esası olduğu Yahudi dininden temelden etkilenmiştir (Çapa, 2018: 68). Türkiye'de Hristiyanlık Hz. İsa'nın adından ötürü İsevilik olarak da anılır (Özbey-Coşkun, 2017: 147).

³⁶ Bkz. Kutsal Kitap, 2016: İbraniler 8:6-13.

³⁷ Yeni Ahit; Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından kaleme alınmış tarihi metinler olarak adlandırılan dört İncil, Resullerin İşleri ve talimi metinler olarak adlandırılan yirmi bir mektup ve Vahiy bölümlerini kapsar (Yavuz, 2006: 87).

³⁸ Bkz. Romalılar 3:21-30.

³⁹ Yunanca bir kavram olan Hristiyan, Mesih'e bağlı anlamına gelmektedir. Kelimenin kökü İbranicesi Maşiah olan "Hristos'tur" ve yağlanmak manasına gelir (Çapa, 2018: 68). Hristiyan ya da Hristiyanlık kelimeleri İncil içerisinde yer almaktadır. Bu kelimeler İsa'dan yirmi-otuz yıl kadar sonra ortaya atılmıştır (Özbay-Koç vd., 2010: 83).

Hristiyanlık, dinin tamamlanması adına devrimci kimliğe bürünmüş, reformist bir girişim olarak görülebilir. İsa, “Tanrı’nın/Cennet’in Krallığı” tabirlerini vaazlarının merkezinde tutmuştur. Bu krallık Yahudi Yasası’na bağlılık adı altında bozulmuş olan ekonomik ve sosyal düzenin sağlanmasına yönelik bir oluşum olarak ifade edilmektedir. İçerik, özellikle aşağılanan, yoksul kesime müjdelenmiştir. Bundan dolayı vaazlar özellikle dönemin ezilen, maddi sıkıntı içerisinde yaşayan kesimi için bir umut olmuş, ilk inanan grup onlardan oluşmuştur (Demir, 2019: 140). Çünkü Hristiyanlık toplumdaki ekonomik konumu önemsiz kılacak olan bütün insanların aynı ilahî kaynaktan geldiği, Tanrı önünde her birinin eşit olduğu fikirlerine dayanmaktadır (Göze, 1966: 684).

İsa gösterdiği mucizeler neticesinde kişilerin sözlerine iman edeceğini düşünse de vaazlara başladığı dönemde Yahudilerin ileri gelen din adamları İsa’nın sözlerine inanmamışlardır (Basalel, 2002: 216). Bunun genel kabul görmüş en belirgin sebeplerinden biri Yahudi önderler ve din adamlarının mal sahibi olma hırsının diğer Yahudilerden bile daha fazla olduğuna dair görüştür⁴⁰. Konuya dair göze çarpan önemli bir nokta da rüşvet almak ya da faiz yemenin bu kişiler için en önemli gelir kaynaklarından biri olmasıdır. Rüşvet ve faiz Kutsal Yasaları kapsamında değerlendirildiğinde kardeşe uygulanmasının haram olduğu açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, “dini önderlerin” bu yolları aracı seçerek kendi halklarının da malına kastetmiş olduğu bilinmektedir (Erbaş, 2003: 105). Dolayısıyla Yahudilikte zenginliğin bir ideal olmasının aksine İsa’da yüceltilen yoksulluk, Yaraticıdan geldiğine inanılan üstünlüğü koruma hırsına dayanan ekonomik faaliyetlere getirilecek yeni anlayışlar, mal hırsını uygulamaya yansıtmış din adamları tarafından Hristiyanlığın kabul görmemesi adına var olmuş en önemli sebeplerdir.

Hristiyanlığın ilk dönemi yani erken dönem Hristiyanlık olarak ifade edilen 1200’lü yıllara kadar Kilise’nin örgütlü bir yapı olmasına ilişkin çabalar ön plandadır. Bu dönemde Roma’nın köklü kurumlarına karşı duruşlarıyla yeni bir yapı inşa etmek üzere Kilise, faiz hususunda Roma Hukuku ve Aristo’nun öğretilerinden etkilenmiştir (Akalin, 2012: 60). Roma kurumlarına karşı çetin uğraşlar veren Kilise’nin faize yaklaşımındaki

⁴⁰ Ayrıca Yahudilerin beklediği Mesih dağınmış halde farklı yerlerde yaşayan kardeşlerini kendilerine söz verilmiş olan topraklarda bir araya getirerek, günah, suç gibi olguları ortadan kaldıracak, kötülükler için kefarete olacak bir kişi olmuştur. Sebt (Sabbat) gününe riayet etmeyen İsa dünyaya da hâkim olması beklentilerini karşılayamadığı için sahte mesih olarak görülmüştür (Daşbadem, 2008: 14-15).

bu etki İncil'in kişinin doğduğunda sahip olduğu mevcut durumunun korunması, geçim ve yardım maksadı dışında bir zenginlik hedefinin olmaması gerektiği öğretilmesine dayanmaktadır. Hristiyanlar için yoksulluk ilahi kökenli bir durumdur. İnananların mevcut zenginlik kaynaklarından hayır işleri aracılığıyla kurtulması önerilir. Bu öğretiler ışığında faiz zaten istenilen bir uygulama olmayacaktır. Dini hükümler dikkate alındığında kötülöklere sebebiyet verecek olan her türlü zenginliğin kaynağı faiz, nefret edilen bir uygulama olarak özeldir din adamları için dinin ortaya çıktığı dönemlerin en başında, İsa'nın vaazları dikkate alınarak yasaklanmıştır (Yılmaz, 2015: 25). İlk çağda öncelikle ruhban sınıfı için karara bağlanan faiz yasağı hakkında Elvir Sinodu (300), Ales Sinodu (314) (Işık, 2006: 68) ve İznik I. Konsili (325) aforoz ya da rütbe düşüşü gibi cezaları öngörmüş olan yaptırımlarıyla (Karakuş, 2006: 17) dikkat çekmektedir.

4.1.YAHUDİLİĞİN FAİZ MERKEZLİ ZENGİNLİK İDEALİNDEN KOPUŞ

Faiz ve tefeciliğin zenginliğin kaynağı, zenginliğin de Tanrı'nın ödülü olarak görüldüğü Yahudiliğin aksine Hristiyanlıkta maddiyat önemsiz bir unsurdur. Servetin fani dünya için değil cennet için biriktirilmesi gerektiği ve tok gözlü olmanın zaruretine dair buyruklarıyla İsa (İncil'i Şerif'in Yüce Anlamı, 2011: Matta 6:19-23) zenginliğin bir ideal olarak görüldüğü Yahudiliğin tersine, dünyevî varlığı önemsiz kılan bir ideolojiyi getirmiştir.

İsa Dünya malına kökten değişik bir yaklaşım içinde olmuş ve müjdesinde daha çok yoksullar ve ezilmişlere yönelik mesajlar vermiştir. Aynı zamanda bu tebliğin Yahudi olmayan halklara da hitap ettiğini duyurmuştur. Tüm bunları kapsayacak şekilde kurtuluşa istekli olan herkesi kurtarmak için geldiğine dair ibareler İncil içerisinde farklı bölümlerde yinelenmektedir (Kutsal Kitap, 2016: 1079).

Tebliğler aracılığıyla gönüllü fakirlik önerilmiş, yoksullara itina gösterilmesi beklenmiştir. Yahudiliğin temel taşı ve faiz hususunda da çifte standardın temeli seçilmişlikten doğan diğerleri ayırımında ise, aslında Yasa'nın temel mesajının 'diğerlerine kendilerine davranılmasını bekledikleri şekilde davranmaları' olduğu tebliğ edilmiştir (Armstrong, 2016: 63-64).

İsa'ya gerçek manada tabi olmanın şartlarından biri olarak dünyadaki zenginlik kaynaklarından vazgeçilmesinin sonucunda sonsuz zenginlik vaat edilmektedir. Buna bağlı olarak İsa kendisine inananların ebedî yaşamda İsrail'in on iki kabilesini

yargılayacağını, mevcut durumda maddi yönden sonuncu olanların birinci, birincilerin de sonuncu olacağını ifade etmiştir (İncil’i Şerif’in Yüce Anlamı, 2011: Matta 19:28-30).

“Şunu bilin ki hiç kimse iki efendiye birden kulluk edemez. Ya birinden nefret edip diğerini sever. Ya da birine sadık kalıp diğerini hor görür. Aynı şekilde sizler de hem Allah’a hem de paraya kulluk edemezsiniz.”⁴¹ (İncil’i Şerif’in Yüce Anlamı, 2011: Matta 6: 24). Bu ayette geçen para⁴² kelimesi zenginlikle eşdeğer manada para kazanma hırsı olarak da yorumlanmaktadır.

Hristiyan cemaati için önderlik yapacak olan Kilise görevlilerinde aranan vasıflardan biri olarak söz edilen ‘para sevgisinden uzak olmalı’ (Halk Dilinde İncil, 2012: 1. Timoteos 3:3) ve ‘haksız kazanç peşinde koşan kişiler değil’ (Kutsal Kitap, 2016: 1. Timoteos 3:8) ifadeleri Hristiyan cemaati önderleri için; bankerlik işlemleri merkezinde zenginleşmiş Yahudi cemaat önderleriyle zıt bir görüntüyü gerektirmektedir. Yozlaşmanın sonucunda her türlü kötülüğün kökünde yatan bir sebep olarak nitelendirilen para sevgisiyle “(...) Onlar Tanrı yolunu kazanç yolu sanıyorlar (1. Timoteos 6:3-10)” ifadeleri bu fikri destekler niteliktedir.

Yoksullara umut ışığı olarak görülmüş olan Hristiyanlık bir din halini almadan önce zenginlik İsa Mesihin gelişini müjdeleyen vaftizci Yahya tarafından da övülebilir bir olgu olarak görülmemiştir. Yahya yardımlaşmanın önemine vurgu yaparak “(...) iki mintanı olan birini mintanı olmayana versin (...)” demiş, para hırsını reddeder bir üslupla herkesin ücretiyle yetinmesi gerekliliğinden bahsetmiştir (Kutsal Kitap, 2016: Luka 3:11-14).

‘Diğerlerini’ düşmanlık kavramıyla bağdaştırarak ayrımcı ideolojiye karşı (Yahudiliğin tersine) düşmanlarınızı sevin⁴³ tebliğiyle İsa, başkalarının size davranmasını istediğiniz şekilde onlara davranın öğretüsüyle yardımlaşmaya vaazlarında merkezî bir önem yüklemiştir. Dinleyenlerine kendilerinden bir şey isteyen her kişiye onu vermeleri ve geri istememelerini tebliğ etmiştir (Kutsal Kitap, 2016: Luka 6:27-31).

⁴¹ Ayrıca Bkz. (Kutsal Kitap, 2016: Luka 12:33-36; 16:13).

⁴² Grekçe kullanımıyla “mamon” olan para kelimesi Aramice çevirilerde zenginlik manasına gelmektedir (Kutsal Kitap, 2016: 1016).

⁴³ Mesihin Yahudilerle diğerleri arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırdığına dair Ayrıca Bkz. (Kutsal Kitap, 2016: 1253).

Kutsal Kitap Meryem'in kurtuluş için gönderilmiş olduğunu ifade ettiği oğlu İsa'nın gelişiyile ilgili olarak; kurtuluşla Tanrı'nın sıradan insanları yüceltmesi ve yoksulları iyilikle doyurması sonucuna ulaşılacağına dair ifadelerini içerir. Zenginlerin Tanrı tarafından elleri boş döndürüleceği hükmü de aynı pasaj içerisinde yer alır (Kutsal Kitap, 2016: Luka 1:46-55). Farklı bir bakış açısıyla yapılmış ayet yorumunda ise bu ifadeler Meryem'in henüz gebe olmasından dolayı sıradan bir ilahi söylem değil, İsa'nın 'doğumundan önce' kurtuluşu müjdelemesi olarak görülmüştür. Buna göre zengin ya da güçlü kişiler yerine kurtarıcının annesi olarak Meryem'in seçilmiş olması sosyal ve politik devrim niteliği taşımaktadır (Wilcock, 2017: 37).

İncil'de Allah'ı tanımayan dünya uluslarının yeme-giyme endişesiyle sahip oldukları hırsın gereksiz olduğu düşüncesiyle (İncil'i Şerif'in Yüce Anlamı, 2011: Matta 31-34) mal varlıklarının satılıp ihtiyaç sahibi olan kişilere dağıtılması (Halk Dilinde İncil, 2012: Luka 12:33) önceliğin Allah'ın egemenliğine verilmesinin bir ön koşulu olarak görülmüştür.

Hız. İsa'nın yaşamından alınan notlarda zenginlik ile sonsuz yaşama ulaşmak arasındaki negatif bağlantıya ilişkin vaazları Matta, Markos ve Luka tarafından kaleme alınmış üç İncil'de de yer almaktadır. İsa'ya zengin biri tarafından sonsuz yaşama lâıyk olabilmek adına ne yapılması gerektiğine dair bir soru yöneltilmiştir. İsa, soruyu yönlendiren kişinin Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmekteki eksiğini 'halâ zengin olmasına' bağlamış, tüm mal varlığını satıp yoksullara dağıtması gerektiğini, ancak bu sayede göklerde hazine sahibi olabileceğini belirtmiştir. Zenginliği Tanrı egemenliğine girilmesini güçleştirecek, sonsuz yaşama kavuşulmasında "devenin iğne deliğinden geçmesinden" bile daha zorlaştıracak bir unsur olarak görmüştür⁴⁴ (Kutsal Kitap, 2016: Luka 18:18-24).

Luka'nın İncil'ine dair dikkat çeken kitabıyla Michael Wilcock⁴⁵; bu anlatıda kastedilen zenginliğin 'kişinin kendi mallarıyla meşgul olup, başka bir şeyle ilgilenmediği' duruma ilişkin bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Kişiler için imkânsız olan şeyin Tanrı için mümkün olduğu ifade edildiğinden, Tanrı'nın zenginleri dahi egemenliğine alabileceğinin anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır (2017: 203-207).

⁴⁴ Ayrıca bkz. Matta 19:16-25; Markos 10:17-25.

⁴⁵ Bristol Trinity Koleji Pastörlük Çalışmaları Direktörü/Nicholas Kilisesi Pastörü/Yazar.

Günümüz (özellikle Protestan Kiliselerinde) İncil’lerin meali için faydalanılan “Halk Dilinde İncil” adlı yeni düzen kaynakta ‘Gerçek Zenginlik’ başlıklı bir pasaj yer almaktadır. Zengin müminin hakir duruma düşmesi sevinmesi gereken bir olgu olarak görülmüş, zira zengin kişinin mevcut durumunda kendi meşguliyeti içinde yok olup gideceği belirtilmiştir (Halk Dilinde İncil, 2012: Yakub’un Mektubu 1:9-11).

Matta İncil’inde mal varlığı konusunda benzetmelere de yer vermiştir. Örneğin, Göklerin Egemenliği tarlada gizlenmiş bir define gibi düşünülerek, kişinin tüm mal varlığını satıp o tarlayı alma isteğinden söz edilir. Bir başka benzetme ise inci arayan bir tüccar betimlemesiyle yapılmıştır. Çok değerli bir inciyi bulan tüccarın onu almak için tüm varlığını satması gibi... (Kutsal Kitap, 2016: Matta 13:44, 45)

Kutsal Kitap’ta zenginliğe karşı olumsuz bakış açısına dair bir diğer örnek Yeşaya 53:9’da “(...) Ona kötülerin yanında bir mezar verildi, Ama öldüğünde zenginin yanındaydı.” şeklinde yer almaktadır.⁴⁶

Luka İncil’inin derlenmesinde yararlanılan en önemli kaynaklardan biri olduğu varsayılan Markos Müjdesinde (Wilcock, 2017: 201) dönemin yoksul kesimine umut olacak bir pasaja göre İsa, yoksul bir kadının tapınağa verdiği çok az miktardaki bağışın zengin kişilerin verdiklerinden çok daha fazla şeyi ifade ettiğini belirtmiştir⁴⁷ (Kutsal Kitap, 2016: Markos 12:43-44). Kişilerin gönülden verdiklerinin en zengin hazinelerden daha değerli olduğunun tebliğiyle birlikte varlık halinde aşırılık ve savurganlıklar Tanrı isteğinin dışında tutulmuştur (Milne, 2012: 243).

İsa açgözlülük ve yardımlaşmamayı merkeze alarak; dünyevî servet biriktirip uhrevî serveti göz ardı etmiş zengin kimselerle ilgili bir diğer öğütü, yine benzetme aracılığıyla vermiştir. Çok ürün elde etmiş olan kimsenin bunu büyük ambarlarda biriktirerek yaşamının geri kalanını rahat içerisinde sürme fikri, Tanrı’nın o gece canını alabileceğini düşünmediğinden ‘akılsızlık’ olarak yorumlanmıştır (Kutsal Kitap, 2016: Luka 12:13-21).

Ebedî yaşamda zenginin değil yoksulun rahata ereceği (Halk Dilinde İncil, 2012: Luka 16:19-25), zenginlik ve günahkarlığın aynı safta değerlendirilerek mal varlıklarının

⁴⁶ Ayet içerisindeki yazım yanlış doğrudan aktarım yapılmış olmasına bağlıdır. Kutsal Kitap/orijinal metinde öyle yer aldığı için virgülden sonraki “Ama” bağlacı büyük harfle yazılmıştır.

⁴⁷ Ayrıca bkz. Luka 21:1-4.

satılıp yoksullara bağışlanmasıyla kurtuluşa erileceği (Halk Dilinde İncil, 2012: Luka 19:5-9) gibi ayetlerin İncilin farklı birçok bölümünde yineleniyor oluşu, Yahudilikte Tanrı Ödülü olarak lanse edilmiş olan zenginlik idealinin İsa'ya inananlar için paylaşma ve yardımlaşma merkezli bir ideolojiye dönüştüğünün resmidir. Nitekim İsa'ya iman etmişler arasında paylaşmanın önemiyle zengin ya da yoksul şeklinde sıfatlara yer kalmamış olması (Kutsal Kitap, 2016: Elçilerin İşleri 4:32-35) ekonomik işlemlerde de yardımlaşmanın merkeze alındığının bir göstergesidir.

Yardımlaşma ve paylaşmaya ilişkin öğütlerin iktisadî yaşamda tembel ve başka kimselere yük olunmasına sebebiyet verecek şekilde algılanmış olması Pavlus⁴⁸ tarafından yazılan mektupta 'geçinecek kadar kazanmak' adına çalışmanın öneminden bahsedilmesini gerekli kılmıştır. İyilikten vazgeçilmemesi gerektiğini ancak kardeş olarak bu noktalarda da uyarıların gerekliliğini vurgulamıştır (Halk Dilinde İncil, 2012: 2. Selanikliler 3:6-15). Bir diğer mektubunda ise iyilik yapmaya yönelik, eliaçık ve paylaşımcı zenginliğin hazine sayılabileceğini belirtir (Kutsal Kitap, 2016: 1. Timoteos 6:17-19).

Buraya kadar vermiş olduğumuz ayetlerin özü özel mülkten caymak olarak görülebilir. Hatta belki de fakirlik ideali... İsraililerin Eski Ahit'te yer alan hükümlere dayanarak oturttuğu özel mülkiyetin arttırılmasına yönelik faaliyetler ve faiz kurumunun vazgeçilmezliği, özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik ifadeler söz konusu olmamakla birlikte yerini gönüllü yoksulluğa katlanma fikrine bırakmıştır (Akalin, 2012: 63-64).

Katolik inancın servet anlayışı bu ifadelerden dolayı dünyadaki emel ve zenginliklerin yalnızca bir araç olarak görülmesiyle sınırlıdır. Buna göre mallar yalnızca geçimin sağlanması ve yardım amaçlı elde ediliyor olması durumunda araç olarak kalacaktır. Yani ancak 'yardımlaşma ve geçim gairesi' ekonomik etkinlikleri meşru kılmaktadır. Dünya kazancının geçim için gereken miktarı aşmaması gerekir. Çünkü bunun amaç haline dönüşmesi kötülüklerin başlangıcı sayılmakta, uhrevî amaçlara engel olarak

⁴⁸ Tarsus topraklarında yaşamış olup, bir dönem ticaretle uğraştığı bilinmektedir. İbrani olmasına rağmen Roma vatandaşı olan Pavlus, diasporalı bir Yahudidir. Hristiyanların çoğu kendisini Yahudi Mezhebi olarak ortaya çıkan Hristiyanlığın Yahudilikten ayrışarak özgün bir din haline gelmesini sağlamış bir kahraman olarak görmektedir (Özbey-Coşkun, 2017: 149-150). Hristiyanlığın temel karakteristiğinin İsa'dan ziyade Pavlus'un yorumları kapsamında belirlenmiş olduğu ileri sürülmektedir (Yıldız, 2008: 31).

görülmektedir. Servet Tanrı'nın lütfu olarak görülebilir ancak; Dünya'ya düşkünlük ve Tanrı'yı ihmal etmenin sebebi olabilmesi kaygısıyla, kaçınılması gereken bir olgudur (Akalin, 2014b: 9-11).

Anlaşılabacağı üzere Hristiyanlık inananlarına ödünç verilen anaparanın dahi geri dönüşünü beklememeyi, borç vermemeyi çünkü verilenlerin yardım ve sadaka niteliğinde olması gerektiğini öğretir. Tanrı ile yapılan ahit Tanrı'nın güvenilir olmasından dolayı maddi değil, manevi yatırımların getiri sağlamasına sebep olacaktır (Houdt, 1995: 15).

Sonuçta Eski Ahit'te zenginlik övülerek ulaşılmaması arzulanan bir durumken, Yeni Ahit fakirliğin özendirildiği ifadeler içerir. Zenginliğin Tanrı ödülü olarak görüldüğü iyi bir Musevî zengin bir kimseyle özdeşleştirilebilecekken, iyi bir İsevî yoksul bir kimse olacaktır (Akalin, 2014a: 85, 87).

İncil'de uzak durulması gereken insanların özelliklerinden biri olarak yer almış olan para düşkünlüğü (Kutsal Kitap, 2016: 3:2-6), Yeni Ahit'te seçilmiş grup olarak tahsis edilen yoksulların öteki dünyasına umut olmuştur.

4.2.İRKA TAHSİS EDİLEN SEÇİLMİŞLİĞİN REDDİ

Hristiyan inancına göre Tanrı'nın evrensel bir amacı vardır ve Tanrı bu amacı gerçekleştirmek adına insanları ya da toplumları seçmektedir. Hristiyan Kutsal Kitabında seçilmiş oldukları ifade edilen gruplar; İsrailîler, melekler, Levililer “ama” aynı zamanda tüm imanlılardır (Açıklamalı Kutsal Kitap, 2010: 1741). Yani artık seçilmişlik Yeni Ahitte İsa ve ona inananlar için kullanılmakta, bir soy meselesi olmaktan çıkarılarak iman meselesi olarak yorumlanmaktadır (Yavuz, 2006: 87).

İsa'nın Yahudilerin seçilmişliğinin Hristiyanlıkla devam edip etmediği konusuna dair cevabı Kutsal Kitap içerisinde yer alır. Bu konuya verdiği bağcı örneği ile Rab'bin milleti olma ayrıcalığının ahde uymayan Yahudilerden alınıp, kendisine iman edenlere verileceği şeklinde açıklık getirdiği görülmektedir (Kutsal Kitap, 2016: Markos 12:1-12, Matta 21:33-43, Luka 20:9-19).

Hristiyanlığın şekillenmesindeki etkisi göz ardı edilemez olan Pavlus'un seçilmiş millet/ırk konusundaki yorumları da Hristiyanlığın bu konuya bakış açısı hakkında bilgi verecektir. Seçilmiş olmanın ırdan doğan bir olgu değil, Tanrı'nın merhametinden kaynaklı bir olgu olduğunu ifade etmiştir (Erbaş, 2003: 102). İnsanlar Rab ve oğluna iman

ederek birbiriyle iman kardeşliği sağlamış ve Tanrı'nın seçtiği ailesine katılmış olacaktır (Yeşilyurt, 2012: 195).

Ayrıca İncil'de insan ayrımı yapılmaması konusu İsa'ya iman ediyor olmanın gerekliliklerinden biri olarak yer alır. Bu öğüt 'zengin ve yoksul' ayrımının söz konusu olmamasına dair bir misal aracılığıyla verilmiştir. Dünya'da fakir olanların semavî egemenliğin mirasçıları olarak, imanda zengin olmaları için Tanrı tarafından "seçildiği" belirtilmektedir. Aynı pasajda zenginler ise insanları mahkemelerde sürdüren, sömürücü bir grup olarak anılır (Halk Dilinde İncil, 2012: Yakub 2:1-6).

4.3.HRİSTİYAN GELENEĞİNDE FAİZ

Hristiyan geleneğinde faiz kelimesinin karşılığı olarak orta çağ metinlerinde geçen Latince "usura" terimi tüketilen malla ilişkilendirilmiş ve orta çağın temellendirdiği 'usury' yani faiz ya da aşırı faiz olarak "para kullanımı için talep edilen ücretin" karşılığında kullanılmıştır (Vincent, 2014: 2).

Eski Ahid'in tamamlayıcısı niteliği yüklenmiş olan Yeni Ahit'te faiz olgusu, İsa'nın sözlerini de dikkate alarak uygulanacak bir şeriatın devamı olarak yorumlanabilir (Kurt, 2014: 2-3). Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölümden oluşan Hristiyan Kutsal Kitabında faiz konusu 16 kez geçmektedir.⁴⁹

Yahudi geleneğinde incelemiş olduğumuz faiz yasağının Talmud'daki kapsamı 'kardeşlik' sınırları içerisinde geçerlidir. Din ya da soy kardeşliği dikkate alınarak farklı açılardan yorumlanabilen bu yasağın, kardeşler arası borçlanmaların yardımlaşma mahiyetinde olması gerekliliğine dayanmaktadır. Hükmün devamında Yeni Ahit İsa'nın vaazlarıyla 'yardımlaşma' çağrısını yalnızca kardeşlikle sınırlandırmamış, daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere, 'genel bir uygulama olarak' din ya da soy ayrımına değinmeksizin, evrensel manada yardımlaşmanın önemine vurgu yapmıştır.

4.3.1. Zımnî İfadeler Işığında Faiz Yasağı

Faiz ve tefeciliğin bir ideal olarak zenginliğin kaynağı olduğu Yahudiliğin aksine Hristiyanlıkta yoksullar ayrıcalıklı bir konumda tutulduğundan daha önce bahsetmiştik. Ancak; İncil'de faiz yasağını açıkça belirten ifadeler mevcut değildir. Buraya kadar vermiş olduğumuz öğretiler ışığında yoksulların korunması, paylaşma dayanmayan bir

⁴⁹ <http://www.bursakilisesi.com/kutsalkitap/?q=faiz&x=25&y=20>

zenginleşmenin hoş karşılanmaması gibi hususlar, dinde faiz olgusuna bakış açısı anlamında göndermeler olarak da yorumlanabilir (Pıçak, 2012: 64). Luka İncil’i içerisinde yer alan karşılık beklemeden ödünç vermeye ilişkin bölüm (zımnî biçimde de olsa) Hristiyanlık’ta faiz yasağının dayanağı olarak yorumlanmaktadır.

Yahudilikte kardeşler arasında geçerli olan dinî hüküm, idealin gerçekleşmesi adına yabancılara karşı geniş uygulama alanıyla düşmanlıkla bağlantı kurulabilir bir nitelik kazanmıştır. Bu noktada Yeni Ahit’te bu duruma dair bir yaklaşımla ödünç işlemlerine “Düşmanlarınızı Sevin” olarak adlandırılmış bir pasaj içerisinde yer verilir.

Luka İncil’i 6. Bapta yer alan başlıkta düşmanlara dahi iyilik yapılması, bir şey isteyen kişilere fazlasıyla verilmesi ve kişinin başkalarına kendisine davranılmasını beklediği şekilde davranması gerektiği öğütlenmektedir. Günahkârların dahi yaptığı bir şey olarak kişinin sadece kendisini sevenleri sevmesinin ya da sadece kendisine iyilik yapmış kişilere iyilik yapmasının ona bir şey kazandırmayacağı ifade edilir (Kutsal Kitap, 2016: Luka 6: 27-33). Aynı pasajın devamında ödünç işlemlerine dair aşağıdaki hükümler yer almaktadır.

“(…) Geri alacağınızı umduğunuz kişilere ödünç verirsiniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdiklerini geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağınız ödül büyük olacak, Yüceler Yücesi’nin oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir. Babanız merhametli olduğu gibi, siz de merhametli olun.” (Kutsal Kitap, 2016: Luka 6: 34-36).

Bu ifadeler içerisinde özellikle “(…) hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin” hükmü Hristiyanlığın faiz yasağı için dayanak oluşturmakla birlikte, ödünç vermenin iyilik yapmak kavramı kapsamında bir yardım mahiyetinde ya da bağış şeklinde olmasının önerildiği sonucuna ulaşılmaktadır (Işık, 2006: 64-65).

Matta İncil’inde de Yahudilerin tutumunun aksine düşmanların dahi sevilmesi gerektiğine dair tebliğ (İncil’i Şerif’in Yüce Anlamı, 2011: Matta 5:38-48) ve başkalarına kişinin kendisine davranılmasını beklediği şekilde davranması gerektiğine ilişkin tebliğ (İncil’i Şerif’in Yüce Anlamı, 2011: Matta 7:12) yer almaktadır. Matta bu iki olguya

Luka'dan farklı olarak; farklı pasajlar içerisinde yer vermiş ancak ödünç işlemlerinde karşılık beklenmemesi gerektiğine dair herhangi bir hükme yer vermemiştir.

Karşılık beklemeden ödünç verilmesinin tebliğinde 'faiz' kavramı açık bir dille ifade edilmemiş olsa da Hristiyan cemaat önderleri tarihi süreçte bu vaazda kastedilen şeyin faiz olgusuna işaret ettiği konusunda hemfikir olmuşlardır. İsa'nın bu anlatısından faiz dışında ticari herhangi bir menfaatin sağlanmasının da onaylanacak bir davranış olmadığı sonucu çıkarılabilmektedir (Kurt, 2014: 4).

4.3.2. Hristiyanlık'ta Faiz Teşviki 'Görüntüsü' Veren İfadeler

Faiz konusunda onay ve hatta teşvik durumunun söz konusu olduğu ifade edilen Matta 25. Bab ve Luka 19. Bab içerisinde yer alan ayetler (Işık, 2006: 64) faiz kavramının İncil içerisinde lafzen dile getirildiği tek öğretilerdir. Öncelikle bu öğretilere yer vererek yapılacak açıklamalar, gönüllü yoksulluğu öneren İsa'da faize onay ve teşvik düşüncesinden doğan çelişkinin kaynağının incelenmesiyle birlikte, asıl öğretinin anlaşılması noktasında yararlı olacaktır.

İsa Kudüs'e gidiyor olduğu sırada topluluğa verdiği vaazında, soylu bir adamın hükümdar olabilmek için uzak bir ülkeye gideceği ve döndüğünde kendi halkını yöneteceği misaliyle başlayan bir kıssa anlatmıştır (Halk Dilinde İncil, 2012: Luka 19:11-26). Bu kişi kölelerinin on tanesine birer kese⁵⁰ para verip, kendisi gelene kadar parayı işletmelerini söyler. Kendi ülkesinde seilmeyen bu adamın hükümdar olamaması için halk, imparatorla temsilciler aracılığıyla görüşmeler yapar. Her şeye rağmen adam hükümdar olur ve döndüğünde kölelerinin bıraktığı paralardan sağladıkları kazancın miktarını öğrenmek ister. İlk köle bir keseyi işletip on kese kazandığını söyleyince ona güvenilirliğinden dolayı on şehrin, beş kese kazandığını söyleyen ikinci köleye ise beş şehrin yönetimini verir. Efendisini "Kazanmadığın parayı al, ekmediğini biçersin" sözleriyle tanımlayarak kendisinden korktuğu için parayı olduğu gibi sakladığını söyleyen köleye;

"Ne kötü bir kölesin sen! Seni kendi sözlerinle suçlu çıkaracağım. Benim zor bir adam olduğumu, kazanmadığım parayı aldığımı, ekmediğimi biçtiğimi biliyordun. Öyleyse paramı neden işletmedin? Döndüğümde paramı faiziyle geri alırdım" der. Bunun üzerine

⁵⁰ Yeni düzen İncil'de Luka 19:11-26'daki bu anlatıda yer alan 'kese' ifadesi, eski düzen İncil'ler ya da Kutsal Kitap'ların bazılarında 'birer mina' olarak geçmektedir.

bu kölenin elindeki keseyi on kese kazanana verdirir ve elindekini değerlendirmiş olana daha çok verileceği ve değerlendirmeyenlerin elindekilerin de alınacağını söyler.

Luka İncil’inde faize teşvik görüntüsü veren örneğin bir benzeri Matta İncil’i 25. Bab 14-29. ayetlerde yer almaktadır. Semavî Hükümranlık⁵¹ yolculuğa çıkan bir adama benzetilir. Bu adam hizmetkârlarının yeteneklerini göz önünde bulundurarak, birine beş, birine iki, birine de bir çuval gümüş para⁵² verir. Geri döndüğünde beş çuval verilen kişi beş çuval daha, iki çuval verilen kişi iki çuval daha kazandığını söyleyince bu basit işteki sadakatlerinden dolayı onları kutlar ve daha iyi işlerin yöneticisi yapılacaklarını söyler. Bir çuval verilen kişi ise ekmediği yerden biçen, harman savurmadığı yerden devşiren bir kişi olarak nitelendirdiği efendisinden korktuğu için verdiği çuvalı gömer. Aynı miktarda geri verdiği için efendisi;

“Seni yararsız ve tembel hizmetkâr! Madem ekmediğim yerden biçtiğimi, harman savurmadığım yerden devşirdiğimi biliyorsun, paramı neden işletmedin? Ben de geldiğim zaman paramı faiziyle birlikte geri alırdım.” der. Parayı aynı şekilde saklayanın elindekini on çuval parası olana verdirerek, elinde çok olana daha çok verileceğini, az olanınsa elindekinin de alınacağını söyler.

Öncelikle dikkat edilmesi gereken husus bu öğretilerde Luka 19:11’deki ayet veya Matta 25:14’teki ayetle bağlantı kurulmasıyla bunun doğrudan bir öğreti olmayıp, misal (benzetme) olduğuna dair ifadedir.

Hristiyanlık’ta öğretinin %35’i benzetmelerden oluşmaktadır. İncil’in ilk 4 bölümünde⁵³ yani İsa öğretilerinde genel olarak ‘teşbih’ gibi de görülebilecek olan açık benzetmelerden (paralelizm) yararlanmıştır. ‘Paralelizme ait benzerlik’ olarak kavramlaştırılan bu durumda olay ve ayrıntıların başka şeylerin temsili adına kullanıldıkları görülmektedir. Bu benzetmelerin kaynağının İsa’nın geçmişte gördüğü olaylar olduğu düşünülmektedir (Stein, 1999: 43-46).

⁵¹ İsa’nın ilk gelişiyile başlayan, ikinci gelişiyile tamamlanacak olan Allah’ın ebedi krallığı.

⁵² Yeni düzen İncil’deki bu anlatıda yer alan ‘... çuval gümüş para’ ifadesi, eski düzen İncil’ler ya da Kutsal Kitap’ların bazılarında ‘talant’ olarak geçmektedir. Bunun sebebi talant kavramının ilk olarak yaklaşık 35 kg’a tekabül eden bir ağırlık ölçüsü, sonraları madeni para birimi olarak kullanılmış olmasıdır (Açıklamalı Kutsal Kitap, 2010: 1422).

⁵³ Müjdeler.

Verilen bu misallerle paralellik kurulmak istenen durumda; elinde olmayanın elindekilerin de alınacağı, elinde olanlara ise daha fazla verileceğine dair ifadeler faize olumlu bir bakış açısı kazandırılması adına kullanılmamıştır.

Yardımlaşma, dayanışma, insan sevgisi, hoşgörü unsurlarını bu denli ön planda tutmuş olan tebliğler içerisinde faiz unsuruna olumlu yaklaşım beklenir bir şey değildir. Buraya kadar açıklanan bilgiler ışığında; verilen borcun dahi geri alınmaması, karşılıksız ödünç verme, gönüllü yoksulluk, zor durumda olan birinin borcunun 'köleliğe sebep olmuş boyuttaysa bile' affı veya sadece geçim ve yardım kaygısı taşıyarak yaşanması öğütlenen bir dinde faizin haklı bulunması...? Yani bu aynı Kutsal Kitap içerisinde özellikle de faizin tarihsel süreçteki gelişimi dikkate alınacak olursa, çelişkili ifadelerden bahsetmek için üzerine fazla düşünmeyi dahi gerektirmeyecek bir durum olacaktır.

Göksel egemenliğin yolculuğa çıkan adamın emanetlerine benzetildiği bu öğretilerde ana fikir (Açıklamalı Kutsal Kitap, 2017: 1422), İsa'nın dönüşü için hazır olabilmek adına Allah'ın verdiği armağanların üretken biçimde kullanılması olarak anlaşılmalıdır. Aldığı armağanlar ve sorumluluklara sadık olmakla birlikte üretken şekilde kullananlara daha fazla verileceği ve kendilerine verileni ihmal eden ya da savurganlık yapmış olanlara Allah tarafından verilmiş olan şeylerin de geri alınacağı (Açıklamalı Kutsal Kitap, 2017: 1518) ifade edilmek istenmektedir.

Verilen benzetmeler incelendiğinde faiz getirisi elde etmek isteyen adamın genel manada halk tarafından sevilmeyen ya da kötü bir kişi olarak nitelendirilmiş olması da aslında kıssanın orijinal metninde de paranın üretken kılınması isteğinde bulunan kimseler adına olumlu izlenim bırakmamaktadır. Aynı zamanda faiz, ekmediği yerden biçen, harman savurmadığı yerden devşiren bir kimsenin kazancı olarak, misal içerisinde de haksız bir gelir görünümüne sahiptir.

Anlaşılacağı üzere bu teşbihlerden yapılacak çıkarım; faizin İsa tarafından Yeni Ahit'teki düzenlemelerle teşvik edildiği ve bu düzenlemelerde hakim kapitalist öğelerdeki faiz meşruiyetinin bir yansıması olarak; elinde olana daha çok verilmesiyle olmayanın elindekinin de alınması (Işık, 2006: 64) faize cevaz veren bir yaklaşım şeklinde düşünülmemelidir. Yaratıcının egemenliğinde; hükümleri yayması adına İsa tarafından seçilmiş havariler üzerinden yapılacak bir örneklendirmeyle, öğretileri yaydıkça sorumluluğun yerine getirilmesi sonucunda verilen imanın artması ya da

Tanrı'nın ihmali, öğretilerin yayılmaması ve bu sorumluluğun yerine getirilmemesiyle verilmiş olan imanın azalması olarak ifade edilebilir.

4.3.3. Hristiyan Din Adamlarının Faize Bakışı

İncil'de faiz uygulanmasına dair açık bir ifade olmadığından, bu noktada Kilise babalarının tarihsel süreçte faize bakış açısının verilmesi, dinin bu husustaki tutumunun daha iyi anlaşılabilmesi adına yararlı olacaktır.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde faiz ticari faaliyetler için zaruri bir olgu olarak görülmüştür. Roma İmparatorluğunda faiz uygulanıyor olmasına ilişkin karşı görüş beyan eden ilk Hristiyan din adamı Aziz Justinien 'dir. Justinien'in bu girişimi tam anlamıyla faiz yasağı istemi değil, İmparatorluk tarafından yaygın biçimde kabul edilmiş olan %12'lik faiz oranının %6'ya indirilmesidir (Işık, 2006: 66).

Saint Gregoire de Nazianze (329-389), bir suç olarak gördüğü faiz uygulamalarını kişileri sıkıntıya sokan ve kiliseyi onursuzlaştıran bir işlem olarak nitelendirmiştir. Zenginliği yoksulların açlığından elde eden kişiler olarak tanımladığı tefecileri ise yeryüzünü kirleten yaratıklar olarak görmüştür.

Nazianze ile aynı dönemde yaşamış olan Saint Basile (329-379) ve Saint Jean Chrysostome (344-407) faiz olgusunu daha çok Kutsal Kitap ışığında değerlendirmişlerdir. Basile karşılıksız borç vermeyi önerirken zenginliği suç kaynağı olarak yorumlar. Chrysostome ise Tanrı'nın bütün faizleri yasaklamasının sebebini faizin yoksulun yoksulluğunu, zengin ise günahlarını arttırması olarak açıklamıştır.

Saint Gregoire de Nysse (331-400) faizin yasaklanmasına dair görüş bildirmiş bir diğer isimdir. Cansız varlıklara üreme özelliği kazandırılmayacağı fikrinden hareketle faizi haksız bulmuştur (Deniz, 2006: 8).

Nazianze⁵⁴ ve Nysse⁵⁵ faiz almayı hırsızlıkla benzer bir olgu olarak değerlendirmiş, paranın kısır olduğu düşüncesiyle faizi haram görmelerinden dolayı kişilerin bu günahı işlemelerini engellemeye çalışmışlardır.

⁵⁴ Papa I. Greguar.

⁵⁵ Papa II. Greguar.

Peder İovanni, faiz uygulayanların kefenlenmeye ya da dini törene dahi lâıyk olmadığını savunurken, Sekubar benzer bir yaklaşımla faizi haklı bulan kişilerin kafır olduğunu savunmuştur (Komisyon, 2014: 27-28).

St. Augustinus of Hippo (354-430) para hırsını cinsel hırs ve iktidar hırsıyla birlikte üç günahın biri olarak görmüştür. Üreme ve kamu işleriyle uğraşmak gerekliliğini göz önünde bulundurmuş, para hırsının ise hiçbir türlü affının olmadığını savunmuştur. Para hırsının bir göstergesi olarak faize karşı çıkmıştır.

Aziz Augustinus'un çağdaşı Konstantinopolis Piskoposu Yannis Khrysostomos Yahudilere karşı eleştirel tutumuyla faizle borç para verme faaliyetlerini kınamıştır (Attalı, 2014: 88).

Latin Kilise babalarından Aziz Ambroise, Aziz Jerome, Aziz Cyrien de faizin haklı bir uygulama olmadığını savunmuş isimlerdendir.

St. Jerome (340-420) Tevrat'taki çifte standardı incelemeye alan ilk isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kardeşlere uygulanan faiz yasağını, orta çağın evrensel tutumuna yakışan bir bakışla tüm inananlara mal eden Jerome ile Aziz Ambroise yasağın evrenselleşmesi adına çalışmalar yapmışlardır (Akalin, 2011b: 6).

St. Ambroise ilgili dönemde faiz hususunda en kapsamlı araştırmayı yapmış olan isimdir. Faiz uygulayan zenginleri canavar olarak görerek, zengin-fakir ayrımı yapmadan faizli borç işlemlerinin Hristiyan ahlâkı ve İsa'nın öğretisine aykırı bir davranış olduğunu öne sürmüştür. Bir kimsenin ihtiyacının giderilmesi adına olan borçlanmalarda dahi faizin söz konusu olması durumunu iyilik değeri taşımayan bir eylem olarak yorumlamış, faizi mahkûm etmiştir (Işık, 2006: 67). Yabancılara karşı ayrımcılığı istemeyen Eski Ahit metinlerini referans göstererek, ayrımcı uygulamalara karşı çıkmıştır. Yahudilikte faizin uygulanabileceğini ifade eden ayetlerdeki "yabancı" kavramından kendilerine söz verilmiş olan topraklarda yaşayan kabilelerin anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Yani ona göre Yahudi Yasası yalnızca Kutsal Topraklarda yaşadıklarından dolayı savaş halinde bulunan ve Tanrı'nın varlığına inanmayan kişilere uygulanması noktasında geçerlidir (Akalin, 2011b: 6).

St. Jerome, faizi yalnızca nakdi ödemelerde söz konusu olan bir olgu olarak görmemiş, borca karşılık yapılan her türlü fazlalık ödemeyi faiz olarak yorumlamış

(Pıçak, 2012: 65) ancak daha sonraları Hezekiel 18. Bapta “(...) aşırı kâr gütmez (...)” ifadesini esas alarak, anapara üzerine aşırı kâr maksadı taşımamak kaydıyla faiz yüklenebileceği sonucuna ulaşmıştır (Işık, 2006: 67).

Daha önce adından sıklıkla bahsetmiş olduğumuz San Thomas Aquinas da dini hükümler çerçevesinde kilise yasalarını korumak adına faizin haramlığı konusunda ortaya attığı fikirlere bu başlık altında yer verilmesi gereken bir diğer isimdir. Zamanın Tanrı’ya ait, paranın kısır ve alınan kârın para sermayesi değil kişinin yaptığı işin sonucu olduğu görüşlerinden dolayı faize cevaz vermemiştir (Komisyon, 2014: 28).

Papa III. Innocent (1198-1216) tarihsel olaylar da dikkate alındığında tefeciliğin kınanan bir olgu olarak var olmuş ve olacağını belirtirken, yargısal gücünü kullanarak Yahudi tefecilerin alacakları ödemelerde riskli bir durum yaratmış, daha sonra da işlettikleri faizi geri ödemelerine ilişkin yaptırımlar ortaya koymuştur. Hristiyanlar için de sıkı bir denetim getirerek, faiz uygulamalarına karşı çıkışını yayınladığı bildirimler aracılığıyla resmileştirmiştir (Akalin, 2011b: 9, 14-15).

Tefeciliğe karşı duruşuyla en önemli etkiyi yaratmış vaizlerden biri de Jacop Strauss (1485-1533)’tur. Alacaklının anapara dışında elde edeceği bir tek kuruşu dahi ‘tefecilik’ olarak adlandırmış, adil fiyat uygulamasını bir zorunluluk görmüştür. Faiz alan kişiler kadar faiz veren kişileri de yoldan çıkmış olarak nitelendirdiğinden, nasıl bir zorlukla karşı karşıya kalınırsa kalınsın tefeciye teslimiyet yerine Allah’a teslimiyetin daha hayırlı olacağını savunmuştur (Akalin, 2010b: 10).

On yedinci yüzyılın büyük ilahiyatçılarından Antoine Arnauld (1612-1694) ve Pierre Nicole (1625-1695) aydınlanma dönemiyle birlikte ahlâkî değerler dikkate alınmadığı sürece akıl ve mantığın faizi yasaklamayacağını ifade etmiş olsalar da dini hükümler ve Kilise geleneğinin göz ardı edilemeyeceği fikriyle faizin kınanması gereken bir uygulama olduğunu savunmuşlardır (Saraç, 2018: 107).

Özetle, Kutsal Kitap’ta faiz yasağına işaret eden birçok hüküm mevcut olmakla birlikte, açık bir dille ifade edilmeyen yasak din adamlarının görüşleriyle netlik kazanmıştır. III. Calixte (1455), Latran V. Konsili (1517), Papa V. Pie (1571), VII. Alexandre (1666), XI. Innocent (1679) gibi papaların dönemlerinde de faiz değişik vesilelerle karara bağlanmıştır. Dönemlerin ekonomik ve sosyal yapısı faize ilişkin

kararları etkilemişse de her dönemde faiz Hristiyan alimlerin genel yapısı itibariyle etik değer taşımayan, Kutsal Kitabın ruhuna aykırı bir icraat olarak görülmüştür (Işık, 2006: 68).

Dini hükümler aracılığıyla yasaklanan faiz, kanun maddeleriyle yasaklandığı hallerde olduğu gibi yine ekonomik işlemlerdeki varlığını sürdürmüştür. Bu dönem ile erken orta çağ için Kilisenin faize bakış açısının olumsuz olmasına rağmen faizli uygulamaların mevcudiyetine dair görüşlerin net anlaşılması adına bir Piskopos'un ifadelerine yer verilecektir. Buna göre Tanrı köylüler/işçiler, şövalyeler ve rahipler olarak üç grup insan yaratmış, tefecilik yapanlar ise şeytan tarafından yaratılmış dördüncü grup olarak var olmuştur (Brook, 2007: 16).

4.4.ORTA ÇAĞDA HAKİM ÖĞRETİ: KİLİSE'NİN FAİZ YASAĞI

Orta çağ toplumlar üzerinde dini inançlar ve Aristo'nun görüşlerinin etkili olduğu bir zaman dilimini ifade etmektedir. Aristo'nun ortaya attığı 'değişimde eşitlik ilkesi'nin benimsendiği Orta çağ Avrupa'sında eşitliğin sağlanması adına uygulanan fiyatlandırma, ücret ile kiralardan sabit olduğu gibi fiyatların da sabit olması gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Borç alınan herhangi bir şeyle ilgili olarak, sabit kılınmış olan fiyat üzerindeki her fazlalık, 'hileli tartı' kullanılan bir satış gibi görülmüş ve bu durum 'hırsızlık' olarak adlandırılmıştır (Akalın, 2011a: 379).

Kilise kurallarının bağlayıcı olduğu bu çağ ticaretin tamamen dışlanmadığı, ancak ekonomik işlemlere aşırı yoğunlaşmış kişilerin servet düşkün olarak görülerek yadırgandığı, tefeciliğin insan haklarının gaspı, haksız kazanç kaynağı ve üretmeden tüketmek olarak yorumlandığı bir dönemdir. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlamak dışındaki kazanma arzusu doğru ticaret sınırlarını aştığı gerekçesiyle büyük günahlardan biri olarak görülür. Tacirin iş sonucunda yarattığı toplumsal yarar ve emeğinin fazlasını değil tam karşılığını almış olması, ticaretin onurla yapılmış olmasının en temel koşuludur. Yani ticari kârın meşruiyeti emeğin ücretiyle sınırlandırılmıştır. Yoksullara yardım etmenin her an için her alanda gerekliliği ve adil fiyat anlayışı⁵⁶ dönemin temel görüşlerindedir (Akalın, 2016a: 22-25).

⁵⁶ Adil Fiyat Kuramı: Ürünün satış bedelinin, ürün değeriyle eşit olmasını ifade etmektedir (Akalın, 2013a: 201-205). (Sanayi devrimi döneminde emek-değer teorisi, bu yaklaşımın izlerini taşıyacaktır.)

Sanayici ile tüccar kilise tarafından bir işçi gibi değerlendirilerek, üretim maliyeti ile satış fiyatını eşit tutmaları istenmiştir. Kârın sıfır olarak belirlendiği durumdaki üretim maliyeti kilisenin geçerli olmasını savunduğu adil fiyat olacaktır (Akalin, 2011a: 379). ‘Emeğin katkısı sayesinde’ paranın verimli kılınabileceği ya da para ile para kazanılabileceğinin düşünülmediği bir dönem olduğundan adil fiyat kuramına göre borç paranın iadesi de aynı meblağda yapılmalıdır. Orta çağ sonrasında bazı kişilerin aldığı borç parayı sermaye olarak kullanması ve emeği ile verimli kılarak kâr sağlaması sonucunda paranın verimsizliği savı sorgulanmıştır. Ancak kilisenin faiz yasağı yeni dönemde de bu noktada dahi geçerli olacak, alacaklıya kâr payı adı altında yapılan herhangi bir fazla ödeme de faiz kabul edilecek ve yasaklanacaktır. Bunun nedeni elde edilen kazancın alınan borçtan değil emekten kaynaklandığı görüşüdür (Akalin, 2013a: 203).

Adil fiyat anlayışıyla birlikte Aristo’nun fikirleri esas alınarak, paranın alışverişler için ancak bir aracı olabileceği, değişimin mallar ile gerçekleştiği ve paranın verimsizliği/yavrulamayacağı görüşü geçerli olmuştur. Bu dönemin ilk yedi yüzyıl boyunca faizi yasaklayan açık ve kesin kuralları olmamakla birlikte sekiz ve dokuzuncu yüzyıllar Kilise tarafından yasaklayıcı kanunların ortaya atıldığı dönemleri ifade etmektedir (Demirgil-Türkay, 2017: 134). İlk çağda din adamları için söz konusu olmuş olan faiz yasağına, dokuzuncu yüzyıldan itibaren ise dini mahkemelerin yargılayabileceği bir çerçeve sağlanarak toplum da dahil edilmiştir (Yılmaz, 2015: 25).

Lateran II, III. ve IV. Konsilleri (1139, 1179, 1215), faiz yasağı adına Kilise’nin tefecileri Hristiyan topraklarına gömmeyi reddedecek kadar katı şekilde gündeme geldiği kararnamelerle sonuçlanmıştır (Vincent, 2014: 31). Tour Sinodu (1163), Lyon II. Konsili (1274), Papa III. Alexandre (1177), III. Urbain (1185), IX. Gregoire (1127-1241), Viyana Sinodu (1311) faiz yasağını daha geniş bir kesimi içine alır şekilde karara bağlayan görüşmeler olmuştur (Işık, 2006: 68). Skolastik düşünceyle çevrelenen bu yasağın temel belirleyici rolü, dördüncü yüzyıl ile on altıncı yüzyıl aralığında geçerliliğini korumuştur (Vincent, 2014: 3).

Orta çağda kilise tarafından yapılan araştırmalarda borç alan kişilerin ekonomik durumunun zaten kötü olmasından dolayı faiz uygulamasının fakirler aleyhine ağır sonuçları olacağı ve zenginlerin elde ettiği faizin haksız kazanç olduğu savunulmuştur.

Tefecilik, tartıyla satılan bir malın sonradan ödenmesi durumundaki bir fazlalığı ifade ederken, faizcilik para alışverişindeki fazla ödemeyi ifade etmektedir. Ancak Kilise hukukçuları açısından borç alınan paranın yine mal alımında kullanılıyor olması, iki olgunun iç içe değerlendirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır (Akalin, 2013a: 188).

Anlaşılabileceği üzere orta çağ, faizle ilgili görüşlerde iktisadi olmaktan ziyade ahlâkî yorumların ön planda olduğu bir devredir. Faize konu olan borçlanma maddi problem yaşayan kişilerin hayatlarını idame ettirebilmek adına gerçekleşen ve bu kişilerin suiistimal edildiği bir portre çizmektedir. Dolayısıyla Aristo'dan esinlenen orta çağın faiz görüşü 'tüketim faizi' ile ilişkilidir. Paranın üretken olup, sermaye olarak kullanılabilmesi dikkate alınmaz. Sermaye unsuru olan varlıklarla ilgili olarak bir ayırım söz konusudur. Kişilerin üretim yapmak adına bina, makine gibi bir sermayeye ihtiyacı varsa bunun kiralanması ahlâkî bir davranışken, bunları alması için faiz karşılığı borç vermek ahlâk dışı bir davranıştır (Paya, 2013: 158).

Kilisenin faizi yasaklayıcı tutumunun altında yatan temel düşünce paranın bir sermaye niteliği kazanıp, değer yaratabilecek bir işleve sahip olamayacağıdır. Oysaki verilen borç paradan belirli bir dönem yoksun kalan kişinin paranın kendisinde varlığı halinde elde edebileceği kazanç ya da borçlunun ödünç aldığı parayı yatırım yaparak değerlendirmesiyle almış olduğu borç miktarından daha fazla kazanç sağlayabileceği hiç dikkate alınmamıştır (Akalin, 2011a: 358).

4.5.ŞER'İ HİLE

Orta çağda tefecilik, Hristiyanların çarmıh olayı ve çocukların kaçırlarak kurban edilmesi dışında Yahudilere karşı adeta nefret beslemelerinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Özellikle on üçüncü yüzyılda Hristiyanlar ve esnafların Yahudileri ticari faaliyetlerden dışlamış olması, onları en iyi icra edecekleri mesleğe, tefeciliğe yöneltmiştir⁵⁷. Dini hükümleri uyarınca birbirinden faiz almayan Hristiyanlar için kredi ihtiyacından dolayı Avrupa'da finans kurumu hüviyetinde Yahudilerin tefecilik yapmasına sessiz kalınması bir zorunluluk halini almıştır. Faizin dahi faizini işletmiş olan Museviler, bu dönemde hükümdarlara bile kredi sağlamışlar, kısa dönemde ekonomilerin

⁵⁷ Hristiyanlar tarafından gerçekleştirilen bu eylemle birlikte Yahudiler zaten tarih sahnesinde göç ettikleri yerlerde kendilerine verilmiş olan arazilerde çalışmak/işletmek yerine buraları kiraya vermek, sarraflık ya da tefeciliğe yönelmiş bir toplum olarak ön plana çıkmışlardır (Sultanova, 2011: 60).

finans alanının temelinde yer alırken, aynı zamanda kişisel servetlerini arttırma fırsatı yakalamışlardır (Kaleli, 2019: 581-582).

Faiz karşılığı borçlanan farklı din mensupları (özellikle Hristiyanlar), on üçüncü yüzyılda uyguladıkları fahiş hadler ve borçların geri ödenmesindeki tutumlarından dolayı zengin Yahudilere kinlendiklerinden, 1290 yılında İngiltere’de I. Edovard ’ın tüm Musevileri sınır dışı etmesi coşkuyla karşılanmıştır. Alacaklının ortadan kalkmış olması bu sevinci körüklemiş ancak tefecilik sona ermemiş, bunu Cahors Hristiyanları (caorcieneler) icra etmeye başlamıştır.

Hristiyan dininde faiz yasakken bunu caorcienelerin nasıl yapabilmiş olduğu sorusunun cevabı “cezai şart” olarak adlandırılan hile-i şeriye ile açıklanabilir. Bu şer’i hilede dini emirler dikkate alınarak ödünç karşılıksız verilir, geri ödenmesinde herhangi bir fazlalık (faiz) talep edilmez. Ancak vade minimum düzeyde tutulur. Örneğin bir gün. Bu kısa vadede geri ödeme yapılamayacağından vadeyi aşan her gün için cezai şart olarak adlandırılan meblağ düzeyinde faiz alınmış olur (Binatlı, 1966: 158).

Feodal sistemle birlikte söz konusu ticari değişiklikler, soyluların kıtlık gibi dönemlerde Kilise tarafından borç para ile desteklenmesi ancak bu desteğin faizli geri ödemeyle⁵⁸ kapatılması uygulamalarına alan sağlamıştır (Yılmaz, 2015: 13). Kilisenin yaptığı faizli işlemlerle ilgili olarak Sombart’ın kaleme aldığı bir pasajda (1400’lere ait ‘kusursuz bir burjuva’ olarak nitelendirdiği) L. B. Alberti’nin yazılarından bir bölüm yer almıştır. Buna göre Yahudilerin konu dışında tutulması durumunda maddi kazanç tutkusunun yaptıkları faizli işlemler dikkate alındığında dokuzuncu yüzyılda dahi öncelikle rahiplerde görüldüğüne dair şikayetlerin yer aldığı belgeler var olmuştur (2008: 40-41). Dolayısıyla faizde şer’i hile yolları üretmiş olan bir diğer grup ise bazı Kilise Hukukçuları olarak tarihe geçmiştir. Tıpkı gayrimenkullerde olduğu gibi paranın mülkiyeti faizsiz şekilde bireye devredilerek, “paranın geliri” olarak isimlendirilen bir pay almayı faizi hileli olarak meşrulaştırma yöntemlerinden biri olarak uygulamışlardır (Binatlı, 1966: 158). Aynı zamanda rehin olarak toprak ya da Kilise’nin gerektiğinde elinden çıkarabileceği türden eşyalar/kaplar sayılmış olduğu için bu uygulamalar da

⁵⁸ Kilise Hukuku faizin söz konusu olduğu borç ilişkilerini yasaklarken, dönemin şartlarından kaynaklanan uygulamalar “geçici önlemler” olarak adlandırılmış, yasaktan vazgeçiş görüntüsü verilmemesi adına faizli borç ilişkileri, birikmiş paranın değişim aracı olarak kullanılması şeklinde yorumlanmıştır.

paranın değişim aracı olma rolünü arttırmıştır. Kilise borçlanmalarından kaynaklanan değer ölçüsü olarak paranın kullanım alanlarındaki etkisi aynı ödemelerden kademeli olarak vazgeçişin belirginleşmeye başlamış olmasından da anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2015: 13).

İngiltere'den sınır dışı edildikten sonra Avrupa'nın farklı bölgelerine dağılan Yahudiler, on dördüncü yüzyıla gelindiğinde %94'e varan oranlarda uyguladıkları faiz hadleriyle yaşadıkları toplumları kendilerine bağımlı bir yapıya dönüştürmeye devam etmişlerdir. 1306 yılında Fransa Kralı Philippe le Bel tarafından da sınır dışı edilince Almanya'ya yerleşen Yahudilerin gidişi ülkenin mali yapısını öylesine etkilemiştir ki, sınır dışı ederken kişilerin mevcut borçlarını iptal etmemiş, halkının geri ödeme zorunluluğunu sürdürmüş olması dahi yetersiz kalınca Kral, ülkeye tekrar dönmelerine izin vermek zorunda kalmıştır (Işık, 2006: 60).

On ikinci ve on beşinci yüzyıllar arasında Haçlı Seferleri'nden dolayı yüksek meblağlarda borçlanmış olan kilise, şer'i hile yollarıyla sağlanan krediler yetersiz kalınca dönemin ekonomik gelişmeleri ve aynı zamanda Yahudilerin borç ilişkileri ile sağladıkları avantajların da etkisiyle faiz olgusuna karşı sert tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Kilise tarafından koyulan faiz yasağı, yasaktan doğan boşluğun doldurulması adına gerekli yapıların oluşturulamaması, yasakların sebebinin felsefi bir zeminde açıklanamamış olması, iktisadi gelişmeler ve azalan kilise nüfusu faizli işlemlere uygulama alanı açmıştır (Pıçak, 2012: 70-71).

Kilisenin koymuş olduğu faiz yasağından doğan boşluklar temelde iki fikre dayandırılmaktadır. Bu fikirler Kanon yasasına bağlı boşluklardan dolayı faize bakış açısındaki istisnai durumlar olarak da ifade edilebilir. Bunlar;

- ✓ Alacaklının borç vermiş olmaktan dolayı çektiği acı veya kredi sözleşmesi yapıldıktan sonra gerçekleşmesi koşuluyla uğramış olduğu herhangi bir maddi zararın karşılanması amacıyla hak talep edebilmesi fikri, (Bu madde yangın, fırtına gibi olaylardan dolayı borç verenin mülküne gelebilecek bir zararda, bunu ödeyebilmek için maddi destek alınmasını gerektirecek bir durumu kapsar.)
- ✓ Anlaşılan süre sonunda ödenmeyen borçlar için ceza uygulanması gerektiği fikri, bu boşlukların doldurulması adına istisna olarak görülen uygulamalar olarak var olmuştur (Munro, 2011: 7).

Orta çağda Kilise'nin faiz yorumlarına rağmen kredili işlem yapan veya bu konuda müsamaha gösterilen bazı gruplar (Ergin, 1983: 135-136);

- Gayrimenkul sahibi olmaları, bazı meslekleri yapmaları ve ticaretle uğraşmaları engellenen Yahudi diasporası,
- İtalyan Lombardlar,
- Temple Şövalyeleri/Haçlı seferlerinde askerî başarılarıyla ön plana çıkmış olan dini tarikatın üyeleri,
- İtalya'daki bazı ünlü/zengin aileler olmuştur.

Yahudilik ve Hristiyanlık dışındaki bir diğer kitaplı din ise İslâm'dır. Tezimizin ana konusu Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde faiz kurumunun incelenmesidir. Ancak tarihsel bir inceleme yapılması, günümüzde mevcut Müslüman ülkelerin durumu ve bu olgunun tüm ilâhî dinler açısından taşıdığı ortak mananın anlaşılması adına Müslümanlığın faiz öğretilerine de kısaca yer verilmesi uygun olacaktır.

5. İSLÂM'DA FAİZ OLGUSU

Toplumların yozlaşmış ahlâkî değerlerinin düzenlenmesi adına gönderilen son Peygamber olarak İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in haram olduğunu tebliğ ettiği başlıca olgulardan biri tıpkı Hz. Musa ve Hz. İsa'nın da öğütlediği gibi faiz olmuştur. Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmeden önce de Mekke Meclisinde faiz gayr-i ahlâkî yollarla elde edilen kazançlardan biri olarak nitelendirilmiş ve bağış olarak sunulması yasaklanmıştır (Işık, 2006: 58).

Miladi 610 yılından itibaren Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle birlikte Müslümanlık, faize (riba) tamamen karşı hükümlere sahip yaklaşımla, İslâm şeriatı dahilinde Kur'an ve sünnetle tutarlı bir ticari yaşamı gerektirmiştir (Vincent, 2014: 22). Müslümanlıkta çoğalma kapsamında görülen; insanların sırtından geçinen bir kişi için riba yasaklanırken, emirlere uyulmasından dolayı Allah tarafından sağlanacak şekliyle zekât övülür. Kur'an'da faizin yasak olmasına rağmen Yahudiler tarafından uygulanmasını kınayan ifadeler, inananlar için uyarı niteliğindedir. Aynı zamanda genel ifadelerle ribayı yasaklayan hükümler de mevcuttur (Deniz, 2006: 23). Nisa Suresi 160-161. ayetler Yahudilerin kendilerine de haram kılınmasına rağmen faiz almış olmalarını kınayan ifadelerle yaşağı belirtmekte, Rum Suresi 39. ayette (dinin şartlarından biri olan) zekâtın Allah rızasını alarak kat kat karşılığının verileceği ancak para artışı için uygulanan

faizin Allah katında arttırıcı bir yönünün olmadığı vurgulanmıştır (Yazır, 2001: 4/160-161; 30/39). Bakara Suresi 275-279 ribayı genel hükümlerle yasaklar. 280. ayet ise ödeyemeyen kişi için borcun bağışlanmasının daha hayırlı olacağını içermektedir. Aynı zamanda Âl-i İmrân Suresi 130. Ayette bileşik faize işaret ederek kat kat arttırılarak işletilen faiz haram kılınmaktadır (Heyet, 2011: 2/275-280; 3/130). Faize ilişkin tüm bu hükümler; gelir dağılımında adalet ilkesi üzerinde ortaya çıkaracağı söz konusu olumsuz etkinin bertaraf edilmesi, sömürü aracı olarak kullanımının engellenmesi ve ekonomik ilişkilerde manevi bir yönün bulunmasında en önemli unsurlardan biri olarak görülen bireyler arası yardımlaşma isteğinin körelmemesi adına tebliğ edilmiştir.

Peygamberlik sonrasında ahlâkî bir gereklilik olmasının dışında dinen de haram kılınmış olması ve faize ilişkin yasağın ayetler aracılığıyla açıkça belirtilmiş olduğu gerçeğine rağmen tarih, İslâm dünyasının da faizli işlemlere sahne olduğunu göstermektedir. Özellikle Ebubekir döneminden itibaren dinin faiz yasağı çeşitli yollarla delinmiştir (Kalaycı-Aytekin, 2016: 173). Faiz hususunda şeriat hükümlerinin uygulanmaması ve şeriata bağlılığın mutlak olmayıp, yasağın sürekli delindiği gerçeğiyle birlikte (Sıddıqı, 2017: 91-92) bu kadarla da kalmayıp modern bankacılık faaliyetlerinin temelini İtalyanlara dayandırılmasının yanlış olduğu, çünkü sarraflık⁵⁹ ve cehbezlik⁶⁰ olarak bilinen iki çalışma sahasıyla İslâm coğrafyasının bu kurumların⁶¹ temelini zaten daha önceden atmış olduğu dahi savunulmaktadır. Bu duruma yol açan şeyin de öncelikle Müslüman topraklarında yaşayan Yahudi ve Hristiyan girişimler olduğu bilinse de onuncu yüzyıldan sonra bu faaliyet alanında yoğunlaşan kesimin Müslüman olduğu öne sürülmektedir. Özellikle Çin’de nüfus yoğunluğu yüksek olan liman kentlerindeki bankacılık işlemlerinin Araplar tarafından yürütülmüş olduğu, bu alanda yabancıların faaliyet göstermelerine izin verilmediği, Mısır’da ise devlete dahi kredi kullandırabilecek bir güce ulaşıldığı tarihi bir gerçektir. Bu noktada bankacılık faaliyetlerini Akdeniz

⁵⁹ Orta çağda borç verme, emanet kabulü ve halk ile darphane arasındaki ilişkiyi düzenleyici nitelikteki mesleki faaliyete verilen isimdir.

⁶⁰ Bankacılıkla eşdeğer görülebilecek türden işlemlerin yapıldığı bir alandır. Altın-gümüş kurlarının belirlenmesi, maliye alanlarında devletle ortak çalışma, devletle factoring işlemlerinin yapılması, faizle kredi verme, sigortalama, kıymetli evrak tanzimi ve likit hale getirilmesi gibi uygulamaları içerir.

⁶¹ Tarihsel süreçte faizli işlemlerin ilk çağdaki eski toplumlarda da gerçekleştirildiğinden birinci bölümde bahsetmiştik. Burada modern bankacılık prototipine uygun olarak İslâm coğrafyasında gerçekleştirildiğinden bahsedilen faaliyetlerin ayırıcı özelliği kasadaki varlıkların oradan çıkarılmadan el değiştirmesi ve piyasada dolaşımının sağlanmasına dair işlemlerdir. 70, 71, 72 numaralı dipnotlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdal, 2015: 189-191).

ticaretiyle birlikte yürüten Müslüman tüccarlardan da bahsetmemek büyük eksiklik olacaktır. Dini hükümlerin oluşturulan bu düzene engel olamaması adına çeşitli fikirler ortaya atıldığı bilinmektedir.

Yahudi ve Hristiyan geleneklerin etkisiyle temellenmiş ancak Müslüman girişimlerin de söz konusu olduğu faizli işlemlerdeki şer'i hile yolları, yine diğer iki gelenekte olduğu gibi dini hükümlerin geçerliliğini zayıflatmak adına İslâmî çerçevede de uygulanmıştır. Özellikle onuncu yüzyıldan itibaren İslâm'ın öngördüğü faiz yasağı bahsedildiği üzere sarraflık, cehbezlik gibi ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle meşrulaştırılma eğilimine girmiştir. Örneğin 'altın' olarak verilen bir borcun geri ödenmesinde 'gümüş' olarak verilecek fazlalığın İslâm hukukçuları tarafından haram sayılmaması bu yollardan biri olmuştur. İslâmî düzlemde geliştirilen bir diğer hukuki çıkış yolu ise herhangi bir malın alacaklıya veresiye olarak çok yüksek fiyattan satılması ve peşin şekilde geri alımda çok düşük bir bedel ödenmesi şeklinde cereyan etmiştir.

On üçüncü yüzyıla gelindiğinde ise faiz yasağının net olmasına rağmen yapılan şer'i hilenin her türlüüne karşı çıkışlar baş göstermiştir. İlerleyen süreçte doğrudan Kur'an hükümleri delil gösterilerek zenginleşebilmek amacıyla çeşitli yollarla faize cevaz verilmesine olan tepkiler şiddetlenmiş, "faiz şüphesi" ticari ortaklıkları dahi sonlandıracak bir olgu olarak görülmüştür. Bu noktada İslâm alimleri takasta gizlenmiş faizli işlemlere karşı mücadele etmek üzere denetim yapan muhtesipleri ön planda tutan öneriler sunmuştur. Önerilerden birinin faizli işlem yapılmaması adına muhtesipler tarafından gerçekleştirilecek bir eğitimle ilgili kişilerin din ve fıkıh bilgilerinin artırılması olduğu göz önüne alındığında (Özdal, 2015: 192-194) temelde Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde de olduğu gibi İslâm şeriatının⁶² da tarihin hiçbir döneminde bu uygulamalarla örtüşemeyecek bir çerçeveye sahip olduğu savı tekrar doğrulanacaktır.

İslâmiyet ve faizin özne olduğu bir başlık altında incelenmesi gereken önemli bir diğer konu günümüze gelindiğinde hükümetlerin paranın değer düşüşünü sağlayarak çözümlendiği mali problemlerdir. Bu hususa ayrıca yer vermemizin sebebi İslâm dininin adalet ilkesi kapsamında vadeden doğan değer kayıplarının karşılanması gerekliliğine yönelik fikrin anlaşılması adına bir zemin oluşturmaktır. Şöyle ki Müslümanlar arasında

⁶² Arapça 'da "yol" kelimesinin karşılığıdır. Kavram olarak Kur'an ve sünnete dayanan İslâm Hukuku manasını taşır.

borçlanmaların altın karşılığında altın, gümüş karşılığında gümüş şeklinde gerçekleştirilmesi öğütlenmiştir. Bu istem, değişim aracı olarak istikrarlı ve güvenilir bir para biriminin kullanılması gerekliliğinden doğar. Dolayısıyla İslâm, değer düşüşünden doğacak kayıpları başlangıçta önlemek ister. Mohammad Umer Chapra'ya göre (2017: 115-116) paranın değerinin değiştirilmesine yönelik tüm faaliyetler dinin iktisadi konularda merkeze aldığı dürüstlük ve bütünleşme anlayışının ihlali manasına gelir. Ancak ne yazık ki tarihte bu faaliyetleri şer'i hile yoluyla uygulamış olduğundan söz edilen Müslümanların bir kısmı, on dördüncü yüzyıl sonrasında değer düşüşüyle uygulanan söz konusu para politikalarının da öncüleri olarak görülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar şöyle düşünülebilir; İslâm tarihinde de faiz uygulamaları görülmüştür ancak hiçbir zaman bu dinde onaylanan bir uygulama olmamış ve asla kapitalizmin beslediği şekilde bir para politikası aracı halini almamıştır. Ki zaten İslâm'ın tanımıyla tasarrufların krediye ve sonrasında da yatırıma dönüştürülmesi faiz oranlarının değil gelirin bir fonksiyonu olarak görüldüğünde buna gerek duyulmayacaktır (Kalaycı, 2013: 68). Yani Müslüman topraklarında da hile-i şeriye yolu ile örneklerine rastlanan faiz ve vade sonunda değer düşüşünden kaynaklanacak zararlar, aslında sisteme ilişkin emirlerle başlangıçta bertaraf edilmek istenmiştir⁶³.

Özetle Müslümanlık, faizin sömürü ve baskı aracı olmasını önlemekle birlikte maneviyatla uyumlu ekonomik yaşamı istemiştir. Diğer ilâhî dinlerde faiz yasağı zaman içerisinde farklı şekillerde yorumlamalara konu olup, yumuşamış olduğu söylenebilirse de İslamiyet'te bu yasak uygulanan her türlü şer'i hile yoluna rağmen geçerliliğini korumuştur.

Orta çağda Avrupa, Kilise hakimiyetinin dikkat çektiği bir alanken, Doğu'da İslâm âlimleri dönemin temel faaliyetlerinin öznesi olmuştur. Bu dönemde İslâm dünyasının

⁶³ Bu açıklamalar dikkate alındığında günümüzde İslâm ekonomisinin öngördüğü koşulların söz konusu olmadığı/enflasyonist ortamda gerçekleşecek borç ilişkilerinde vade farkı ödenmesinin riba kapsamında olup olmadığı gibi konularda tartışmalı ortamın varlığı kaçınılmaz bir hal almıştır. Faizin kavramsal çerçevede incelendiği başlık altında genel kabul gören riba tanımı başlangıçta verilmiştir. Tarihsel seyrin bozulmaması adına 'günümüz koşullarında riba' ve riba yasağının kapsamının ne olduğuna ilişkin tartışmalar, mevcut ekonomik sistemle örtüşmeyen şeriat emirleri karşısında şer'i hile yolu kullanılmaksızın alternatif olarak geliştirilen finansal enstrümanlar ve faize meşruiyet tanınmasının bir zorunluluk olup olmadığının incelendiği üçüncü bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

bilgeleri geçmiş medeniyetlerin mirası olarak bilimi de güncel bir yapıya dönüştürmeye çalışmıştır.

“Ortaçağda, İslam Dünyasında bilim adamları en saygın kişiler iken, dünyanın kalan kısmında koyu bir cehalet hüküm sürmekteydi.” (Bouamrane, 2009: 383).

Bouamrane 'nin sözlerinden sonra belirtilmesi gereken şey şu ki az sonra açıklanacağı üzere orta çağın sonları olarak ifade edilebilecek geç orta çağ (özellikle on üçüncü yüzyıl) Aquinas'ın etkisiyle 'Avrupa'daki' hareketlenmelerin belirginleştiği devre olacaktır. Sonraki yüzyıllarda ise günümüz koşullarının belirleyiciliğinde Orta çağ Avrupa'sı tarafından inşa edilen bir yapı geçerli olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZ YASAĞINDA SERTLİĞİN YUMUŞAMASI, KAZANILAN MEŞRUIYET VE MEŞRUIYETİN GETİRDİĞİ YENİ TEOLOJİK DOKTRİN

1. HRİSTİYAN DİN ADAMIYLA BAŞLAYAN DOKTRİNER DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Kilisenin faiz yasağı on üçüncü yüzyıla kadar netliğini korumuştur. Bu yasağı bulanıklaştıran ve hatta kendisinden sonraki dönemlerde meşruiyetin tanımlanmasına önayak olan isim Thomas Aquinas (1225-1274)'tır. Aquinolu, faiz savunucusu ya da faizi haklı gören biri değildir. Ancak borç ilişkilerinde ayrımlara giderek alacaklıya yapılacak ek ödemenin faiz olup olmadığı hususunda ortaya attığı fikirler doktriner dönüm noktası olarak kabul edilebilir niteliktedir. İlk olarak faiz ve yüksek faiz, ikinci olarak da 'güncel ifadeyle' tüketim ve yatırım amaçlı borçlanmalarda ayrıma gitmiş, faizi farklı tanımlamalara konu etmiştir. Yoksulların tüketim amaçlı borçlanmalarında faiz alınmasını kesin olarak haksız görürken, ticari kazanç sağlanabilecek borçlanmalarda alacaklı taraf paranın mülkiyetini devretmediğinden onu da ticari riske dahil kabul etmiş ve kârın bir kısmını istemekte haklı görülebileceğini ifade etmiştir. Aziz Aquinas'ın ortaya attığı bu öğretisi, Martin Luther (1483-1536) gibi isimlerin etkisiyle Jean Calvin (1509-1564) tarafından kurulan yeni bir kiliseye kadar gelişimini sürdürmüştür (Ertürk, 2019: 108, 117-118), sonrasında da farklı iktisadi, dini ve hukuki yorumlara kapı aralamış ve faizin meşruiyet kazanmasına sebep olacak süreci başlatmıştır.

1.1.AVRUPA'DA YASAĞA YENİ YORUM: THOMAS AQUINAS ETKİSİ

Aquinolu Thomas ekonomi anlayışı ile din arasındaki çatışmanın yumuşatılması adına orta çağın en önde gelen isimlerindedir. Hristiyanlık, kişilerin eşit olduğu görüşüyle birlikte ekonomide tıkanma yaşanmaması adına kölelik ve ihtiyaçtan fazlası olmaması koşuluyla mülkiyete izin veren bir dindir. Bu noktada 'narh sistemini' öneren Thomas, alım-satım işlemlerinde de malların "gerçek değeri" ile ticarete konu olması gerektiğini savunur (Pehlivan, 2016: 15).

W. E. H. Lecky'nin "History Of The Rise And Influence Of The Rationalism In Europe" adlı eserinde açıklandığı üzere Aquinolu Thomas "Summa Teologica 'sında" ekonomik ilişkilerde bedelinden az/fazla olan her ödemeyi eşitsizlik kaynağı olarak görür. Faiz yorumlarında borca konu olan eşya ile ilgili kullanım-tüketim ilişkisi kurar. Bu eserde kullanım hakkından ayrılmayan şeylerin borca konu olması durumunu mülkiyet devri şeklinde değerlendirmiş, borcun aynen geri alınmasını doğru görmüştür. Ona göre kullanım hakkıyla birlikte satılan bu mallar için; malın daha fazlasıyla iadesinin istenmesi ya da kullanımına bir fiyatlandırma yapılması durumunda geri ödemede fazladan talep edilecek her miktar tefeciliktir ve bu haramdır (Akalın, 2013a: 199).

Borç verilen para için faizin haklı bir uygulama olarak görülmemesinin Aquinas açısından sebepleri maddeler halinde açıklanacak olursa (Demirgil-Türkay, 2017: 135);

- Aquinas 'ta para yalnızca değişim aracı olarak kullanılması için vardır. Dolayısıyla ödünç verilen paranın kullanılmış olması nedeniyle, verilen miktara artı bir karşılık istenmesi yanlıştır. Bunun nedeni de paranın borca konu olması durumunda herhangi bir mal satışı söz konusu olmadığından, yapılan fazla ödemenin adaletsizliğe sebep olacağı görüşüdür.
- Faizi onaylamamasına dair açıklamalarından bir diğeri ise para ve paranın kullanım hakkının ayrı ayrı satılamayacağına dair savıdır. Daha önce açıkladığımız üzere herhangi bir mal için malın kullanım hakkı ile bizzat kendisinin ayrı ayrı satışının yapılamaması fikri, para açısından da geçerliliğini korumuştur. Paranın kullanım hakkı için istenen ekstra ücreti, para ve kullanım şeklindeki ayrımla aynı şeyin iki kez satılmasını ifade edeceğinden dolayı 'hırsızlık' olarak nitelendirmiştir.
- Aquinas zamanın bedeli olarak alınan faizi dini dogmaları merkeze alarak da yorumlamıştır. İnancı kapsamındaki bu bakış açısına göre zaman Tanrı'ya ait bir olgu olmakla birlikte tüm insanlar için ortaktır. Tanrı zamanı herkese ücretsiz vermiştir. Ona göre Tanrı'nın ücretsiz verdiği şey için ücret talep etmek de yaratıcıya karşı işlenmiş olan bir suç olacaktır.
- Thomas'ın malları dayanıklı ve dayanıksız mallar olarak sınıflandırması, faizi onaylamama sebeplerinden bir diğeri olarak karşımıza çıkar. Örneğin buğday gibi kullanımıyla tüketilen dayanıksız mallardan, zaman içerisinde tarla gibi dayanıklı

mallardan elde edilebilecek şekilde bir kazanç sağlanması söz konusu olamaz. Para da bu noktada değişimde harcandığı/mülkiyeti aktarıldığı için dayanıksız mallar içerisinde yer alır. Dolayısıyla kullanımından faizin doğması mümkün değildir.

Sonuç itibariyle Aquinas'a göre faiz, kişinin artık kendisine ait olmayan bir şeyi satması ya da aynı şeyin iki kez satılması manasına gelmektedir. Bu durumu verilen bir şeyden iki kez geri dönüş alınmış olması olarak görmüş, başlangıçta ödenmemiş miktardan sağlanan her türlü geri dönüşü günah olarak nitelendirmiştir. Ona göre prensip olarak paranın kiralanması söz konusu olamaz. Bu faaliyet ancak ev, at, arsa gibi mallarla ilişkilendirilebilir. Tahıl, şarap ile para gibi bir kıyasta paranın fiziksel olarak tüketilmediği aşıkardır. Ancak Aquinas'ın bu duruma getirdiği açıklama 'paraya yabancılaşma' kavramına atıfta bulunarak, ellerin değişmesinden bahseder. Dolayısıyla kullanıldığında kişi açısından tükenmiş olan şeylerin faize konu olması sözleşmeden doğan bir suiistimalin sonucu olarak suçtur. Aquinas'ın faize ilişkin bu görüşleri diğer ilahiyatçılar tarafından da faiz yasağının sebebinin daha sağlam bir zemine oturması adına beklenen aralığı açmıştır (Houdt, 1995: 18).

Aquinas'ın orta çağda savunduğu bu düşüncelerin ne denli etkili olduğunun en belirgin örneği 'yeni hareketlerin ortaya çıkmış olduğu döneme rastlamasına rağmen' 1515'te V. Lateran Konseyi'nde faizin hala 'verimsiz bir şeyin kullanımından elde edilen kazanç' olarak tanımlanmış olmasıdır (Vincent, 2014: 31).

Aquinas gerçek değerinden ucuz/pahalı satışı istemezken, ödeme gecikmesi ya da borç verilmiş olan sürede verilen meblağın farklı bir alanda değerlendirilmesi durumunda elde edilebilecek kazanç konularında ise tüm Avrupa'nın dikkatini çeken bir yaklaşım getirmiştir. Ona göre bu iki durum borç ilişkilerindeki fazlalığı haklılaştırabilmektedir. Aquinas'ın haklı bulduğu bu fazlalık durumu, borçlanma isteğinin yatırım amaçlı değil, ihtiyaçtan doğuyor olmasından dolayı yaşadığı dönem açısından istisna olarak görülebilir. Çünkü Thomas için faizin haklılığı ancak borçlu olan tarafın borç aldığı parayla kazanç sağlanmasına bağlanmıştır (Akalin, 2010a: 2).

Kredili ya da vadeli satışlar Aquinas'ın tefecilik kapsamında incelemiş olduğu başlıklardandır. Buna göre kredili bir satışın varlığı halinde kişinin malın tesliminden önce herhangi bir zarara uğraması söz konusuysa, satışta anlaşılan fiyat değiştirilemez.

Bu zararın alıcıya ödetilmesi amacıyla adil fiyatta gerçekleştirilen değişikliği yine tefecilik olarak değerlendirmiştir. Ancak kişinin zararını alıcıya aktarması durumunda adil fiyat içerisinde hesaplanmaksızın karşılıklı anlaşma kapsamında talep edilecek fazla ödemeyi, tefecilik olarak değerlendirmez (Akalin, 2007: 30-31).

Aquinas'ın faiz konusundaki görüşleri incelendiğinde özü itibariyle Aristo ve Kilisenin fikirleri ışığında bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Ancak Kilisenin katı yasağının Aquinas tarafından yumuşatıldığı görülmektedir. Bu noktada borçlanma ile ilgili yorumlara katkıları ve bu konuda yapmış olduğu ayrımlar, faiz olgusuna bakış açısı için bir dönüm noktası olmuştur. Kullanım ve tüketim ayrımı yaparak, kullanımdan doğan borçlar için faizin uygulanabilirliğini savunmuştur. Bunun dışında kendisine borç veren kişiye teşekkür mahiyetinde yapılan bir ödeme fazlasını da günah sayılan tefecilik/faiz uygulamasının dışında tutmuştur. On üçüncü yüzyıl Aquinas'ın görüşleri çerçevesinde tefecilik ile faiz arasındaki farkın tartışıldığı bir dönem olmuş, tartışmalar literatürde aşırı faiz/tefecilik (usury) kelimesi yerine, faiz (interest) kelimesinin kullanılmasıyla sonuçlanmıştır.

Anlaşılaçağı üzere orta çağda faiz; genel itibariyle desteklenen bir olgu olmamakla birlikte, faizli uygulamaların haklı bulunduğu durumlar da söz konusu olmuştur. Bunlar (Pıçak, 2012: 71);

- ✓ Borçlunun kendi iradesiyle asıl borç miktarını aşan bir ödeme yapmak istemesi,
- ✓ Alacaklının riskine karşılık olarak “tazminat akçesi” adı altında ödeme alması,
- ✓ İnsanlar doğası gereği borç vermeyi tercih etmeyeceğinden, faizin ikna gücü,
- ✓ Kişinin acil ihtiyacı nedeniyle yüksek faiz oranını kabul etmiş olması, olarak sıralanabilmektedir.

Bu maddelere ek olarak Aquinas'ın yorumlarıyla aynı dönemlerde skolastik düşünce içerisinde faize uygulama alanı sağlayacak nitelikte çeşitli istisnalar (harici ruhsatlar) ortaya atılmıştır. Bunlar arasında ‘alacaklının uğrayacağı herhangi bir zarardan dolayı elde edeceği fazlalığın haklı bulunabileceği’ en geniş kitlenin kabulünü sağlamış olan görüştür. Geç ödeme ücreti, hasar veya borç verilmemesi durumundaki olası kârdan mahrum olmaktan doğan bu harici ruhsatlar Aquinas tarafından hemen kabul edilmemekle birlikte oldukça ihtilafli başlıklar olarak tartışma gündemine taşınmıştır (Oktay, 2018: 106).

1450'ler sonrasında yeni çağ, ilk ve orta çağlarda genel itibariyle din ve ahlâk temelli görüşlere özne olan faize ilişkin tartışmaların iktisat doktrini merkezinde gerçekleştiği bir sürecin başlangıcını beraberinde getirmiştir (Binatlı, 1966: 147). İşte, Luther ve kendisinden sonraki isimlerin faize meşruiyet kazandırılmasıyla sonuçlanan öğretiler de bu döneme rastlar. Burjuvazinin yükselişi ve şirketleşmenin arttığı bu çağ, iktisadi olguların ahlâkî perspektiften uzaklaştığı 'Aydınlanma' olarak anılacak olan gelecek devrenin krokisi niteliğindedir. Bu noktada para, kapital görevi üstlenmeye başlamış ve kazanç unsuru haline gelmiştir (Demirgil, Türkay, 2017: 136).

1.2.DİNİ REFORMUN LİDERİ MARTİN LUTHER (1483-1536) VE LUTHER'İN FAİZ DOKTRİNİ

1453 yılına gelindiğinde Konstantinopolis fethedilince Doğu, Müslüman yönetimine girmiştir. Ulus devletlerin oluştuğu bu dönem, Hristiyanlığın Batı merkezli bir olgu haline geldiği, sömürgeler aracılığıyla da dinin tebliğinin arttırıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus devletlerle birlikte yerel kiliseler artmış, merkez Kilise doğa üstü bir güç kaynağı rolü üstlenmiştir. Tüm bunların sonucunda Martin Luther, Katolik kilisesindeki bölünmelerle ortaya çıkan dini yozlaşma ve Rönesans çalışmalarına karşı hazırladığı 95 maddeyle dini alanda bir reformun temelini atacaktır. Luther'in bu hareketi Roma etkisinden çıkmak isteyen yerel prenslerin de desteğiyle Protestanlık anlayışının ortaya çıkmasına sebep olacak ve yeni çağda Roma Kilisesi ikiye bölünecektir (Aydın, 2015: 7).

Rönesans'a kadar devam eden faiz tartışmaları on altıncı yüzyılda Martin Luther (1483-1536)'in öncülüğünde başlayan reform hareketiyle Huldrych Zwingli (1484-1531) ve Jean Calvin (1509-1564)'in de katkılarıyla Kilise aleyhine gelişim göstermiştir.

Faiz Luther için insani felakete sebep olabilecek bir olgudur. Kilisede ruhani aracılık fonksiyonu ile faize gizli izin verilmesi ima etmiş ve buna dair yazılarıyla başlayan doktrini aracılığıyla aşırı faiz yasası konusunda etkili olmuştur (Seyrek-Mızırak, 2009: 385). İlgili dönemde var olduğunu savunduğu dini yozlaşmanın temelini günahların affedilmesi adına yapılan faaliyetlere faizli işlemlerde dahil edilerek mali kaynak gibi bir işlev yüklenmesine bağlamıştır (Özbay-Koç vd., 2010: 54).

Luther, 1524 yılında "Ticaret ve Faiz Hakkında" şeklinde isimlendirdiği bir broşür yayınlamıştır. Bu yazısında faizi yalnızca dini anlamda değil, sevgi, saygı, yardımlaşma

gibi toplumsal alana mal olan kurumlara da aykırı bir olgu olarak gördüğünden ve toplumsal düzeni bozucu etkisinden dolayı eleştirmiştir (Güriz, 1968: 249, 252). Faize bakış açısından da anlaşılacağı üzere sosyal yapıda herhangi bir değişikliğe karşı olmasıyla birlikte iktisadi konularda da muhafazakâr bir tavır sergilemiştir (Ergin, 1983: 138).

Aquinas'ın yapılan fazla ödeme açısından haklı görülebileceğini savunduğu kazançtan yoksun kalma ile zarara uğramış olma durumlarını dahi kabul etmemiştir. Kurtuluş için bireysel davranışların, Kitaba bağlılığın ve imanın yeterliliği görüşleriyle, meslekî etkinliğin içinde de ibadetin söz konusu olabileceği görüşünün önünü açmıştır. Eski Ahdin kardeşlik anlayışını eleştirerek faizin hiç kimseye (insan kardeşliği) uygulanmaması gerektiğini savunmuştur. Faizin halk adına günah olduğunu ifade ediyor ama kendileri günah affi belgelerini sevgi uğruna vermek yerine para karşılığı veriyor, alınan ödemeleri bankerlere vererek aylık faiz kazancı elde ediyor olan Kilise, Luther'in dini alanda başlattığı karşı hareketin öznesi haline gelmiştir. Luther'in doktrinini oluşturan temel görüşler sıralanacak olursa (Akalin, 2010a: 2-6);

- ✓ Kilise tarafından ruhani aracılığın para karşılığında yapılmasının sonucu günah affi belgelerine karşı çıkmıştır.
- ✓ Kilise ayinleri dışında yaratıcı iradesi daha fazla sergilenebilir olacağı için, Dünyevi işleri Tanrı yolu haline getirmiş, ibadeti Kilise dışına da taşımıştır.⁶⁴
- ✓ Kilisenin yaratıcı ile insan ilişkilerindeki aracılık rolüne tepkili bir yaklaşımla İman yoluyla arınma ilkesini savunmuştur.
- ✓ Roma'ya Kiliseler, Kiliselere ise bireyler tarafından ödenen aidatları haksız bulmuş, yardım ve bağışların Kutsal Kitapta belirtildiği üzere gönüllü olması gerektiğinden ve bunun zorunlu hale getirilmiş olmasının ülke ve birey ekonomisi açısından yıkıcı etkisinden bahsetmiştir.
- ✓ Bağışlar ve vakıflar sayesinde artan Kilise mülkiyeti ve bu unsurların faiz kazanç kapısı ya da bir diğer ifadeyle tefecilik kurumuna dönüşmüş olması bu tepkiyi tetikleyen en önemli unsurlardan olmuştur.

⁶⁴Kilise'nin önemli olgularından olan manastır hayatı ile inzivaya çekilmeyi dünyevi sorumluluklardan kaçma isteği olarak yorumlamıştır. Bu anlayış Katolikliğin ruhani bakış açısına karşı Protestanlıkta dünyevi yanın daha ağır basacağı yeni fikri temellendirecektir (Karahöyük, 2013: 206).

Kilise dışında Luther'in tepkisiyle karşılaşan bir diğer topluluk ise Yahudilerdir. Yahudiler arasında tefeciliğin en yaygın meslek oluşundan dolayı Luther 1537'den itibaren onları birçok kentten sürdürmeye çalışmış ve başarılı olmuştur (Brandenburg hariç). 1543'te aynı amaç doğrultusunda 'Yahudilerle Yalanları Üzerine' adlı bir tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğ, Yahudi düşmanlığının modern zamanlar için ilk örneği olarak görülebilir. Sinagog ve yerleşim yerlerinin yıkılması, hahamların vaaz vermesinin yasaklanması gibi yaptırımlar içerirken, Luther'in "paralarını burunlarının teriyle kazanmaları öğretilecek" ifadesi dikkat çekmektedir. Hristiyanlardan faiz yoluyla elde ettikleri kazançlar süresince sahip oldukları mal varlıklarının dahi onlara ait olamayacağını ifade eden Luther, tefecilerle ilgili ağır ithamlarda bulunmuştur (Johnson, 2001: 305-306);

"İki yüzlü bir hırsız ve katildir (...) Darağacında sallanacağı yerde ve çaldığı paralara eşit sayıda akbaba tarafından parçalanarak yenmesi gerekirken, güvenli bir şekilde iskemlesinde oturuyor ... Dolayısıyla, yeryüzünde, Şeytandan sonra bütün insanların Tanrı'sı olmak isteyen ve para sızdıran bir tefeciden daha büyük bir düşman var mı? Tefecilik, tıpkı insan kılığına girmiş kurt kadar kocaman bir canavardır; eşkiyayı, katilleri, ev soyan hırsızları idam ettiğimize göre, bütün tefecileri tesbit edip, lanetleyerek idam etmek için daha ne kadar bekleyeceğiz?"

Luther'in Yahudi tefecileri merkeze alarak kullandığı bu ifadeler tefecilik işlemlerine karşı tavrının ne kadar sert olduğunun kanıtıdır. Ancak yeni çağda gerçekleşen ekonomik ve siyasi gelişmeler, Luther'in borç işlemlerinde faiz uygulanmasına karşı tavrını yumuşatmak durumunda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Luther faizli uygulamalara temelde ılımlı bakmıyor olmakla beraber Tanrı korkusunun varlığıyla birlikte kilise kanunları da dikkate alınarak ihtiyaç halinde %2 ile %6 arasındaki bir oranda uygulanabilirliği kabul etmiştir (Ertürk, 2019: 122). Faizli borçlanmanın varlığı halinde ön planda tutulması gereken olguların merhamet ve vicdan olduğu konusunda çağrılarda bulunmuştur. Tefeciliğin alınan borç parayla ne yapıldığı merkeze alınarak değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüş, alınan borç paranın yatırıma dönüştürülmesi durumunda borçlunun elde edeceği ekstra kazançtan dolayı faizin söz konusu olması durumunu, %4 veya %5'i geçmediği sürece adaletsizlik kapsamında değerlendirmemiş, kabul edilebilir görmüştür (Akalın, 2010a: 8).

1.3.HULDREICH ZWINGLI (1484-1531) 'NİN LUTHER'E DESTEĞİ

Kilisenin faiz hakkındaki yaklaşımına olan eleştirileriyle dikkat çeken bir diğer isim ise Huldreich Zwingli (1484-1531) olmuş, Alman çağdaş reformcunun görüşleri Luther'in fikirleriyle benzerlik göstermiştir. Borç işlemlerinin faizli gerçekleştirilmesi durumunu kınayarak faizle borç veren lisanslı Yahudileri hoş gören kişiler ya da kullanıcıları doğrudan 'hırsız ya da soyguncu' olarak nitelendirmiştir (Pıçak, 2012: 74).

Zwingli İsa'nın öğretileri dikkate alındığında borç verirken bir karşılık beklenmesini dahi dinden çıkmak olarak görmüş, Musevi ya da değil faizden geçim sağlamayı meslek edinen herkesi şiddetle kınamıştır. Luther gibi 'kardeşlik' kavramının sınırlarını Musevilikte olduğundan çok daha geniş bir çerçeve içerisinde görürken, yardımsever olmanın gerekliliğini de bu bağlamda ele almıştır (Akalin, 2010b: 23).

1.4.FAİZE YENİ YAKLAŞIM: JEAN CALVIN (1509-1564) ÖĞRETİSİ

Reform hareketinin öne çıkan bir diğer ismi Calvin'dir. Calvin Fransa Protestanlığı'nın kurucu ismi olarak anılmakta ve kapitalizme dair fikrin sahibi olarak görülmektedir (Pehlivan, 2016: 15). Bunun sebebi Protestanlığın devletin müdahaleci rolü ve faize ilişkin söylemleriyle kapitalizmin temellenmesine olan katkısıdır. Bu mezhep; hak eşitliği, fikir hürriyeti, kâr, maddi başarı ve servet gibi liberal fikirlerin toplumsal yaşama yerleşmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda Calvin'in faizi haklı bir uygulama olarak gören ifadeleri, yastık altı paraların iktisadi faaliyetlere yöneltmesi ve rasyonel bağlamda ele alınacak bireyci düşüncüyü öne çıkarmıştır (Torun, 2002: 95).

Protestanlar havarilerin dönemindeki Hristiyan öğretilere dönüşü isterken, 'toplumsal yaşamın kutsallığı' görüşüyle manastırları kabul etmemiştir. Katolikler inayet, iman gibi olguların kurtuluşun bir sonucu değil, şartı olduğunu savunurken Protestanlar Kurtuluşun 'yalnızca' tanrısal bir hareket temelinde inayet (iyilik) ve imandan olduğu ve bilginin kaynağının 'yalnızca' Kutsal Kitap olduğunu savunmuşlardır (Aydın, 2015: 7).

Kutsal Kitabın bilginin tek kaynağı olarak görülmesi Calvin'in faiz doktrinine de yansımış bir savdır. Eski ve Yeni Ahit'te faize ilişkin açık ya da üstü örtülü ifadelerin yalnızca fakirlerin borçlanmalarına dair işlemlere işaret ettiğini ve o dönemdeki borçlanma faaliyetinin yeni dönemdekiyle benzer bir niteliğe sahip olmadığını belirtmiştir. Zengin kişilerin ticari faaliyetlerini geliştirmeleri ve kazançlarını arttırmalarıyla sonuçlanabilecek yeni zamandaki borçlanmada elde edilecek kârdan

alacaklının da pay alması gerektiğini açık bir dille ifade eden ilk dini önder olduğu söylenebilir (Akalin, 2009a: 238).

Calvin reformuna ilişkin öğretilerini “Hristiyan Dininin Kurumları” adlı kitabında reformistlerin yakılarak öldürüldüğü dönemde korkusuzca yayınlamış, şarap-ekmek ayini gibi maddesel ayinlerin değil, yalnızca imanın kurtuluşun yolu olabileceğinden söz etmiştir. Ona göre bunun yolu da Tanrı’nın emirlerinin hayatın her alanına uygulanması olacaktır (Bekci-Apalı-Apalı, 2014: 93). Yoksulların faiz yoluyla sömürülmesini Tanrı emirlerinin dışında adalet ve ahlâk kurallarına da aykırı görmüştür. Bu ilkelere aykırı davranılması aynı zamanda dini hükümler çerçevesinde de hoş karşılanamayacağından, faizli işlem yapan kişilerin ve eşlerinin dini ayinlere katılmasını uygun görmemiştir. Ancak faiz kurumunun tam manasıyla ortadan kaldırılması gibi bir düşüncesi olmadığını da belirtmiştir (Güriz, 1968: 255).

Calvin faiz konusunda Luther’den daha ılımlı bir görüşle tefeciliğin her zaman Tanrı buyrukları ile çatışmayacağını, dolayısıyla her tefecinin lanetlenmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Calvin’in bu düşüncesinin sebebi başkalarının da çıkarına olacak olan işlemlerde (yardım niteliği taşıdığından) faizi iyi bir uygulama olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre faizin kötü olması amacın yalnızca kişisel çıkarlar doğrultusunda bir kâr elde etme isteğinden doğmasına bağlıdır. Fakir ya da ihtiyacı çok acil olan kişiler üzerinden çıkar sağlanmaması, toplumsal refahın dikkate alınması, zenginlerin sınırlanması ve fakirlerin korunması adına azamî bir oranın yasalarla belirlenmesi gerekliliğini vurgularken, borçlunun zengin olması durumunda her iki tarafın yararına olan işlemlerin haklı görülebileceğini ifade etmiştir (Brook, 2007: 23-24).

Calvin, Kilise’nin faiz yaklaşımını paranın verimsizliği görüşünden dolayı eleştirerek, borç parayla yapılan yatırımlardan elde edilen kazançtan alacaklının da pay alması gerektiği düşüncesiyle gelecekte Hollanda ve İngiltere’de ortaya çıkacak olan kapitalist bakış açısının temellerini atmıştır. Calvin’e göre gelişen ticari yapının içerisinde Kilisenin tefeciliğe karşı tutumu iktisadi gerekliliklerin önünü kesmekte, kredi sistemleri tıkanmaktadır. Ticari gereklilik olarak görülen kredi kullanımının üretim veya tüketim amaçlı olmasının, faize bakış açısını etkileyeceğini savunmuştur (Pıçak, 2012: 73). Bu görüşünden hareketle Calvin, ticari krediler için faizin söz konusu olabileceğini belirtirken, ihtiyaç kredilerinde yasağın devamını istemiştir. 1540 yılı Hollanda’da

Calvin'in faiz yaklaşımına benzer nitelikte bir uygulamayla ticari kredilerde %12 oranında faiz uygulanmasına izin verilmiştir (Ertürk, 2019: 123).

Calvin'in paranın verimsiz olduğuna dair görüşü kabul etmemesi Avrupa düşünce tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur (Akalin, 2009a: 238). Paranın 'sermaye olarak değerlendirilmesiyle' faizin aşırı olmaması ve dürüstlük çerçevesinde olması şartıyla haklılığını savunan Calvin, aslında Karl Marx'ın on dokuzuncu yüzyılda işçi sınıfına yapmış olduğunu, on altıncı yüzyılda burjuva sınıfına yapmıştır (Demirgil, Türkay, 2017: 136).

Luther'in hareketiyle temellenen Kalvenizme⁶⁵ göre tefecilikten elde edilen para, ticaretten elde edilen kâr ya da kira gelirleri ile benzer niteliğe sahiptir. Gayret ve çaba kapsamında paranın kullanımından da gelir elde edilebilir. Calvin paradan elde edilen faiz ile kira geliri benzetmesinde, tefeciliğin yalnızca Kutsal Kitaba bağlı kalınarak değil, nesnelerin doğaları da dikkate alınarak değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiğini savunmuştur (Ertürk, 2019: 121-122).

Calvin başlangıçta %5 bir oranın dinen uygun görülebileceğini ve meşruiyetin gerekliliğini savunmuştur. Ancak bu düşüncesi gelişen yorumlarıyla birlikte faizi kâr payı olarak görmeye başlamasından dolayı yerini elde edilen kâr miktarına paralel olarak belirlenecek bir orana cevaz verilmesi gerekliliğine bırakmıştır (Akalin, 2009a: 244).

Luther'in dini toplumsal hayata aktarmadaki görüşü, Calvin'de uygulama alanı bulmuş ve Cenevre'de teokratik yönetim dahi kurmuş olduğu bilinmektedir. Reformun içerdiği yaklaşımların mevcut sosyal ve ekonomik koşullar açısından zamanın ruhuna daha uygun bulunmasıyla gelen burjuvaların desteği fikir çatışmasındaki galibiyetin temel nedeni olmuştur. Bu süreç ekonomik yapıdaki değişikliğin dini yapıda da değişikliğe neden olduğunun en belirgin örneğidir (Karahöyük, 2013: 217). Bu fikre paralel biçimde Helena Rosenblatt tarafından 'makul ve yararlı Hristiyanlık' olarak adlandırılan Protestanlığın dönemin gelişmelerine ayak uyduracak şekilde yapılandırılmış olması, aydınlanmanın temelleri için kilit bir unsur olarak sunulmuştur. Bu tip gelişmeleri dikkate alarak aydınlanma ve din arasındaki ilişkinin rekabet içerisinde olduğu fikrini yanlışlamış, dinde farklı mezheplere yol açan reform hareketini dinin

⁶⁵ Calvin'in görüşleriyle şekillenmiş Hristiyan mezhebidir.

canlanmasını sağlayan bir uyumlaştırma süreci olarak görmüştür. Protestonun aydınlanmış bir din sunmasını, dine yaptığı katkılardan dolayı bir yardım olarak nitelendirmiştir (2006: 285).

Protestanlığın Katolik Kilisesinin uygulamalarına karşı protestocu niteliği, aynı Kutsal Metinlerden yararlanılmasına rağmen ekonomik hayata farklı bakış açılarıyla aynı dine iki zıt kutbun varlığını beraberinde getirmiştir. Protestanlık yalnızca Kutsal Kitabı değil, Luther ve Calvin'in öğretilerini de içine alan bir mezhep olmuştur. Calvin Katoliklerin aksine bireylerin iktisadi etkinliklerinin dini anlamdaki getirisinden bahsetmekle beraber tembellik ve israfı 'günah' olarak nitelendirmiştir (Karahöyük, 2013: 205).

Calvin'in fikirlerini takip eden Protestan Avrupa ülkelerinin faizli işlemleri makul düzeylerde olduğu sürece tolere etmiş olmasını, kapitalizmde Katolik kesime göre öncü bir konumda olmasının temel sebebi olarak yorumlayanlar dahi olmuştur (Cecchetti ve Schoenholtz, 2015: 75). Çünkü Katoliklerle birlikte yaşıyor oldukları ülkeler baz alındığında (örneğin Almanya); Protestanların ekonomik durumlarının hem birey hem de toplum açısından değerlendirildiğinde Katoliklere göre nispeten daha iyi olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda reform döneminden sonra ekonomik anlamdaki gelişmişliğin daha iyi durumda olduğu ülkelerde de (örneğin Hollanda, Amerika, Almanya, İngiltere vb.) ağırlıklı olarak geçerli inanç Protestanlık olmuştur (Torun, 2002: 91-92).

On altıncı yüzyılda Protestanlığın en büyük etkiyi yarattığı bu gelişmeler, faizli borçlanmanın yüksek bir maliyete katlanmayı gerektirmemesi ve makul bir oranda olması şartıyla faizin hem özel hem de devlet borçları için kabul edilebilir görülmeye başlanmasıyla sonuçlanmıştır (Akdemir-Yeşilyurt, 2018: 287).

Tevrat'ta yer alan ötekileştirme de Calvin'le birlikte evrensel bir boyuta ulaşmıştır. Yani faizin yabancından alınabilecek olması fikri, artık tüm insanlığın birbirine yabancı olduğu fikriyle bağdaştırılmış, mevcut yabancı kavramının kökeni tahrif olduğundan faiz genel hatlarıyla caiz kılınmıştır (Saraç, 2018: 16).

On altıncı yüzyıl sonlarına yaklaşırken Batı dünyasını önemli ölçüde etkileyecek olan teknoloji üretme süreci, Kilise'nin yenilenmesine dair bakış açılarını daha da

geliştirmiştir. Söz konusu reformun Kilise ya da otoritesini ortadan kaldırma amaçlı olmadığı, çağın gerekliliklerine uyum adına otoritenin biçimi ile ilgili değişikliği içereceği benimsenmiştir. Bu sayede dini anlamda özgürlüğü sağlayıcı değişiklikler de yapılmış, papalar ve rahiplerin sınırsız salahiyeti bir miktar eritilmiştir. Eşitliğin sağlanmasında önemli rol oynayan reform, Batı kilisesinin (Katolik) merkezi konumunu etkilemiş, Protestanlık da reform noktasından filizlenen bir mezhep olarak artık tam manasıyla şekillenmiştir. Hristiyanlığın özüne dönüş olarak başlatılan hareket on yedinci yüzyıla gelindiğinde seküler bir olgu olarak dinin dünyevi şartlara uyumlaştırılması halini almış, bireyselliği ön plana çıkarırken, ticari yaşama katkı sağlamıştır (Özbey-Coşkun, 2017: 151-154). Sonuçta bu doktrini takiben on yedinci yüzyıl İngiltere'sine karşı Protestanlar tarafından yapılan en radikal ve en sert eleştirilerin Calvinistler ve onlar tarafından kurulmuş olan tarikatlar tarafından yapılmış olduğu bilinmektedir (Munro, 2011: 30).

İktisadi faaliyetlerde kökten değişikliklere sebep olan Calvin'in doktrinini özetleyecek olursak (Özgüven, 1984: 43);

- ✓ Orta çağda benimsenenin aksine servet önemli bir unsur halini almıştır.
- ✓ Para sadece lüks ihtiyaçlar için değil, toplumsal refah için de kazanılması gereken bir olgudur.
- ✓ Bilim, rasyonel düşünce, birey ve hür iradenin varlığı önemlidir.
- ✓ Luther'in savunduğu dinin bireyselliği kabul edilerek, Kilisenin ruhani aracılığı ve Papa reddedilir.
- ✓ Başarı Yaraticının isteğinden doğmaktadır.
- ✓ Tacirler kutsal kabul edilerek, çalışmak da dahil her faaliyet Tanrı içindir.

Calvin'in iktisadi faaliyetler hakkındaki görüşlerinin etkisiyle önceleri ahlâki temelde ele alınan faiz ve borçlanma kavramlarına ılımlı bakış açısı gelişmiş, aynı zamanda ekonomik işleyişte zaruri bir unsur olarak faaliyetlerin temelinde yer alması gerektiği savına zemin oluşmuştur (Akdemir-Yeşilyurt. 2018: 280).

Adil fiyatın geçerliliğini kaybettiği bir ekonomi için, alınan borcun geri ödenmesinde aynı tutarın geçerli olması durumunda yükselen fiyatlar alacaklının alım gücünü düşüreceğinden, bunun adaletsizliğe yol açacağı fikri ise sanayi devrimi sonrasında düşünülecektir. Özellikle yatırım amaçlı borç alışverişinde faiz; alınan borçtan daha

yüksek kazanç sağlanması durumunda borçlu adına hem alacaklının durumunu iyileştirmesi hem de yükselen fiyatlar nedeniyle adaleti sağlayıcı olması gerekçeleriyle savunulan bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır (Akalın, 2011a: 379-380).

1.5.YASAĞIN YUMUŞAMASINDA ETKİLİ DİĞER İSİMLER

Sonraları fikirlerinden dolayı sürgüne yollanmış olan ve faize ilişkin görüşlerinin yer aldığı kitabı Kilise tarafından yasaklanan Fransız hukukçusu Molinaeus (Brook, 2007: 24) adıyla da anılan Charles Dumoulin (M. 1500-1566) bizlere Calvin ve Luther gibi din adamlarıyla birlikte hukukçuların da dönemin önemli konusu faiz hakkındaki görüşlerine bir örnek teşkil etmektedir. Dönemin iktisadi koşullarını da dikkate alarak paranın doğurganlığıyla ilgili yorumu; ‘tıpkı bir gayrimenkulün masraf ve zahmet karşılığında sağladığı getiri gibi paranın da zahmet karşılığında kâr getirisi olmalıdır’ şeklinde özetlenebilmektedir. Borç ilişkilerinde geri ödemenin gecikmesi durumunda da paradan mahrumiyet ve doğan zararın karşılanabilmesi adına faizin gerekliliğini savunmuştur. Dumoulin gibi kârın ahlâka uygun olduğunu savunan bir diğer kişi Christoph Besold (1577-1638)’dur. Borç alınan paranın kullanımı sonucunda elde edilen kazanç dolayısıyla verilecek faiz miktarının ne olması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Bu noktada faizin sermaye kârıyla orantılı miktarda söz konusu olması gerektiğini savunur. Claude Saumaise (Salmazyus, 1588-1653) faizi borç paranın kullanımından doğan kâr olarak adlandırmış ve alacaklara faiz uygulanmasında bir sakınca olmadığını ifade etmiştir. Faiz yanlısı görüşlerine dair makaleleriyle Kilisenin doktrinini önemli ölçüde sarsmış, Kilise taraftarlarının büyük bir kısmını kendi görüşü etrafında toplamayı başarmıştır (Komisyon, 2014: 35-37).

2. MEŞRUIYETİN ARKA PLANI: YENİ DOKTRİNİN İKTİSADİ TEMELLERİ

Orta çağda Kilisenin bireylere yüklediği toplumsal yarar ve yalnızca geçimin sağlanmasına yönelik ticaret fikri, iktisadi girişimlerde meslekî verimliliği dini dogmalar kapsamında ele alan Kalvenizm karşısında geçerliliğini koruyamamış, kâr elde etmek ticaret yapmanın temel amacı haline gelmiştir. Bu noktada dönemin bakış açısına göre bireyler kâr elde etmek için adil fiyat kuramından uzaklaşıp, emeğin hakkı da tam karşılığıyla ödenmediği sürece kâr yükselmiş; kiliseye göre bu da onları servet düşkünü ve merhametsiz yapmıştır. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise Sanayi Devrimiyle kilisenin görüşleri ve tüccarların kâr güdüsü arasındaki uyumsuzluk çok daha keskin bir

hal almıştır. Çünkü sanayi devrimi verimliliğin elde edilen kazançla doğru orantıda olduğu, verimlilik artışıyla kazancın artırılmasının erdemlilik olarak görüldüğü bir dönemdir (Akalin, 2016a: 25-27).

1450-1750 yılları arasında gelişmiş olan yeni çağ iktisadi düşüncelerinin tamamı 'Merkantilizm' olarak adlandırılmaktadır. Calvin'in görüşleriyle yeni dönemde şekillenmiş olan faize bakış açısı da bu devreye rastlamaktadır. İnsanı ön planda tutan laik düşünce ve Rönesans, parayı ekonomilerde dinin etkisinin azalmasıyla sonuçlanacak şekilde ön plana çıkarmıştır. Geçimlik tarım ve Aristo'ya dayanan fikirlerin reddi ile zenginleşme isteğinin geçerlilik kazanmaya başladığı bu doktrin, faize uygulama alanı açan bir sistemi beraberinde getirmiştir.

Merkantilist düşüncenin yayılması faizli işlemlerin kabul görmesinde önemli derecede etkili bir unsur olmuştur. Merkantilizmin on sekizinci yüzyıla gelindiğinde faizin meşruiyet kazanması adına keskin sınırların kaldırılmasıyla sonuçlanan etkisi, kapitalizmin kurucusu olarak anılan Adam Smith'in ifadelerine de yansımıştır;

"Batı Avrupa'da; 15. yüzyıldan itibaren coğrafi keşifler ile sömürgecilik sayesinde altın ve gümüşün, yeni birçok bitkinin (tütün, domates, patates gibi) Avrupa topraklarına akması, köle ve mal ticareti, finansın gelişimi ile birlikte yürüyen merkantilizm, feodal yapının yıkılmasında küçümsenmeyecek bir rol oynamıştı. Getirdiği zenginleşme bunun yürütücüsü olan tüccar sınıfını "imtiyazlı yeni bir sınıf"a dönüştürürken para, faiz, finansman gibi yeni konuları da gündeme taşımıştı. Daha 16. yüzyılda J. Bodin paranın miktar teorisinin basit bir biçimini ortaya koyuyor, kilisenin "adil faiz" anlayışı dışında faiz uygulamaları devreye giriyordu. Venedik'te bankacılığın ilkel biçimleri uygulanmaya başlıyorsa, bunun gerisinde merkantilizmin dış ticaret ve bunun uzantısı olan iç üretim örgütlenmeleri yoluyla gerçekleştirdiği zenginleşme yatıyordu. Nevar ki, 18. yüzyılda artık tüccar sınıfını devletin imtiyazlarla (tekel gücüyle) donatması kadar, merkantil öğretinin her alanda yeni yükselen sanayi girişimcisi sınıf ile uyumsuzluğu da vardı." (Smith, 2006: 5-6).

Zenginleşme arzusunun ön planda olduğu ve bunun devlet bünyesindeki değerli madenlerin artırılmasına bağlandığı merkantilist düşünce ilk olarak İspanya ve sonrasında Fransa ile İngiltere'de uygulama alanı bulmuştur. Bu sistem içerisinde İspanyol Merkantilistler faize yüksek oranlarda uygulanması ile farklı ülke paralarının

İspanya'ya girişini sağlamak amacıyla meşruiyet tanıma yoluna giderken, Fransız Merkantilistler sanayi alanında gelişimin sağlanması adına devlet tarafından ihraç edilen malların maliyetlerinin düşürülmesi için faiz oranlarını kullanmayı gerekli görmüşlerdir. İngiliz merkantilistlerden Thomas Mun ticari faaliyetlerle aynı doğrultuda hareket eden faiz oranının zenginleşme için gerekliliği üzerinde durmuştur. İskoçya'da Yeni (Neo) Merkantilizm olarak da adlandırılan John Law'ın görüşleri kâğıt para ve kredi etrafında şekillenmiştir. Her türden serveti bünyesinde barındıran bir devlet bankası önermiş ve faiz karşılığında alınan mevduatların daha yüksek faiz oranlarıyla tacirlere kullanılmasıyla (aradaki fark iskonto) ülke servetinde artış olacağını savunmuştur (Özgüven, 1984: 48-57).

Merkantilizmle faiz ilk kez metalaşmış, toprak ya da taşınmazın kira geliriyle benzer bir niteliğe kavuşturulmuştur. Sir Dudley North (1641-1691) topraktan elde edilen kira ile paranın geliri olarak faizi benzer değerlendirmiş, onun doktrininde rant ile faize aynı anlam yüklenmiştir (Yılmaz, 2018: 19).

Merkantilist düşüncenin etkisinde faizle ilgili yasak ve sınırlamalara karşı görüşleriyle faiz serbestisinin gerekliliğini savunan Sir William Petty (M. 1623-1687) dönemin faiz yorumlarından farklı olarak devletin kâr oranında belirleyici olabileceği düşüncesini reddetmiş (Komisyon, 2014: 39), faizi bireylerin kullanabilecekleri ancak borç olarak vermiş olmalarından dolayı vade boyunca kullanmaktan vazgeçtikleri birikimlerinin karşılığında alınması gereken bedel olarak görmüştür. North'un düşüncesine paralel bir yaklaşımla faizi borç verilen parayla satın alınabilecek olan toprağın rantıyla eşit kabul etmiştir. Faiz oranının belirlenmesinde rantın geçerli olacağı fikri ile örneğin 1000 pounda satılan toprak yıllık 50 pound gelir sağlıyorsa, kişilerin borç olarak 1000 pound vermesi durumunda 50 pound ek gelir sağlaması, dolayısıyla da faiz oranının %5 olarak belirlenmesi gerektiğini savunmuştur (Demirgil-Türkay, 2017: 137).

Klasik liberal olarak nitelendirilebilecek olan on yedinci yüzyılın en önemli düşünürlerinden John Locke (1632-1704) ise faizin meşruiyeti halinde faiz oranlarının ne olması gerektiğiyle ilgilenmiştir. Ona göre yasal faiz oranlarının düşürülmesi suçu teşvik edebilecek bir unsurdur. Aynı zamanda bu durum arzuhalci ve bankerler adına pozitif etki yaratacak ancak ticaret sekteye uğrayacaktır. Dolayısıyla yasal faiz oranını düşürmeye yönelik politikaların ülke ekonomileri adına olumsuz etkilerinden söz ederek (Akdemir-

Yeşilyurt, 2018: 291-292), Petty ve North gibi ticari işlemin gerektirdiği düzeyde gerçekleşen faiz oranlarını doğal bir süreç olarak yorumlamıştır.

İngiltere'nin on yedinci yüzyılda en önemli aydınlarından biri olan Francis Bacon ise ahlâka uygun olan şeyin Kutsal Kitapta yer aldığı gibi %0 faiz olduğunu düşünen ancak bunun bir ütopya olduğu gerekçesiyle faizli uygulamalara alan açan bir isimdir. Tefeciliğe dair iki şekli makul görerek; herkesin uygulayabileceği azamî %5 bir oran ve belirli kredilerin niteliğinden dolayı devlet tarafından satılacak olan bir ruhsat ile %5'in üzerinde bir oran önermiştir (Brook, 2007: 26).

Merkantilizmin hakim düşünce olduğu dönemde faize karşı en sert duruşu sergileyen ülke Fransa olmuştur. Söz konusu olabilecek zarar karşılığında faiz tüm ülkelerde uygulanabilir durumdayken dahi 14. Louis ticari kârda da faiz yasağını istemiş, ancak ticari kredilerdeki faiz alımını durduramamıştır (Komisyon, 2014: 39).

Merkantilizm ile metalaşan faizin teorik temellerinin Fizyokratlar ile atıldığı fikri hakimdir. Fizyokratlar için toprak en üretken kaynaktır. Bu noktada Turgot' un toprağın kirası (rant) ile faiz arasında kurduğu ilişki göze çarpmaktadır. Turgot'a göre bireyler borç para vermek istemezler. Bu isteğin söz konusu olabilmesini ancak fazlasıyla geri almaları şartına bağlamıştır. Ancak bu fazlalığın en üretken kaynağın bireye sağlayacağı kira gelirinden fazla olamayacağını ileri sürmüştür (Yılmaz, 2018: 20). O, faizi bir kişinin sattığı ekme karşılığında isteyeceği ödeme kadar doğal bir işlem olarak görürken, borçludan yararlandığı düşüncesiyle alacaklıya gösterilen tepkinin anlamsız olduğunu ifade etmiştir (Akdemir-Yeşilyurt, 2018: 295).

Fizyokrasinin gündemde olduğu dönemde Fransa'da merkantilistlerin aksine kâr oranının yasalarla belirlenmesinin dahi yanlışlığına dair görüşler ön planda olmuştur. 16. Lui'nin Maliye Bakanı Turgot faizin net bir şekilde helâl olduğunu savunmuş, 1789 yılında da yeni bir kanunla yasalarda yer almamış olsa da yasak kanunu kalkmış, %5 üst sınır kabul edilen kâr oranı yasallaştırılmıştır. 1789 Fransız Devriminden sonra Napolyon'un yazdırdığı Medeni Kanun'da para veya nakde uygun her şeyde faizin caiz olduğuna dair ibareler yer almıştır. Fransa Ceza Kanunu'nda bu kârın üst sınırı %6 olarak belirlenmiştir (Komisyon, 2014: 39).

Sermaye faizinin yüksek olması gerektiğini savunan Fizyokratlar, bunun sebebinin düşük faiz oranının sanayi sermayesinin bollaşmış olduğunu göstermesi ve bu durumun da tarımda olumsuz etki oluşturacağına dair beklentiyle açıklamışlardır. Çünkü onlara göre sanayideki sermaye artışı tarım ürünlerinin talebini kısacaktır. Bu noktada Turgot ise düşük faiz oranıyla ilgili daha farklı bir yaklaşıma sahip olmuş, faiz oranlarının düşük olmasının tasarrufları gayrimenkullere yönlendirecek bir etki yaratacağından bahsetmiştir (Özgüven, 1984, 74-75).

3. KİLİSE'DE FAİZ YASAĞININ YUMUŞAMASI

Merkantilizm ve Fizyokrazi olarak anılan düşüncelerin gündemde olduğu dönemde Katolik kilisesi Martin Luther'le birlikte başlatılan reform hareketine tepkisiz kalmamış, karşı harekete başvurmuştur. Vatikan Konsülü'nde alınan kararlarla, Katolik olmayan kiliselerle de diyalog halinde olunması, yeni bir süreci başlatmıştır (Özbay-Koç vd., 2010: 54). Bu dönemde Avrupalılar işgalci konumunda, birçok bölgeyi ele geçirmişlerdir. Bu sayede Hristiyanlık evrensel bir din niteliği kazanırken, Amerika farklı bölgelerde Hristiyanlığın kabulü için Avrupa'dan da aktif bir rol üstlenmiştir. Katolikler Batının eğitim ve teknoloji gibi birikimlerini diğer yerlere de taşımaları ve en önemlisi de misyonerlik⁶⁶ faaliyetleriyle dinin yayılmasında diğer oluşumlara göre daha etkili olmuşlardır. Batı bu olguları ortaya çıkarmış, durumdan sorumlu tutulan Katolik Kilisesi de geçmişte çizmiş olduğu imajdan kurtulmaya çalışmıştır. Hristiyan yapılaşmasının özünde tarım ekonomisi halklarına yönelik olup, endüstri toplumuna ayak uyduramaması, bireysel dindarlık olarak gelişen yeni inanç tipi gibi olgular, Avrupa dışına hızla yayılan dinin, Avrupa'da etkisinin azalmasının sebebi olmuştur (Aydın, 2015: 9-11).

Katolikliğin getirdiği entelektüel tavra karşı Katolik ve Protestan anlayışı dışında üçüncü grup Anabaptist (Radikaller-16. yy) olarak adlandırılan bir hareket ortaya

⁶⁶ Kendisine "Yabancılar Havarisi" adı verilen Pavlus'a dayanmaktadır. Yahudilikle temellenen dinin Yahudilikten aktarılan tüm gerekliliklerinin gerçekleştirilmesinden ziyade yayılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir (Yıldız, 2008: 32). Dini yaymak adına yürüttüğü çalışmalarda adapte olduğu paganist toplumlar, Pavlus'un belirlediği misyon için gerekli özneyi oluşturmuş, Tanrı'nın kendisini yabancı milletler için resul olarak görevlendirdiğini savunmuştur (İnanlar, 2015: 60). Misyonerlik, dinin toplumlara temel yaklaşımını belirleyen en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Misyoner ruhla kurulan diyaloglar Hristiyanlığın diğer dinlerin inananlarına da açık olduğunu göstermektedir. Yalnızca misyoner yaklaşımla ele alınan doğru olmayacağı bu inanç, kutsallık addedilen yazılarında yer alan toplumlar arası barışçıl ifadeleriyle de dikkat çekmektedir (Aydın, 2000: 18-19).

çıkıştır. Bu yeni cemaat erken dönem Hristiyanlığına dönüşü esas alarak din ve devleti birbirinden tamamen ayrı görmek isteyen bir oluşum niteliğindedir (Aydın, 2015: 8).

Papa tarafından 1540 yılında resmen tanınmış olan yeni Hristiyan cemaatinin skolastik ilahiyatçıları Luis de Molina (1535-1600) ile Leonardus Lessius (1554-1623) geç ödeme, hasar ya da fırsat maliyetini kapsayan harici ruhsatlar olarak “özel faiz şekillerinin” kabul edilmesi adına önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle Lessius’un çalışmaları bu noktada dikkate değer bir etki yaratmıştır (Saraç, 2018: 106).

Lessius’un temel görüşleri halen Aquinas’la paralellik gösteriyor olmasına rağmen, özel faiz şekillerinin uygulanabilirliği noktasındaki yelpazeyi oldukça geniş tutmuştur. Kayıp ya da zarar riski için anaparaya yapılacak ilave ödemeyi böyle bir şey söz konusu olmadan önce de talep edilebilir görmüştür. Fırsat maliyeti şeklinde de isimlendirilen, vade süresince borca konu olan sermaye ile elde edilebilecek kârdan vazgeçmenin bedeli olarak da ek ödeme istemini haklı görmüştür. Bu noktada ‘likidite kaybı⁶⁷’ olarak adlandırılan yeni bir ruhsat oluşturarak, bugünkü paranın daha değerli olmasından dolayı gelecekteki para için ek ücret talep edilebilirliğini savunmuştur (Houdt, 1995: 24).

Lessius, Aquinas’ın faiz konusundaki görüşlerine bağlı gelenekten uzaklaşılması değil, faizin meşru kılınmasına dair özel hallerin genişletilmesi adına çalışmalar yapmıştır. Ödünç verme durumunu belli bir miktardaki paranın farklı zamanlardaki değeriyle değiştirilmesi olarak görmüş, dolayısıyla on sekizinci yüzyılda paranın da bir fiyatı olduğuna dair gelişecek olan düşüncelere öncü olmuştur. Lessius gibi ilahiyatçıların bu yolda geliştirdiği çalışmalarla faiz yasağı gevşetilmiştir (Saraç, 2018: 107).

Tüm bu gelişmelere paralel olarak Luther’den sonra Calvin’le faiz meşruiyetini temellendiren görüşler dinin etkisinin azaldığı Avrupa’da yaygınlaşmış ve 1545’te VIII Henry tarafından İngiltere’de borç faizine izin verilmesiyle yasal olarak uygulama alanı bulmuştur (Pıçak, 2012: 74). İngiltere’de %10 olarak tüm kredilere yayılan bir oran kabul edilmiş ancak Parlatentonun içerisindeki üye sayısı yüksek olan radikal Protestanlar 1552 yılında faiz yasağının tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Elizabeth zamanında faiz uygulamasına tekrar yer verilmiş (1571) ve on altıncı yüzyıldan Sanayi

⁶⁷ Likidite tercihi yaklaşımına benzer bir bakış açısıyla, bugünkü değer ve gelecek değer ayrımını içeren, mevcut likit kaynağın elden çıkarılmasıdır.

devrimine kadar iktisadi gelişme açısından olumlu etkileriyle faiz oranını düşürmeye yönelik uygulamalar söz konusu olmuştur (Ertürk, 2019: 123-124).

Aydınlanma dönemi (17-19. Yy) rasyonel düşünce, deizm, iyimserlik, hümanizm, evrenselcilik ve ilerlemeciliğin hakim olduğu, faizin rasyonel düşünceye konu olduğu, iktisadi gelişmelerin hız kazandığı ve bu gelişmelere paralel olarak gerekli fonların piyasada yer almasına dair fikirlerin ön plana çıktığı bir dönemdir (Ertürk, 2019: 124). Rosenblatt, dönemin ‘aydınlanmış Hristiyanları’ olarak tanımladığı kişilerin dini Avrupa’daki bilimsel gelişmelere uyumlaştırmaya çalıştıklarını savunmaktadır. Bunun sebebini de daha basit, açık, hoşgörülü bir din ile ahlâkî etkililiği sağlayacak olan bilge, aydınlanmış ve güvenilir bir dindarlık yaratma isteği olarak görmüştür. Çünkü ona göre özellikle on yedinci yüzyıldan sonra iktisadi değişikliklerin var olduğu her dönemde Hristiyan yazılar ilerici politik ve sosyal düşünceler için araç olmuştur (2006: 284). Rosenblatt tarafından ‘aydınlanmış Hristiyanlar’ olarak anılan bu kişilerin faize ilişkin yorumlarıyla silikleşen dini hükümler, meşruiyetin temellenmesinde en etkili unsurlardan biridir.

Diğer taraftan batı aydınlanması tarihsel süreçte genel hatlarıyla din karşıtı bir hareket olarak anılmıştır. Marx, Comte, Weber gibi düşünürlerinde etkili olduğu bir söylemde aydınlanma; modernite ve seküler bakışın bir öncüsü konumuna oturtulmuştur. Hatta dine ‘seküler otorite ve bilimi tehdit etmediği müddetçe var olma hakkı’ tanınmıştır (Köktaş, 2017: 143-144).

Aydınlanmayı “aydınlanmış” yapan şeyin dine bir saldırı olarak görülmesi yaygın bir kanıdır. Örneğin Paul Hazard aydınlanmayı ‘Hristiyanlığın yargılanması ve dini yaşamın ortadan kaldırılması’ olarak yorumlarken, Peter Gay ‘Hristiyanlığa savaş’ şeklinde tanımlamıştır. Sonuçta yaptıkları fikir birliğiyle aydınlanma ‘doğası gereği Hristiyanlık, Kilise ve din karşıtı olmak’ olarak yorumlanmıştır. Ancak günümüzde yeni bir yorum kazanan aydınlanma, geçmişte olduğu şekliyle dini küçümseyen bir olgu olmaktan çıkarılmıştır. Rosenblatt ‘Protestan bir hareket’ olarak gördüğü bu durumu Hristiyanlıkla savaş olmaktan ziyade Hristiyanlığın içinde gerçekleşmiş bir olgu olarak ele almaktadır. İskoçya’da saygın bir kişi olarak gördüğü kilise lideri, üniversite müdürü ve tarihçi din adamı William Robertson’un aydınlanmayı ‘Hristiyanlığın genel karakteristiğine uygun bir olay ve zaten Hristiyanlığın dünyayı destekleyen bir teoloji’ olduğuna dair yorumuna

yer vererek, aydınlanmanın günümüzde dinin yok edilmesi değil ‘canlanması’ ve ‘yeniden tanımlanması’ olarak anıldığına vurgu yapmıştır (2006: 283).

Aydınlanma olarak anılan yeni dönemde on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren ekonomilerde ticaret ve sanayi alanındaki gelişmeler, bankacılık sistemindeki gelişmelerle birlikte faize iktisadi bir rol kazandırmıştır. Özellikle Hollanda bankacılık gelişmeleriyle finans merkezi haline gelmiştir (Ertürk, 2019: 124). On yedinci yüzyılda öne çıkan akıl ve mantık merkezli yeni bakış açısı ile finansal sistemdeki gelişmelerin Hollanda Kilisesi üzerindeki etkisi Hristiyan ilâhiyatçı Jean Le Correur’un⁶⁸ çığır açan kitabıyla (1682) belirginleşmiştir. Paranın kullanımıyla ticarete kâr elde edilebildiği ve faizin haklı bir ödeme olduğu savında zenginler arasındaki borçlanmalarla zengin-fakir arasındaki borçlanma arasında net bir ayrıma gitmiş, fakire⁶⁹ faizsiz borç verilmesi ve geri ödeme için baskı yapılmaması gerektiğini savunmuştur. Ancak ticari kredilerde bu geçerli olmamış, zengin birine verilecek paranın kullanımından elde edilebilecek fayda dikkate alındığında, borcun faizsiz verilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Parayı kapital haline gelmiş olduğu fikrinden dolayı faizsiz verilecek bir şey olarak görmemiş, elde edilecek kazançtan alınacak olan ‘kâr payı’ adı altındaki her ödemeyi tam manasıyla meşru görmüştür. Aynı dönemde Fransa’daki ilahiyatçılar meşruiyete karşı da çıksa, üzerlerindeki dönem baskısı ile liberal ilahiyatçıların görüşlerinden doğan baskı galip gelmiş, Le Correur’un ikinci kitabı artık Fransız ilahiyatçıların da ticari kredilerde faize cevaz verir olduklarını içermiştir. Hollanda’da sürgünde olan Fransız Jansenci Dom Thierry’nin dünyevi otoritelere boyun eğmiş görünen iç siyasete ilişkin konuşmalarında faizi savunan ifadeleri, Correur’un kitabında belirtilenleri destekler niteliktedir (Saraç, 2018: 107-110).

Dom Thierry konuşmalarında Pavlus’un vaazlarına atıfta bulunarak Hristiyanlara papa ya da piskopozlar tarafından öğretilenin sivil toplumun ticaret kanunlarını etkilemeyeceği görüşünü ortaya atarak, Hristiyanlık adına önemli derecede etkili olmuş bir fikrin temelini atmıştır. Çünkü Thierry’nin bu ifadelerinden sonra din, zaruri bir olgu olmaktan ziyade tavsiyelerin konusu olarak görülmeye başlanacaktır (Saraç, 2018: 110).

⁶⁸ Liberal Jansenci doktrinin kurucu ismi olarak anılmaktadır.

⁶⁹ Burada fakir kavramının kullanımı maddi anlamda güçlük çekiyor olan bir zenginle iflas etmiş bir zengini de kapsamaktadır.

4. YASAĞIN KALDIRILMASI

On yedinci yüzyıldan sonra Calvinist İsviçre Kilisesi'nin temel doktrini dünyadaki başarı ve zenginleşme üzerinde durmuştur. Calvin'in tutumlu olmak, üretimin arttırılması, ticari işlemlerin yoğunlaşması yönündeki vaazları kapitalizm için dini hükümler aracılığıyla sağlanan bir destek olmuştur. Çünkü kilise zenginliğin Yaraticının yeryüzündeki egemenliğinin bir yansıması olduğunu savunmuştur (Zeyrek, 2014: 275). Calvinist Kilise için faziletli davranışların başında gelen tutumluluk, disiplinli çalışma, elde edilen başarılarla övünmemek gibi öğretiler, adeta ilgili zamanların İncil hükümleri halini almıştır (Akalm, 2009a: 239).

Hakim öğretiye paralel olarak on sekizinci yüzyılda faizin yasak olmaması gerektiğine dair düşünceler toplumların büyük bir kısmını sarmıştır. Fransız filozof Montesquieu da dinin faizsiz işlemleri onayladığını ancak bunun yasal bir emir olmamasından dolayı zorunluluk içermediğini ifade etmiş (Komisyon, 2014: 40), faizi paranın kullanımıyla ilişkilendirerek paranın fiyatı/kira bedeli olarak tanımlamıştır (Demirgil-Türkay, 2017: 136). Dönemin hukukçularından Poitier (Puvatye) faizin “adalet ilkesine” aykırı olduğunu savunmuş, Mirabeau (Mirabo) da bunu desteklemiştir. Ancak bu görüşler faiz karşısındaki son direnişler olmuş, kilisenin de gizlice denizci ve tacirlerle faizli işlem yapıyor olduğu tespit edilince iktisatçı ve filozoflar yasağı yok saymış, Avrupa Faizli işlemlerin yaygınlaştığı bir yer haline gelmiştir (Komisyon, 2014: 40-41).

On sekizinci asra kadar söz konusu olmuş olan siyasi ve kültürel değişiklikler, Doğu ve Batı arasındaki ticari etkileşimdeki gelişmeler, Kilise'nin güç kaybı, Amerika'nın keşfi, toplumsal servetin temel kaynağı olarak parayı gören Merkantilist zihniyetin yayılması gibi birçok gelişme faize cevaz verilmesine sebep olmuştur. Toplumsal ideal faiz yasağı olsa da gerçekte faizsiz bir ekonominin hayal edilemeyeceği fikri benimsenmeye başlamış, faizin ahlâki değerlendirmelere tabi olması düşüncesi saklı kalmak kaydıyla, uygulamada meşru olması gerektiğine dair görüşler yaygınlık kazanmıştır. Sonuç itibarıyla Kilise hukuku Fransız Devrimi'ne kadar faizin haram olduğu görüşünü savunmuş ancak devrim sonrasında “3-12 Ekim 1789 Kararnamesi” ile faiz yasağı kaldırılmıştır (Elbir, 1952: 859).

Özellikle on dokuzuncu yüzyıl, liberal iktisat sistemi tarafından faizin meşruiyeti ve hatta işleyiş içerisindeki zaruri yönünün ön plana çıkarıldığı dönemdir. Sol eğilimli

iktisadi sistemler ilk ve orta çağı takiben dini hükümlere benzer tutumla faize karşı bir duruş sergilemiş, meşruiyete cephe almışlardır. Ancak sosyalist sistem faize aslen taban tabana karşı olmasına rağmen etkin yatırım planları yapılabilmesi gibi sebeplerden dolayı gizli de olsa bir şekilde faiz kurumu bu sistemlerde dahi yaşamıştır (Binatlı, 1966: 147-149).

Sanayi devrimiyle başlayan sanayi kapitalizmi, iktisadi alanda söz konusu tartışmalarda faizin sistemin işleyişinde bir zorunluluk olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Merkantilizmle kazandırılan sistematik yapı, tefecilikten ayrılarak profesyonel bir hal almıştır. Faiz sistem içinde yerini aldıktan sonra yirminci yüzyıla kadar daha çok bölüşümdeki önemiyle⁷⁰ incelenmiş, ahlâkî yönünden ziyade ekonomik işleyişteki rolü ve manası açısından değerlendirmelere konu olmuştur (Yılmaz, 2018: 10-11).

Faiz yasağına bakış açılarıyla dini otoriteye bağlılık konusunda halk üzerinde önemli etkiler bırakan reformun liderleri bu konuda elde edecekleri başarı hissedilmiş olmalı ki Kilise tarafından aforoz edilmek istenmiştir (Akalin, 2010a: 3). Aquinas'ın yorumlarıyla paranın değer yaratabilen yönünün fark edilmesi, Calvin'e kadar gelişen görüşlerle Calvin'in döneminde paradan sağlanabiliyor olan kazançların fark edilmesi, Kilise'nin de yapılan birikimin borç olarak verilmesi sonucunda elde edilen kazançlardan pay alınması durumuna adaletin bir gereği olarak bakmasıyla sonuçlanmıştır. Tarafları risklere karşı koruma maksadıyla bankaların da gelişmesiyle faiz, kazançtan alınan pay ya da zarardan korunma amaçlarının dışında, paranın olanaklarından yarar sağlama aracına dönüşmüştür (Akalin, 2016a: 28, 51).

Görüldüğü üzere Hristiyanlık, yaptırımlarıyla insanların sosyal yaşamıyla birlikte devletlerin kanun hükümlerinde de izlerine rastlanmış bir dindir. Özellikle gelişmiş ülkelerde yüksek sayıda mensubu bulunan bu inanç günümüzde değişen dünya düzenine ayak uydurabilecek bir çerçeveye büründürülmüştür. Gelişmiş ve zengin ülkelerdeki göz ardı edilemez etkisi, her dönemde tarih, sanat, edebiyat, bilim gibi toplumsal olguların şekillenmesinde hissedilmiştir. Güncel haliyle yalnızca bir din olarak değil, yaşamın her

⁷⁰ Faizin bölüşümdeki önemine dair incelemeler sonucunda kapitalist sistemin yaygın öğretilerine benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Buna göre gelir dağılımında adaletsizliğin yüksek ancak nispeten istikrarlı olan ekonomilerde faiz tavanının daha düşük olma eğiliminde olduğu gözlenmiştir (Coco-Meza, 2000:5).

alanını içinde barındıran bir fikir dünyası ya da bir sistem olarak görülebilir. İncil’de yer alan ifadeler dikkate alındığında İsa’nın din ve devlet otoritesinde ayrılığın gerekliliğini vurguladığı görülmektedir. Ancak otorite boşluğunun olduğu durumlarda Kiliseler aracılığıyla uzun süreler boyunca bir otorite olarak karşımıza çıkmış olan Hristiyanlık, bireylerin hayatlarının tüm alanlarına olan etkisiyle birlikte yönetimler üzerinde de etki bırakmıştır (Demir, 2019: 137-143).

5. YENİ FAİZ DOKTRİNİYLE KİLİSE

Modern iktisadi düşünce ile Hristiyanlığın faiz ve getirilerine bakış açısı çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulması durumunda herhangi bir bağlantı kurulamayacağı açıktır. Gelinen noktada Batı’yı ayakta tutan bileşenlerden faiz, Yahudi dininden gelen bir edimdir. Temelde Hristiyan ancak Yahudi zihniyetiyle birleştirilmiş bir uygarlık olarak Batı, (yapılacak açıklamalar da dikkate alındığında) Judeo-Hristiyan görünümündedir (Saraç, 2018: 11). Ancak Kilisede hâlen tanınan meşruiyetin Hristiyanlığın temelinden uzaklaşmış olmak manasına gelmediği ve Hristiyanlığın özünün gerektirdiği sınırların korunduğu savı hakimdir.

Faizin meşruiyetinden sonra Kilise’nin faiz doktrininde yer alan haliyle haklılık sınırlarının ne olduğu ekonomist ilahiyatçılar tarafından ‘aslında değişmediğini savundukları’ doktrinin anlaşılmasına bağlanmıştır. Kilisenin faiz doktrininin Cizvit İlahiyatçılar tarafından açıklanması, yeni dönemde faizin ‘ilgili kurumda da meşruiyet kazanmış haram!’ şekliyle büründüğü asıl kimliğin anlaşılmasında yararlı olacaktır. 1999 yılında netlik kazandırılan bu fikre göre kilisenin faiz doktrinini anlamak için kişi, faiz yasağını öncelikle ‘borç veren kişinin herhangi bir hak oluşturmayacak olan alacak üzerinden kazanç sağlaması’ şeklinde yorumlaması gerekmektedir.

Kilise’nin ‘verilen borca karşılık istenen her ilavenin faiz/tefecilik olduğu’ şeklindeki yorumu, üretim ya da tüketimi sağlayan borçlanmalar karşısında özellikle son 500 yılda farklı yaptırımlar içerir hale gelmiştir. Doğrudan tüketimin söz konusu olduğu borçlanmalarda aynen iade söz konusuysen, eğer borçlanan kişi parayı yeni değer yaratacak bir faaliyet için kullanmışsa, bu durumda alacaklının bir hak talep etmesi (örneğin kazancın bir kısmını) normal karşılanmalıdır ve aslında bu iddia içerisinde zaten ödeme faizi söz konusu değildir?... Amerikalı bir Cizvit ekonomisti olan Clifford Besse üretim-tüketim amaçlı kredilere ilişkin bu yorumu Aristoteles’in ‘birincil çıkar sebebinin

gerçek sermayenin net üretkenliği olması' görüşüyle gelişen sübvansiyonlara bağlamıştır. Bu durum geçmişte üretim kredisi için fazla fırsat olmaması ve günümüzde gelişmiş parasal-finansal olanaklar nedeniyle uygulamadaki ayrımın belirginleşmesi şeklinde açıklanmaktadır. Meşruiyet noktasında güncel durumdaki gelişmelerin dikkate alınması gerektiği, finansal kuruluştan borç almakla büyük anneden borç almak arasındaki farka vurgu yapılarak belirtilmektedir (O'Boyle, 2019: 4-5, 9).

Fransız ilahiyatçı Philippe Boidot, Balthazar Aubret, Etienne Mignot tarafından yazılmış "The Traite des pret de commerce" adlı kitap liberal Jansenciler için on sekizinci yüzyılın İncil'i olarak ifade edilebilecek bir öneme sahip olmuştur. Bunun nedeni de faizli uygulamalarda aydınlanma döneminde ön plana çıkan fikirlere paralel açıklamaları içermesidir. Kilise doktrininin oluşmasında bir adım olarak nitelendirilebilecek bu kaynağa göre fakirlere faizsiz borç verilmesiyle birlikte zenginlerin fakirlere yardım etmesi de zorunlu bir eylemdir. Eski ve Yeni Ahit, Kilise babalarının yazılarıyla 14. Louis'ye kadar yapılan tarihsel bir incelemeyle zenginler arasındaki ticari işlemlerde faizin yasaklanmasına dair bir görüşe rastlanmadığından dolayı faize cevaz verilmesi, dini hükümlere aykırı değildir. Buradaki argüman faizin paranın kullanımından doğan kazançtan alınacak bir pay (kâr) olarak kabul edilmesine dayanmaktadır (Saraç, 2018: 110-111).

Faizi haklı çıkarmak adına Divine ve Dempsey⁷¹ tarafından yirminci yüzyılın ortalarında yapılan çalışmalara dair inceleme, yeni dönem bakış açısının anlaşılması adına önem taşımaktadır. Divine, borç işlemlerinde ilgili zamanda ihtiyacı olan kişiye yardım sağlanmış olmasıyla adaletin yerine geldiğini ifade etmiştir. Uygulamada gelecekteki gelirin değeri düşünülerek mevcut piyasa fiyatından gelecekteki piyasa fiyatı için oluşacak faizi, yani piyasa faizini, değişimde adalet sağlanması adına adil faiz olarak isimlendirmiş, haklılığını savunmuştur. Ona göre gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında toplam gelirin fonksiyonel bir payı olarak faiz, sermaye hizmetlerinin toplam ürüne katkısının karşılığı olarak görülmelidir. Ayrıca devletin tüketim amaçlı (küçük) borçlanmalarda korumayı gerekli kılması durumunda ekonomistler için para ve maliye politikalarını etkin şekilde kullanarak yüksek istihdam, istikrarlı ve sürdürülebilir bir

⁷¹ Cizvit Sosyal Ekonomistleri. Kilise'nin son yarım asırda gelişen ve faizli borçlarda yasağın belirgin bir izinin kalmamasıyla sonuçlanan faiz doktrininin tamamlanmasında Pesch ve von Nell-Breuning'le birlikte etkili olmuş kişilerdir.

büyümenin sağlanmasında yardımcı bir araç olacaktır. Dempsey, Divine'dan farklı olarak açıklamalarında faize dışsal bir değere sahip olduğundan dolayı tazminat görünümü kazandırmaktadır. Burada savunulan şey ise kazancın krediden değil, borç verene yüklediği maliyetten, gerçek zarardan dışsal olarak doğduğudur. Çünkü sermaye riski, gecikme riski gibi olgular borç verene özel maliyet durumlarıdır. Ancak kısmî rezerv sistemindeki bankaların para yaratmış olacağı durumlarda ise önceden bir tasarruf ya da fedakârlık olmadığı için faizi desteklememektedir⁷². Bu noktada kazanç sağlamakta haklı olabilecek kişi, tasarruf sahipleridir ([Divine, 1959, 1960, Dempsey, 1958a-b]; aktaran O'Boyle, 2019: 5-7).

Özetle Kilisenin doktrininde ticari kredilerde faizin meşru olmasına dair görüş, temelde Jansenci ve Cizvit ilahiyatçıları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Birbirinden farklı olarak skolastik düşüncede⁷³ alacaklının tarafından yapılan değerlendirmelerle faizi hak etmesinin nedenleri açıklanmaya çalışılırken, Jansenciler borçlu ve borcun amacına odaklı açıklamalar getirmiştir. Sonuç olarak Kilise doktrininde fakirlik ve hayırseverlik olguları göz ardı edilmediği sürece kâr payı olarak görülebilecek faiz haklı bir uygulamadır (Saraç, 2018: 112-113).

⁷² Dempsey'in bu argümanı günümüzde her kredi için faiz ödemesinin rutine dönüşmüş olmasıyla reddedilmiştir (O'Boyle, 2019: 10).

⁷³ Cizvit İlahiyatçıları.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOKTRİNER BOYUTUYLA FAİZ: KAPİTALİZMİN ZORLADIĞI DOKTRİNER DÖNÜŞÜM VE GÜNÜMÜZDE FAİZ KURUMU

1. 18. YY'DA FAİZ KAVRAMININ İKTİSAT LİTERATÜRÜNDE KARŞILIĞI

Farklı alanlarda değerlendirilmesi durumunda farklı tanımlamaları yapıldığından bahsettiğimiz faiz, teorik temelde yine farklı yaklaşımlar dolayısıyla farklı anlamlar yüklenmiş bir olgudur. A. Smith, Böhm Bawerk ve Keynes tarafından faizi haklı çıkaran (Seyrek-Mızırak, 2009: 387) bu yaklaşımlara kısaca değinecek olursak (Kalyoncu-Tuncer, 2017: 167);

- ✓ Zaman Tercihi Yaklaşımı; bu yaklaşım şimdiki zamanın teknik manada gelecekteki zamandan daha üstün olması fikrine dayanmaktadır. Buna göre kişiler ödünç vermeleri durumunda şu an kullanamadıkları fondan kullanmaları halinde elde edebilecekleri faydanın karşılığı olarak faiz adı altında bir bedel hak etmektedir.
- ✓ Likidite Tercihi Yaklaşımı; paranın likit\akışkan olma özelliğinin merkeze alındığı bir görüştür. Buna göre kişiler borç vermeleri durumunda anında kullanılabilir haldeki birikimlerinden vazgeçmektedir. Faiz de likiditeden vazgeçmiş olmanın karşılığı olarak alınacak ödemeyi ifade etmektedir.
- ✓ Alternatif Maliyet (Fırsat Maliyeti) Yaklaşımı; faizi borç verilmemesi durumunda yapılabilecek yatırımdan kazanç elde edilmesi olasılığı dikkate alınarak, olası kazancın karşılığında ödenen bedel olarak yorumlamaktadır.
- ✓ Mahrumiyet Yaklaşımı ise tüketime odaklı bir değerlendirmeyi içermektedir. Kişilerin borç vererek yapabilecekleri tüketimin faydasından mahrum kalmış olmaları dolayısıyla faizin istendiğine dair görüştür.

İktisadi açıdan yapılabilecek genel bir tanımlama, mübadele aracı olarak doğrudan bir malın üretiminde kullanılmadığından gerçekte sermaye olarak ifade edilemeyecek olan parayı “finansal sermaye” olarak adlandırmaktan geçer. Dolayısıyla iktisadi anlamda faiz; finansal sermayenin ödünç verilmesinden dolayı geri alımda doğan fazlalık olarak tanımlanabilir. İktisadi olgulara farklı yaklaşımlar bu genel tanım çerçevesinde değerlendirildiğinde faizi reel ve parasal bir olgu olarak ele alan iki temel görüşten bahsedilebilir. Bunlar Adam Smith ve John M. Keynes tarafından öne sürülmüştür (Dinler, 2013: 295). Faizin reel ve parasal bir olgu olarak incelenmesini içeren bu iki doktrin, Smith ve Keynes’in faiz doktrininin açıklandığı bölümde ele alınmıştır.

2. KAPİTALİST SİSTEM VE SONRASINDA GELİŞEN FİKİRLER İŞİĞİNDA FAİZİN MEŞRU GÖRÜNÜMÜ

Aydınlanma döneminin temel düşünce yapıları, ekonomik gelişmeler, Merkantilizm ve Fizyokrasinin de etkisiyle iktisadi olaylara farklı yapılar içerisinde üremiş fikirler inşa etmiştir. Özgür girişimcilik şartıyla tabii kanunların optimal düzeyde çalışan bir ekonomik sistemi getireceği fikri, ahlâk profesörü olan Adam Smith (1723-1790)’in iktisadi doktrininin temelini oluşturmuştur. Devletin ekonomik olgulardan herhangi birine olan müdahalesini etkinliğe olumsuz bir etki olarak görmüş (Kazgan, 1989: 49) ancak, ekonomiye herhangi bir müdahaleyi gerekli görmeyen Smith dahi faizi sınırlandırılması gereken bir olgu olarak yorumlamıştır.

Klasik iktisadın kurucusu Smith için faiz, ekonomide işlerliği sağlayan ve tasarruflar konusunda belirleyici bir araç, ‘paradan para kazanma’ kavramının karşılığı ve kişilerin birikimlerini kullanmak yerine başkasına kullandırmak tercihinden doğan gelirdir. Faiz ‘özellikle Smith’in’ sistemin işleyişi içerisinde verdiği rol sonrasında ahlâkî temelde değil iktisadi yönü merkeze alınarak incelenen bir olgu halini alacaktır (Karacan, 2010: 12).

Kişinin mevcut gelirini kullanmayarak başka birine kullandırmasından elde ettiği karşılığı ‘faiz/rıbıh’ olarak adlandıran Smith (2006: 148) için bu, borçluya alacaklı tarafından tanınan kâr elde etme fırsatının bir karşılığıdır. Bu kârın bir kısmını anaparayı kullanıp riske katlanan borçlunun, diğer kısmını ise alacaklının hakkı olarak görür. Bu risk sonucunda paranın faizi para kullanımıyla elde edilen gelirden ödenemezse, ücret, kâr ve rant olarak ayırdığı diğer gelir kaynaklarından da olsa ödenmelidir. Çünkü yaptığı

faiz tanımını çerçevesinde faiz borç ilişkilerinden doğan bir hak ve bunun sonucunda haklı bir uygulama olarak var olmaktadır.

Klasik okul faizi toplam talep ve toplam arzın eşitlenmesini sağlayan bir faktör olarak gördüğünden faizin talep yanlı tanımlanması da yararlı olacaktır: ‘Kişilerin kendilerine ait olmayan bir parasal sermayeyi kullanabilmeleri adına ödedikleri bedel...’ Klasik doktrinde reel bir unsur olan faize, gelir düzeyi sabitken yatırım ve tasarruf miktarlarının belirleyiciliği rolü verilmiştir. Talep yetersizliği olarak değerlendirilen tasarruf ile harcama fazlası olarak kabul edilen yatırım arasındaki denge, faiz tarafından sağlanacaktır. Faizin varlığı savunulurken, çok yüksek faiz oranlarının yatırımlar ve yatırım kârlarını olumsuz etkilemesiyle birlikte, düşük faiz oranlarının kâr ve yatırım miktarını arttıracığından söz edilmektedir. Klasik okulda ekonomik istikrardaki önemli rolüyle faiz, işsizliği de etkileyerek tam istihdamın sağlanmasında rol oynayacaktır. Dolayısıyla klasikler için faiz, ekonominin işleyişi bakımından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Süslü, 2000: 3-6).

Daha açık bir ifadeyle klasik okul tasarruf ve dolayısıyla sermaye birikimini iktisadi gelişmenin merkezine koymaktadır. Veri gelir düzeyinde yatırımlar ile tasarruflar kâr haddinin fonksiyonu olduğundan, sermayenin kaynağı olan tasarruf ile gelişmenin kaynağı olan yatırım için kâr oranı (faiz ve kâr) belirleyici niteliğe sahiptir (Kazgan, 1989: 90-91).

Adam Smith (2006: 224-225), mevcut sermaye için ortalama kârların ne olduğunun belirlenmesinde kesin bir sonuç elde etmemekle beraber paranın faizi dikkate alınarak yorum yapılabileceği görüşündedir. “Para kullanmakla çok kâr sağlanabilen yerde, paradan yararlanmak için genellikle çok şey verileceği; az kâr edilebilen yerde ise, çokluk daha az verileceği düstur olarak konulabilir.” demiştir. Faizin piyasa derecesi düşünce mal mevcudu olağan kârları da düşüp, artınca olağan kârlar da artacağı için faiz oranının seyrinin kârlar üzerinde fikir verebileceği gerekçesi de Smith’te faizin gerekliliğini gösterir niteliktedir.

Klasik iktisatta zaman tercihi ile sermaye verimliliğinden doğan ve zamanın bedeli olarak görülen faiz oranı sermayenin marjinal verimliliğinden düşük olduğu sürece yatırımlar artacaktır. Faiz oranındaki düşüş yatırımları, faiz oranındaki artış tasarrufu

özendirerek esnek kabul edilen faiz oranındaki hareketler piyasada denge faiz haddini sağlayacaktır.

Smith faiz yasağına karşı çıkmış, ekonominin işleyişinde önemli bir aracı olarak ele aldığı faizin yasal bir oranda tutulması gerektiğini savunmuştur. Tasarrufların yeni yatırımlara yönlendirilmesinde etkili olacağından dolayı düşük faiz oranları kapsamında tefecilik kanunlarında ılımlı bir uygulamayı gerekli görmüştür (Keynes, 2010: 298). Smith bu fikirlerini (2006: 239-241) faizin tamamen yasaklanması durumunda dahi bireylerin ödünç alma durumu söz konusu olduğu sürece uygulamanın ortadan kaldırılamayacağı savına dayandırmıştır. Ona göre kanuni oranın belirlenmemesi durumunda ülke ekonomilerinde faiz (geçmişte olduğu gibi) her halükârda var olacak ancak gereken orandan sapacak ve borçluları zor duruma sokacaktır. Bunun nedeni geri ödemenin gerçekleşmesine dair alınan riskin yasal bir düzenlemenin söz konusu olmaması durumunda borç verenleri her zaman ‘aşırı faize’ itecek olmasıdır. Dolayısıyla yasalarla belirlenmesi gereken faiz oranları, borcun kullanılmasında söz konusu olabilecek kayıplar ve bu kayıplar dışında bir fazlalığı karşılamalıdır. Çünkü eğer muhtemel kayıp dışında bir fazlalık söz konusu değilse bu ancak hayır ya da dostluktan doğan bir borç ilişkisi olabilecektir, ki bu rasyonel bireyler açısından zordur.

Tefeciliğin önlenmesi adına koyulan faiz yasağının tefecilik işlemlerini arttırdığı görüşüyle, en düşük piyasa faiz oranından daha düşük olmayacak bir yasal faiz oranı belirlenmesini önermiştir. Piyasa faiz oranından düşük bir oran istememesinin nedeni yasalara karşı saygılı ve borcunu ödemeye istekli ancak geri ödemeye ilişkin güvenilir teminat gösteremeyen kişilerin piyasada borç bulmasının mümkün olmamasıdır. Çok yüksek bir oran ise sermayeyi bu orandan daha yüksek getirilerle sonuçlanacağına inanılan daha riskli işlere kaydıracaktır. Ulusal sermayenin güvenilir yatırımlara yönelmesi için piyasa faiz oranından biraz yüksek bir yasal faiz oranı gereklidir. Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” kitabında Fransa Kral’ının %5 olan piyasa faiz oranından daha düşük (%4) belirlediği yasal faiz oranına riayet edilmeyip işlemlerin yine %5 faizle yapıldığına dair verdiği örnek, yasal oranın daha düşük bir düzeye zaten çekilemeyeceğinin göstergesi olarak yer almıştır. Oluşturulmuş olan tablo, Smith’in yasal faiz oranına dair görüşünü o dönemin ekonomik göstergelerinde destekler nitelikte değerler içermektedir (Erim-Nakiboğlu-Güneş, 2011: 5-6).

Tablo 1: 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ülkelerde Geçerli Faiz Oranları

Ülkeler/Bölgeler	% Yasal Faiz	% Özel Kesim Borç Faizi
Büyük Britanya	%5	%3,5-4,5
İskoç	%5	%4-5
Fransa	%5	%4,5
Hollanda	%3	%3
Kuzey Amerika	%6-8	%6-8
Bengal ve Doğu Hindistan	-	%40-50
Kıbrıs	-	%48
Çin	-	%12
Müslüman Ülkeler	-	Fahiş rakamlar

Kaynak: Smith, The Wealth of Nations, 2006.

Smith'e göre faizin yasaklanması tefeciliği arttıracığından, yasak koyulmadan önce kredi kullanmış olmanın bedelini (faiz) ödeyecek olan borçlu, yasak sonrasında yasalarla yasaklanmış olan bir suçun da bedelini ödemek durumunda kalacaktır. Az önce bahsettiğimiz yasal faiz oranı yani devletin koyacağı bir faiz tavanı piyasadaki asgari oranın altında olduğunda, faiz yasağının sonuçları aynı şekilde bu uygulamada da söz konusu olacaktır (Ergin, 1983: 176). Tıpkı Smith'in %5 olan faizin %4'e çekilmiş olmasına rağmen %5'ten işlem yapılmaya devam edilmiş olan Fransa örneğindeki gibi...

Yüksek faiz oranlarının piyasaya olumsuz etkileri olacağını savunan Smith'in bu konuda en belirgin muhalifi Jeremy Bentham (1748-1832) olmuştur. Coco ve Meza tarafından yasal faizin kanunlarla ilişkisine dair iktisadi görüşlerin incelendiği bir çalışmada (2000: 3) görünmez el metaforunun sahibinin kredi piyasalarına da ulaşmış olan bu serbest yapının farkında olamadığı belirtilirken, Smith'in 'farkındalığı yüksek olan kişilerin yüksek faiz oranlarının varlığı halinde rekabete karışmayacağı' savı eleştirilmiştir.

Bentham'a göre yenilikçi faaliyetler yüksek risk içerdikleri için ancak yüksek faiz oranlarıyla finanse edilebilir. Bundan dolayı faiz oranına getirilen sınırlamalar büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Müdahalenin varlığı halinde yasal faiz oranlarından daha yüksek oranları gerektiren borçlanmalarda krediye erişim sağlanamayacağından, kişiler yasa dışı yollarla borçlanmayı tercih edebilecektir. Bu durumda ise borç veren kişiler kanunsuz iş yapmaktan doğacak risk için ek bir prim talep edecektir. Tüm bu görüşler temelde sözleşme şartlarının özgür iradede doğması isteğine dayanmaktadır (Coco-Meza, 2000: 3). Görüldüğü üzere J. Bentham sözleşme şartlarının özgür iradeyle serbest olması

gerektiğini ve faizin sınırlandırılmasının bireylerin sermaye artırma yeteneğini olumsuz etkilediğini savunmuştur (Ertürk, 2019: 125).

Aslında modern dönemde de verilen borçtan dolayı elde edilecek ek kazanç, tıpkı orta çağda olduğu gibi ‘faiz ve tefecilik’ olarak iki başlık altında incelenen bir olgu olmaya devam etmiştir. Ancak aradaki fark yüksek prim, yüksek risk ve açgözlülükle bağdaştırılan tefeciliğin kınanmasına rağmen, görece düşük risk, düşük prim ve daha az açgözlü kişilerin uyguladığı faize yasallık kazandırılması olmuştur ki neredeyse artık evrensel olarak tefecilik yasadışı/aşırı prim olarak tanımlanırken, faiz tolere edilebilir/yasal prim manasında kullanılmaktadır. Bentham bu noktada yasal olarak belirlenen prim miktarının daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere borçlu kesime olan etkisinden dolayı büyümeye olan olumsuz etkisiyle birlikte, yasa dışı iş yapmak istemeyen alacaklıların kredi kullandırma isteğini de sınırlandıracağını savunmuştur (Brook, 2007: 33).

Borsacı bir babanın oğlu olan David Ricardo (1772-1823) bir Yahudi’dir. Kendisi borsa simsarlığı ve parlamento üyeliği yapmıştır (Galbraith, 2011: 31). Borsa işlemleri yaparak para kazandığından faizi yanlış bir uygulama olarak görmediği, fikirleri bilinmeden önce mesleğinden de çıkarılabilmektedir. Aynı zamanda ‘gelir dağılımı teorisinde’ Ricardo’nun kapitalistlerin kârı olarak gösterdiği faiz, teorinin işleyişinde önemli bir unsur olarak sunulmuştur (Özgüven, 1984: 92, 99). Smith’ten farklı bir bakış açısıyla faizi tasarrufu özendirici bir unsur olarak ele almış, faiz oranının kâr düzeyi tarafından belirleneceğini ifade etmiştir (Bitiş, 2016: 9).

Jean Baptiste Say (1767-1832), Wilhelm Georg Friedrich Roscher (1817-1894), Thomas Robert Malthus (1766-1834), Johann Heinrich von Thünen (1783-1850) faize verimlilik teorileri temelinde bakmışlar ve sermaye sahiplerine sermayelerini kullanmaktan vazgeçerek başkalarına kullandırdıkları için bir bedel ödenmesi gerekliliğini ifade etmişlerdir (Yılmaz, 2018: 20).

İsmi “Say Kanunu” ile hafızalara kazınan J. B. Say Klasik ekole “müteşebbis” kavramını kazandırmış, Smith ve diğerleri tarafından yapılmamış olan kapitalist - girişimci (sermaye sahibi-sermaye sahibi değil) ayrımı ve dolayısıyla kâr-faiz ayrımı, Say ile başlamıştır. Ona göre faiz yatırım-tasarruf dengesini sağlayacak olan temel araçtır. Klasiklerde Say’dan itibaren faiz (Özgüven, 1984: 92, 99, 102, 107) gelir dağılımının

temel unsurlarından biri olarak görülmüştür. Bu noktada emek-ücret, girişimci-kâr, toprak sahibi-rant elde edeceği gibi sermaye sahibinin de girişimcinin kâr elde ettiği sermayesinden faiz geliri sağlaması haklıdır. Yani kâr elde edilebilmiş olması, faizi haklı kılacak bir unsurdur. Tabii uygulamada faiz önceden kararlaştırılan bir zorunlu ödemeyi ifade ediyor olsa da... (Seyrek- Mızırak, 2009: 387).

Say, sermayeden elde edilecek olan faizle emeğin karşılığı ücret arasında önemli bir fark görmemiştir. Çünkü ona göre sermaye de tıpkı emek gibi çalışarak hizmet sunmaktadır. Sermaye arzının yüksek olduğu yerlerde sermaye sahiplerinin elde edeceği faizin düşük olacağını ifade ederek, bu sayede de tasarruf etmelerinden doğan mahrumiyetlerini dengeleyeceklerini savunmuştur (Bitiş, 2016: 9).

Klasik iktisatçılardan Nassau William Senior (1790-1864), feragat (tüketimden vazgeçme) teorisi ile kişinin kendisinin kullanmayıp başkalarının yatırımları için birikimlerini vermesi durumunun ıstırap verici bir şey olmasından dolayı faizin hak olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde kullanma teorileriyle de faizin kullanılan bir üretim aracı için ödenen kira gibi paranın kirası olarak haklılığını savunmaktadır (Yılmaz, 2018: 21).

Faizi kazanç sağlayan sermayenin getirisi olarak gören Alfred Marshall (1842-1924), Senior'un feragat olarak adlandırdığı kuramına gelen eleştirileri bertaraf etmek adına teoride 'beklemek' kavramını kullanmıştır. Buna göre faizi bugünkü tüketimden vazgeçerek gelecekte tüketmeyi beklemenin karşılığında ödenmesi gereken bir bedel olarak görmüştür (Demirgil-Türkay, 2017: 140).

Faizle ilgili haklılığın özellikle zaman tercihi temelli açıklanmasında ön plana çıkan isim Eugen von Böhm Bawerk (1851-1914)'tir. Faizi bugünün gelecekte daha değerli olduğuna dair görüşüyle haklı bir unsur olarak görmektedir. Mevcut para ile gelecekteki paranın belirsizliği ve bugünkü mallarla gelecekteki malların değerinin birbirine eşit olmaması faizi gerekli kılmaktadır. Çünkü zamandan kaynaklı olarak malların mübadelesinde ortaya çıkan, yani kişilerin zaman tercihindeki fark (agio), faizle kaldırılmalıdır (Deniz, 2006: 11). Neo-Klasik iktisatçılardan Böhm Bawerk 'in faizle ilgili bu görüşleri "para farkı (agio)⁷⁴ teorisi" olarak bilinmektedir. Bu teoride faiz

⁷⁴ İtalyanca bir kelime. Bankacılık işlemleri sonucunda müşterilerden alınan ücret.

sermaye üzerinden açıklanmıştır; sermayenin üretimde kullanılarak arttırılması durumunda zaman ile bağdaştırılan fedakarlığın değeriyle üretimdeki artış arasındaki farkı kapatacak olan şeydir faiz... (Bitiş, 2016: 16).

Sonuç itibariyle Böhm Bawerk'e göre "Kural olarak şu andaki bir mal gelecekteki tür ve miktarından daha değerlidir. Bu önerme faiz teorisinin ruhu ve özüdür..." (Seyrek-Mızırak, 2009: 388).

Böhm Bawerk faizi 3 sebepten dolayı haklı görmektedir. Bugünkü tüketimin gelecektekinden daha değerli görülmesiyle temellenen bu sebepler (Unay, 1996: 140);

- ✓ Ekonomik sebep; İktisadi gelişme mevcut kaynakları da geliştireceğinden, bugünkü kaynakların gelecektekinden daha kıt olduğu ve daha kıt kaynaklarla karşılanacak olan bugünkü ihtiyacın gelecektekinden daha şiddetli/önemli/değerli olduğu,
- ✓ Psikolojik sebep; geleceğin belirsizliği nedeniyle tahminlerdeki riskin, bugünü daha değerli kılacağı,
- ✓ Teknolojik sebep; şimdiki malların sermayeli üretime (gelecekte daha fazla tüketim malı manasına gelir) yarıyor olmasından dolayı daha faydalı olduğu görüşlerine dayanmaktadır.

Irving Fisher (1867-1947) klasik okuldaki sermayenin faiz, girişimcinin kâr ile eşleştirildiği görüşlerin önemli bir hata olduğunu ifade etmiştir. Fisher'ın bu görüşü faiz ile kâr kavramlarını tanımlama noktasından doğmaktadır. Ona göre kâr gayri safi hasıla ile maliyet arasındaki bir fark, faiz ise zaman ekseninde gelir akımlarının ayrılmasına dair bir tercihten doğmaktadır (Seyrek-Mızırak, 2009: 388). "The Rate Of Interest (Faiz Oranı)" adlı eserinde faizin tasarruf veya sermayeyle değil gelirle ilişkilendirilmesini önermiştir. Bu noktada faiz gelecekte elde edilmek istenen gelir için bugün ödemeye razı olunan fiyat olarak, sadece sermayenin değil her türlü gelirin zaman içerisindeki akımından kaynaklanmaktadır (Demirgil-Türkay, 2017: 142). Dolayısıyla Fisher da bireylerin zaman tercihinin faizi doğuracağı fikrini desteklemektedir. Yani faiz bölüşümde sadece sermayeyle özdeşleştirildiği bir ayrıma tabi tutulmamalıdır. Örneğin topraktan elde edilen rant, toprağın sermaye değeriyle kıyaslandığında bu gelir faiz geliri adını alacaktır. Ya da emek, sermaye olarak görülürse bu faktörün gelecekteki mesleği adına eğitilmesi için yapılan harcamanın, gelecekte mesleğinden elde edeceği gelire

iskonto edilmesi durumunda ulaşılacak oran, bu akımdaki faiz oranını verecektir. Fisher'ın yaptığı bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ona göre faiz gelirin bir kısmı değil, tamamı olarak görülebilir (Bitiş, 2016: 16-17).

Fisher'a göre piyasadaki reel faiz oranının belirlenmesinde hem sübjektif belirleyici zaman tercihi hem de objektif belirleyici verimlilik etkili olmaktadır. Piyasada geçerli mevcut reel faiz oranı da aynı şekilde bireylerin tüketim ve yatırım kararlarını sübjektif ve objektif açıdan yönlendirecek, yüksek faiz oranının varlığı halinde gelecekte daha fazla tüketim yapılabileceğinden tasarruf artacak, üreticiler ise yatırım harcamalarından elde ettikleri verimlilikten dolayı fon talebini arttıracak, elde edilen getiri katlanılan maliyetten yüksek olduğu sürece de faiz oranları artacaktır.

Klasik teorisyenlerin görüşleri dikkate alındığında kapitalist sistem içerisinde faiz, tasarrufların yatırıma dönüşerek tekrar ekonomiye kazandırılmasını sağlayan değişkendir (Bitiş, 2016: 10). Anlaşılacağı üzere faizin ahlâkî ve dini anlamda sakıncalı/haram olarak görülmesi kapitalist sistemin gereklilikleriyle örtüşmemekte, sistemin işleyişinde bir zorunluluk olarak yer almaktadır. Kapitalizm faizli borçlanmayı geleneksel ekonomik ilişkilerde olduğundan daha farklı bir konuma taşımıştır. Daha çok yoksulların zor zamanlarda başvurduğu borçlanma, serbest piyasa ekonomisinde zenginler veya orta sınıfın yatırım amaçlı yaptığı bir işlem haline gelmiştir (Ertit, 2014: 68).

Karl Marx (1818-1883) ise klasik iktisatçıların faizin ekonomik sistemin gerekliliklerinden dolayı haklı bir uygulama olduğuna dair yorumları karşısında ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Marx faizi kapitalistlerin işçilerin emeğini sömürmekte kullandığı bir araç olarak görmektedir. Tüm üretimin el emeğinin sonucu olduğü fikriyle Marx, para ödöncü ve tüm finansal faaliyetleri üretken olmadığı gerekçesiyle sömürü olarak adlandırmıştır (Brook, 2007: 31). Ona göre ihtiyaç sahibi emekçilerin ürettiklerinden alınan bir pay olarak gördüğü faiz, kapitaliste kendisine ait olmayan bir haksız gelir kaynağıdır (Yılmaz, 2018: 21).

Marx'ın tefecilikten elde edilen gelirlere karşı tepkisi özellikle din adamları üzerinden yaptığı eleştirilerden açıkça anlaşılmaktadır. Orta çağda tefeciliği ölümcül günahlardan biri olarak gören Hristiyan din adamlarının özellikle Vatikan'daki bankaya karşı tutumu, İngiliz Kilisesi'nin dönemin en büyük mülk sahiplerinden olması gibi konulardaki tepkisi, yalnızca Hristiyan diniyle de sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda İslami ülkelerde

büyük banka sahibi olan Müslümanlara karşı da sert bir yaklaşıma sahip olmuş, Kuran'ın yasakladığı tefeciliği yapıyor oldukları ancak bunu gizlemek için farklı numaralara başvurduklarını ifade etmiştir. Tepkisinin temel sebebi de son kelimelerinde açıkça belirmiştir. “(...) ama hâlâ insanlardan aynı şekilde faiz sızdırılmaktadır.” (Saatçioğlu-Ukray, 2016: 210)

Kapitalizmin hiçbir dini hükümlerle örtüşemeyeceğini ve sistemin Tanrısı'nın ancak zenginlik olabileceğini ifade eden (Saatçioğlu-Ukray, 2016: 224) ve atalarının çoğu Yahudi olan Marx'ın bir Protestan olarak vaftiz edilmesine rağmen yazılarını yayınladığı dönemde herhangi bir dine mensup olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Hatta kendisi yazılarında Yahudilere karşı sert bir üslup kullanmıştır. Bunun sebebi de Yahudi sözcüğünün o dönemde Marxist öğretiyiyle tamamen çatışan bir manada kullanılıyor olması olarak görülebilir. Açgözlü iş adamları... (Galbraith, 2011: 74). Zaten Marx'ın faizli işlemlere bakış açısı ve Yahudilerin faiz merkezli mesleki faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda sert söylemleriyle bu ırka karşı tutumu yadsınmayacaktır. Çünkü ona göre Yahudi ahlâkı demek (nefret edilecek bir faaliyet olarak) tefeci ahlâkı demektir (Saatçioğlu-Ukray, 2016: 232).

Katolik Hristiyanlık zenginleri yardım maksatlı faaliyetlere teşvik ederken, aslında yoksullar da bu kişilerin sağduyusuna bırakılmıştır. Karl Marx'ın burjuva sınıfının zenginliğinde emekçilerin hakkının olduğuna dair önermesinde de bunun etkisinin olduğu söylenebilir. Faize olumlu bakış açısını içeren önyargılar, on dokuzuncu yüzyılda faizin meşru görülmesinin geçerli yoksulluk içerisindeki payının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Zaten bireyler bunların sonucunda yoksulluğun kaderleri olarak kalmasına karşı çıkar bir şekilde yeni ideolojiler ve zenginliğe alan sağlayan argümanlara yönelmişlerdir. İktisat teorisyenleri ve teoriler... (Saraç, 2018: 15-16).

Marx'tan sonra, Weber'den önce, aynı zamanda Weber'in çağdaşı olarak kapitalizme ilişkin ikinci büyük teorisyen Werner Sombart (1863-1941), dünyevileşme sonucunda kapitalist zihniyetin, zenginleşme arzusu ve burjuvaya dair değerlerin türemeye başlamasından itibaren ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre lüks tutkusu, kapitalizmi var eden temel unsurlardandır. Marx'ın üretim üzerinden analiz ettiği kapitalizmi tüketim üzerinden analiz etmiş, genel anlamda 'modernite' olarak ifade edilebilecek olan kapitalizm sürecinin dünyevileşmeyle olan bağlantısı üzerinde

durmuştur. Kendisinden sonra Postmodern teoriler içerisindeki kapitalizme ilişkin değerlendirmelerin bir kısmında temel unsur olarak ‘insanın’ ele alınmış olması (Yelken, 1999: 275, 289-290, 295) Sombart’ın fikirlerinin bir yansıması olarak görülebilir.

Sombart “Burjuva” adlı eserinde orta çağın faiz yasağına farklı bir bakış açısıyla özellikle erken orta çağın skolastik düşüncesindeki faiz olgusunun ahlâkî yönü ve meşruiyetine dair yorumların kapitalist zihniyetin gelişmesindeki önemli katkısından bahsetmiştir. Yasağın kapitalizmin gelişmesindeki etkisi fikrinin bir paradoks gibi görünüyorsa olmasının farkındalığıyla; durumu dönemin skolastik düşünürlerinin yeni ekonomik sisteme karşı olumlu tutumu ile açıklamış, gerçek dindar Hristiyan düşüncesinde yoksulluğun değil, zenginlik/yoksulluk fark etmeden varlığın nasıl kullanıldığının önemli olduğunu vurgulamıştır. Sombart’ın ifadesiyle Aziz Thomas’ın (Thomas Aquinas) borç para verilmesinde ayıpladığı kârı, sermaye yatırımı için borç para verilmesi durumunda yasal görmesi; ‘sermaye’ kavramının doğum aşaması olmuştur. Sombart’a göre bu ayrım paranın ödünç verildiğinde üretken değilken sermayeye dönüşünce üretken olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Yani faiz yasakken sermayeden elde edilen kâra ortak olmak yasal olacaktır. Tembellik ya da yoksulluğun merkeze alındığı öğretiler yerine Skolastik zihniyetin ekonomideki değişiklikler doğrultusunda yasağa karşı yaptığı ayrımlar ile yasal gördüğü uygulamalar, büyük fikirleri tetiklemiştir. “Tanrı çalışan ve işini seven insandan hoşlanır. Bol keseden para harcayan soylular, evinden dışarı çıkmayan uyuşuk insanlar ve aylak tefecilerden hiç hoşlanmaz” şeklindeki ifadeyle Sombart (2008: 250-256), temel Hristiyan düşüncesinin kapitalist zihniyetin temellenmesindeki etkisine gönderme yapmıştır.

Kapitalizmin ne olduğuna ilişkin düşünceleriyle çığır açan ve günümüzde kapitalizmin özelliklerinin ne olduğunun temelinde yer alan çalışmalarıyla (Torun, 2002: 89) Max Weber (1864-1920) “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde kâr ve kazanç tutkusunun yalnızca kapitalizmden doğmadığını ve her çağda var olduğunu ifade etmiştir. Faiz konusundaki yorumlarından daha önce bahsetmiş olduğumuz Luther’in faiz ve meslekî yaşama ilişkin görüşleri (çalışmada sıklıkla yer almakla birlikte temel bölüm Weber, 1999: 67-79), çalışmada önemli bir yer işgal etmektedir. Bir ‘demir kafese’ evirileceğinden bahsettiği kapitalizmin merkezine ideal bir işveren tipi, para, faiz ve kredi gibi unsurları oturtmuştur. Kapitalizmin Ruhu’nun ne olduğunun tanımlanmasında zamanın ve itibarın para olduğu, paranın doğurganlığı ile kârlılığı,

borçlara olan sadakatin şerefli bir kişiliği gösterdiğine atıfta bulunulmuş olan birçok pasaja yer vermiş ve farklı kişilerin de bu anlamdaki görüşlerini aktararak düşüncesini desteklemiştir (Weber, 2014: 50-53).

Weber (1999: 135) Protestanlığın pragmatik düşünürü olarak nitelendirdiği Benjamin Franklin'in görüşlerine de yer verdiği eserinde 'zaman paradır' önermesinin tam manasıyla aynı şeyi ifade etmemekle beraber sonsuz değerini açıklayarak, manevi anlamdaki geçerliliğinden bahsetmektedir.

Weber'in kapitalizmin zorunlu şartı olarak gördüğü Protestan ahlâk ve kapitalizmin rasyonel ahlâkı 'özellikle (Calvin'ci ilahi takdir öğretisine dayanan) çalışmanın bir fazilet olarak görülmesi ve kişinin mesleğinin ne olacağı konusunda bireysel kararların ön planda olması ilkeleri' noktasında önemli ölçüde örtüşmektedir. Bireyciliği ön plana çıkaran bu zihniyet, doğruluğun en iyi siyaset olduğu fikrini savunan ilk kapitalizmle bütünleşmiştir (Torun, 2002: 93).

Yirminci yüzyılın en etkili ekonomisti (Brook, 2007: 35) John Maynard Keynes (1883-1946), "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserinde orta çağda kilisenin faiz oranlarına ilişkin tavrı ile faizi fiili yatırımla elde edilen getiriden ayrı tutan tartışmaların absürt olduğunu savunmuştur. Tasarrufların uyarılması adına ılımlı faiz oranının gerekliliğinden bahseden Keynes (2010: 317) temelde parasal bir fenomen olarak yatırımlar üzerinde muazzam etkilere sahip faizi (Coco-Meza, 2000: 4) zorunlu bir şeytan olarak görmüştür (Ertürk, 2019: 127). 1935'te yayınladığı bu eseri bitirirken 'iktisatçı ve siyasetçilerin düşünceleri doğru olsun ya da olmasın bireyler üzerinde tahmin edildiğinden çok daha etkilidir, Dünya'yı asıl yöneten kişiler bunlardır' şeklinde bir gözlemini paylaşmıştır. Görüldüğü üzere bu durum gerçekten de böyledir (Galbraith, 2011: 13). İktisatçıların söz konusu etkisi, faizin toplumsal yaşamda olağan bir işlem haline gelerek ahlâkî yönünün artık sorgulanmayışında da kendisini fazlasıyla göstermiştir...

Keynes'in genel görüşlerinin Marx 'la çatışan bir çizgiye sahip olduğu öne sürülse de Marx'ın kâr güdüsü ve tefecilikle ilgili saçtığı nefrete ortak olmuştur. Gerekli bir kötülük olarak nitelendirdiği tefeciliğe alan sağlanmaması ve yatırımdan dolayı toplumun zarar görmemesi adına faiz oranlarına hükümetler tarafından müdahale edilmesi görüşünde ise Smith'le benzer bir fikre sahip olduğu görülmektedir (Brook, 2007: 35).

İktisadi incelemelerinde faizi odak noktalarından biri olarak sunan Keynes, bu bileşeni yalnızca reel değişkenler ile ilişkilendiren klasik teoriye karşı, ilgili dönemde paranın rolü ve değişkenler üzerindeki etkisini göz önünde bulunduran bir teori geliştirmiştir. Bu daha önce bahsetmiş olduğumuz faiz teorilerinin iki temel ayağından biri olan parasal teorinin temelidir (Aydın, 2015: 208). Keynesyen faiz haddi kuramında paraya önemli bir rol yüklenmiştir (1961: 318-319). Analizinde sermayenin marjinal etkinliği ile beklentileri yatırım kararlarındaki temel belirleyici unsur olarak gören Keynes, gelecekte oluşacak faiz oranına dair beklentilere yatırım kararlarında kilit rol vermiştir (Öztürk-Çakman, 2011: 3).

Faiz oranını “belirli bir süre için likiditeden vazgeçmenin mükâfatı” olarak tanımlayan Keynes, geri ödenecek miktarın para üzerindeki kontrolden vazgeçmeye dayandığını ifade etmektedir (2010: 148). Yani faizi tasarrufların değil, ‘tasarrufu elde tutmaktan vazgeçmenin bedeli (likiditeden vazgeçmenin karşılığı)’ olarak tanımlamaktadır (Deniz, 2006: 11). Dolayısıyla ertelenmiş tüketimin değil de likiditeyi elden çıkarmanın ödülü olarak gördüğü faiz üzerinde spekülatif güdü ile likidite tercihini tasarruftan çok daha etkili görmüştür (Snowdon-Vane, 2012: 55). Keynes için likiditeden vazgeçmenin karşılığında alınan bir bedel olarak faiz, aslında elde para tutmanın maliyeti olarak görülmektedir. Yani kişiler faiz karşılığında borç vermemişlerse, bu onlar için bir maliyet unsuru olmuştur (Bitiş, 2016: 12).

Keynes’e göre faiz oranı kişilerin ellerindeki likit miktarının hak ve kontrollerini başkasına devretmedeki “sınırlılık derecesinin ölçüsü” dür. Dolayısıyla faiz parasal bir olay olarak görüldüğünden Keynes’in faiz teorisinde faiz oranları para arzı (parasal otorite/otonom) ve para talebi (likidite tercihi) tarafından belirlenmektedir. Bu analizinde faiz alımının da “en yüksek derecede bir geleneksel kural” olduğunu vurgulamıştır (Süslü, 2000: 13).

Faiz oranlarının iktisadi koşullar dikkate alınarak ılımlı bir düzeyde olması gerektiğini savunan Keynes’e göre gerekli müdahalenin yapılmaması durumunda oranlar yatırımlar için gereken teşvikin sağlanamamasına sebep olacak kadar yükselecektir. Ödünç işlemleri için gereken fonlar mevcut olduğu sürece faize ilişkin yasalar yatırımları engelleyecek düzeydeki oranları düşüreceğinden, faiz oranlarına ilişkin sınırlandırmaların gerekliliği üzerinde durmuştur. Keynes’in bu görüşü karşısında yatırımların yalnızca faizden

etkilenen talebe değil fon arzına da bağlı olduğu ve fon arzının esnek olmadığı durumlarda piyasada işlem gören fonların değişmeyeceği argümanı öne çıkmıştır. Bunun karşısında Keynes, düzenlenen oranların olduğu piyasada aşırı fon talebine karşı en iyi seçenek olarak tahvilleri sunmuştur. Aynı zamanda yüksek yatırım talebinin ek tasarruflardan dolayı daha yüksek gelir anlamına geleceği ve çarpan etkisinden dolayı gelirin genişleyeceğini ifade ederek sınırlandırmanın pozitif etkileri adına teorik bir alt yapı geliştirmiştir (Coco-Meza, 2000: 4).

Keynes ve takipçileri her ne kadar faizciliği sistem açısından gerekli görmüş olsalar da uygulayıcılarını evrensel olarak kınamışlardır. Tefeciliğin ekonomiler açısından bir nimet olduğu fikrinin yaygınlaştığı dönemde dahi en büyük küresel krizlerden biri olan 1929'da Büyük Buhran 'ın yaşanmasında temel suçluları Wall Street'teki 'tefeciler' olarak görmüşlerdir. Keynes'in fikirleri ilgili dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in görüşlerinde de belirginleşmiştir. Roosevelt vicdansızca gerçekleştirilen para değişimlerinin başarısızlığın temel sebebi olduğunu ifade ederken, yalnızca parasal kâra ilişkin faaliyetlerden ziyade ekonomik ilişkilerde toplumsal değerlerin uygulanmasındaki öneme işaret etmiştir (Brook, 2007: 35).

Keynes ve Smith gibi faizin ekonomideki yerinin gerekliliğiyle birlikte oranların düşük düzeyde tutulmasına dair bir başka yaklaşım Schumpeter'e aittir. 1873 yılında faizli işlemler ve kredi sisteminin teşvikinde etkili isimlerden biri olarak İngiliz gazeteci Walter Bagehot, 'Bank of England 'ın' finans sistemindeki nihai kredi mercii olmasında teşvik edici yazılar yayınlamıştır. 1930 yılına gelindiğinde İsviçre'nin Basel kentinde kurulan 'The Bank of International Settlements' (Uluslararası Mutabakatlar Bankası) ile birlikte kredi sistemlerinin uluslararası kuralları koyulmuştur (Kishtainy vd., 2013: 26). Bankacılık sistemindeki bu gelişmelere paralel olarak Schumpeter (1883-1950) yenilikçi girişimci ve yaratıcı yıkım kavramlarını ön plana çıkardığı önermelerinde bankacılık sistemindeki kredi yaratma yeteneğinin yenilikler adına en önemli unsurlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda kredi sistemi yeni fikirlere sahip olan girişimcileri finanse edeceğinden, yüksek faiz oranlarının yenilikleri engelleyen yönüne vurgu yapmıştır. Ancak Schumpeter yenilikçi girişimciler için para yaratma mekanizması olarak ifade edebileceğimiz kredi sisteminin yenilik ve gelişme açısından zorunluluğundan da bahsetmiştir (İçke, 2014: 18, 24).

2.1.ZORUNLULUĞUN GETİRDİĞİ MEŞRUIYET VE MEVCUT DURUM

Kapitalist sistemle birlikte kazandığı zaruri görünüm sonucunda faiz, bireylerin iktisadi kararlarında merkezi bir yere sahip olmuştur. Artık üretim-tüketim, tüketim-tasarruf dengelerinin belirlenmesinde en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnızca bireysel kararlarda değil, ilgili ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda sert-esnek, genel-kısmi, sürekli ya da gereken durumlarda yapılan yönlendirmeler için ekonomiye müdahale aracı olarak faiz politikası, sistemin belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. İstikrarın sağlanması, üretim, tüketim, yatırım, tasarruf hedefleri, ekonomik gelişme, ilişki içerisinde olunan dış ekonomilerle benzer hedeflere ulaşmak gibi çeşitli amaçlara hizmet eder durumdadır (Gadirov, 2003: 34).

Merkez bankaları nihai hedeflere ulaşılması adına reel sektördeki değişkenleri etkilemek için uzun dönem faiz oranlarını kullanmaktadırlar. Bu sayede faiz oranları özellikle toplam talep aracılığıyla yatırım talebi üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomide istikrarın sağlanması adına toplam mal ve hizmet talebinin düşük olduğu durumlarda düşük faiz oranı uygulanırken, yüksek talep durumunda faiz oranları yükseltilmektedir. Diğer bir deyişle yüksek faiz oranı daha düşük, düşük faiz oranı ise daha yüksek toplam talebe sebep olmaktadır. Uzun dönem faiz oranları, kısa dönem faiz oranları kullanılarak dolaylı yoldan etkilenebilmektedir (Tokel, 2011: 38). Toplam talep üzerinde nominal faiz oranlarından ziyade reel faiz oranları etkili olmaktadır. Bu kapsamda kısa dönem nominal faiz oranlarındaki değişikliklerle (artış/azalış) uzun dönem nominal faiz oranlarında aynı yönde değişiklik yaratılmaktadır. Nominal fiyat düzeyinin yapışkan olması dolayısıyla nominal faiz oranları kısa ve uzun dönem reel faiz oranları üzerinde etkili olacaktır. Örneğin genişletici para politikası kısa dönem nominal faiz oranlarını düşürürken, kısa dönem reel faiz oranlarını da düşürecek ve uzun dönem reel faiz oranları da aynı yönde etkilenmiş olacaktır (Karahana, 2016: 25).

Özetle iktisadi gelişmeler ile serbest sermaye hareketleri ve finansal sistemdeki genişleme dolayısıyla günümüzde faiz oranı kanalı ekonomik değişkenler üzerinde en etkili olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez Bankaları tarafından yapılan para ve kredi koşullarının yönetimine ilişkin uygulamalarda (para politikası) faiz oranlarından önemli düzeyde yararlanılmaktadır (Demir, 2018: 22).

1929 Dünya Ekonomik Krizinden itibaren günümüze kadar ülke ekonomilerini olumsuz etkileyen en önemli olguların başında yine finansal krizler/istikrarsızlıklar gelmiştir. Finansal piyasalardaki uluslararası etkileşim, krizlere küresel bir boyut kazandırmaktadır.

Faiz olgusunun modern sistemlerdeki öneminin kavranmasında 2008 krizi değinilmesi gereken bir olgudur. ABD’de 2007 yılının yarısından itibaren etkilerini hissettiren küresel ekonomik kriz, subprime⁷⁵ kredi krizi olarak temellenmiştir (Erişik, 2017: 2). İlgili dönemde ABD’nin konut piyasasındaki sorunlarının temel sebebi finansal kuruluşlar tarafından yüksek miktarda kullanılan subprime kredilerdir (Altuntepe, 2016: 134). ABD’deki yoksul kesim ile hane halkının konut sahibi olmak adına kullandığı kredilerle birlikte faiz oranlarının düşük olması yatırımcıların daha yüksek getiri elde edebilmek adına daha fazla risk alma eğilimine sebep olmuş, bu durumda da riskli subprime ipotekli konut kredilerinin hacmi artmıştır (Kutlu-Demirci, 2011: 123).

ABD’de düşük faiz politikasının uygulanması sonucunda konut kredilerinin yapısındaki bozulmayla birlikte faiz yapısında meydana gelen uyumsuzluk, konut fiyatlarında balonlar, menkul kıymetlerin fonlanmasında ortaya çıkan sıkıntılar, kredi derecelendirme problemleri ve kredi türev piyasalarının genişlemesi şeklinde sebeplerle ‘konut krizi’ olarak başlayan bir küresel finansal krizi beraberinde getirmiştir (Duramaz-Dilber, 2015: 31). Bu kriz küreselleşen dünyada finansal piyasalarda başlayarak sonrasında reel sektöre olan etkisiyle tüm ülke ekonomilerinde derin izler bırakmıştır.

Finansal istikrarsızlığın genel ekonomik istikrar açısından önemli sorunlara yol açabilmesi, faiz oranlarının daha da önemli bir olgu olmasına sebep olmuştur (Erişik, 2017: 121). Dolayısıyla 2008 krizi dünya genelinde mevcut sistemlerde fiyat istikrarı kadar finansal istikrarında gözetilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Faize bu noktada da önemli bir rol verilmiş, Merkez Bankaları tarafından piyasa faizlerinin politika faizinden sapması durumunun minimuma indirilebilmesi amacıyla faiz koridoru gibi politika araçları aktif şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Tanınmış Yücememiş-Alkan-Dağdır, 2015: 453).

⁷⁵ Subprime Kredi; iyi bir kredi geçmişine sahip olmayan (almış olduğu kredilerin ödemelerinde problemler yaşamış ya da kredi borcunu ödeyememiş olan) kişilere diğer kredilerde olduğundan daha yüksek faiz oranı uygulanarak verilen kredilerdir.

Faiz oranlarının ekonomik istikrarın sağlanması adına önemini vurgulayan bir diğer örnek ise I. ve II. petrol şoklarından sonra uygulanan politikaların merkezinde yer almış olmalarıdır. Toplam talep ve toplam arz üzerinde etkili olan bu olgu, yatırım miktarı ile verimli alanlara yatırım yapılması açısından önemli bir unsurdur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki mali sistemlerin genişlemesinde ve tasarrufların farklı değerlendirilmesi yerine mali piyasalara yönlendirmesi noktasında da faiz oranlarının rolü göz ardı edilemez boyuttadır (Gadirov, 2003: 42).

Anlaşılabacağı üzere Sanayi Devriminden sonraki iktisadi gelişmeler sonucunda uygulamanın ilke olarak görülmesiyle oluşturulan kuramlar kapsamında faizin ahlâkî yönüne yer veren görüşlerden çok meşru bir olgu olarak yeni ekonomik düzendeki gerekliliği, etkileri ve oranının belirleyicisi olan faktörlerin neler olduğuna odaklanılmıştır (Demirgil-Türkay, 2017: 155). Çünkü kapitalizm, gerçek anlamıyla seküler bir toplum için gereken alt yapıyı sağlayan temel sistemdir. Günümüzde Avrupa'nın yeryüzündeki en seküler bölge olmasındaki belirleyici sebeplerden biri olarak bu sistem, başka yerlerde uygulanması durumunda da sekülerleşen bir yapıyı gözler önüne serecektir. Bunun sebebi devlet müdahalesinin olmadığı durumda kapitalizmin ekonomideki doğal işleyiş savının gerçekleşmesinde dini müdahalelere yer olmamasıdır. Aynı zamanda sistemin bir getirisi olarak yorumlanabilen zenginliğin din gibi mutlak otoritelere bağlılığı azalttığı bilinmektedir. Tüm bireylere 'iş gücü' olarak bakan rasyonel yorum, geleneksel aile yapısında da çözümlere sebebiyet vermektedir (Ertit, 2014: 63).

Günümüzde faiz iktisatçılar tarafından felsefî ve ahlâkî açıdan da savunulmaya çalışılan bir olgudur. Filozoflar ise adaletsizlik kaynağı olarak faiz konusunu tartışmaya değer bir konu olarak dahi görmemektedirler. Yaron Brook'a göre (2007: 39) gelinen noktada ihtiyaç duyulan şey, son bin yılın ekonomi bilgisinin bireysel çıkar ahlâkını destekleyebilecek yeni bir ahlâkî teoriyle birleştirilmesidir.

2.2.LİTERATÜR TARAMASI: MODERN EKONOMİLERDE DİNİ HÜKÜMLERİN İZLERİ

Günümüzde ekonomiler adına zaruri görüldükten sonra faiz oranına doktriner bakış açısıyla gerekli görülen müdahalelerin de aslında temelde dini yargılardan hareketle ortaya çıktığına dair görüşler mevcuttur. Bu fikre paralel şekilde yoksulların korunması adına faiz oranına tavan sınır belirlenmesi norm olarak görülmüş ve yaygın şekilde kullanılmıştır. Ancak sınırların ne olacağı sorusu her zaman canlı kalan bir tartışma olarak varlığını sürdürmektedir (Coco-Meza, 2000: 1).

Smith ve kapitalist sistemin temel unsurlarından biri olarak sunduğu ‘görünmez el’, ‘Tanrı’nın eli’ olarak yorumlandığından iktisadi kurumlar içerisinde dinin aslında sistemin temelinde var olduğuna dair görüşler özellikle on dokuzuncu yüzyıldan sonra gündeme getirilmeye başlanmıştır. Her ne kadar ekonomik kalkınma ve din arasında negatif bir ilişki kurulsa da Smith’in Malthus gibi takipçilerinin bu argümana dikkat çekmesi, iki unsur arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesinde önemli bir etken olmuştur (Sincer, 2017: 928).

İktisadi bir olgu olarak meşruiyet kazanan faize ilişkin yasal düzenlemelerde dinin etkisinin devam edip etmediği ve bu etkinin düzeyinin ne olduğunu araştıran çalışmalara verilecek örnekler, on sekizinci yüzyıldaki dönüm noktasından sonra faizin sistem içerisindeki mevcut durumunun anlaşılması adına yararlı olacaktır.

On dokuzuncu yüzyılda faiz kanunlarının belirlenmesiyle ilgili olarak yapılan bir çalışmaya göre din; finansal ve ekonomik faaliyetler üzerinde etkili bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda 19. yy’da Avrupa’daki faiz yasalarının Roma Katolik Kilisesi’nin izlerini taşıdığı ancak dinin görünür etkisinin daha çok özel çıkarlar tarafından yönlendirildiğine atıfta bulunulmuştur. Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç ise dini unsurlara daha fazla önem veren devletlerin faiz yasalarında daha katı tutumlar sergilediğine dair iktisadi inceleme içerisinde barındırılan teolojik yaklaşımdır (Benmelech-Maskowitz, 2008: 25).

Finansal düzenlemeler üzerinde kültürün, kültür üzerinde de dinin etkisinin incelendiği bir diğer çalışma ise Stulz-Williamson tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada da yatırımcı haklarının korunması adına yapılan düzenlemelere ilişkin etkilerde pozitif korelasyon gözlenmiştir. Örneğin, Katolik ülkelerdeki alacaklı haklarının diğer ülkelere

göre daha fazla sınırlandırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine Müslüman ülkelere dair incelenmenin sonucuna ilişkin en belirgin örnek olan İran'da da kurumlar üzerindeki etki oldukça güçlüdür (2003: 2-4, 346).

Tarihsel süreçte temelde ahlâkî ve dini açıdan incelenmesi durumunda meşru görülebilmesine dair bir aralık tanınmamış olan faiz olgusunun iktisadi gelişmelere paralel olarak meşruiyet kazanması, din ve ahlâk tarafından sağlanan değerlerin yitiminin yansımaları olarak da yorumlanmaktadır. Bu yorumu destekler nitelikte yirminci yüzyıla gelindiğinde 1981 ve 1999 yılları arasındaki verileri inceleyen Barro ve McCleary'nin çalışmasında belirtildiği üzere genel olarak dindarlık, geçmiş çalışmalar da dikkate alındığında ekonomik kalkınmayla birlikte gerileme sürecine girmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ekonomilerdeki değişimin büyüklük derecesi, dinin alınan kararlarda etkili kılınmasındaki rolüyle kısmi olarak ilişkilendirilmiştir (2003: 36).

2000 yılında faiz oranlarına müdahale edilmesi sonucunda belirlenecek tavan oranının ekonomi ve toplumsal çıkarlar açısından yararlı olup olmadığına dair yapılan bir çalışmaya göre faiz yasalarının 'bazı durumlarda' refah artırıcı etkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre fon elastikiyeti düşükken heterojen girişimci sınıfıyla ahlâkî tehlike kredi miktarlarının dengelenmesi adına yıkıcı sonuçlar doğuracak düzeyde değilse ayarlanmış uygun faiz oranları refah artırıcı etki yaratacaktır. Çalışmada faiz kanunlarının her zaman yararlı olmayacağını ortaya koyan bir sonuçta elde etmiştir. Bu sonuç ise pazarların asimetrik bilgiye tabi olmasından dolayı etkin işleyen faiz yasalarının alacaklılar açısından elde edilecek kazancı engelleyebileceğine dayanmaktadır. Öncelikle geleneksel analizlerden elde edilecek sonuçta benzer şekilde düşük faiz oranlarının borç verme isteğini azaltacağından bahsedilmektedir. Borçlular tarafından yapılmış değerlendirme ise düşük faiz oranı uygulanması durumunda artan kredi talebinden dolayı kredi başvuru sahipleri havuzunun iç kalitesini düşürebileceği gibi yüksek faiz oranlarının varlığı halinde kredi havuzunda yer alacak olan toplam başvuru kalitesinin düşük olma eğilimine girmesiyle de sonuçlanabilecektir. Buradan yapılmış olan çıkarıma göre taraflar açısından taramanın gerekli olmayacağı ya da kolay şekilde gerçekleştirilebileceği durumlarda etkin faiz kanunları refah artırıcı bir etki yaratacaktır (Coco-Meza, 2000: 25).

Modernite ve sekülerleşme kavramlarının birbirine paralel şekilde seyrettiğine dair görüş özellikle son iki yüzyılda sorgulanmaya başlamıştır. Aydınlanma döneminden

sonraki gelişmelerle birlikte ekonomiler ve toplumlarda dini hükümlerin silikleşmeye başladığı fikri genel anlamda kabul görmüşken, özellikle yirmi birinci yüzyıl bunu reddeden görüşlere de kapı aralamıştır. Buna verilen en belirgin örnek, Amerika'nın Avrupa'dan daha dindar olmasına rağmen, Avrupa'nın daha modern olduğunun söylenmesinde karşılaşılabilecek güçlülüktür. Bu yönde yapılan yorumlara örnek olarak Peter Berger Dünya'nın eskisi gibi dindar ve hatta bazı bölgelerde eskisinden daha da dindar olduğunu ifade etmiştir. Anna Peterson dinde değişimin söz konusu olduğunu ancak etkisinin azalmadığını ifade ederken, George Thomas'ta Berger'e benzer bir yaklaşımla modern dünyanın aslında daha da dindar olduğunu savunmuştur (Metin, 2013: 350).

Kapitalist sistemin varlığı halinde dinin ekonomi üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda söz konusu teolojik değişkenin hangi din olduğu önem kazanmaktadır. Örneğin Weber'in çalışmasında Protestanlığın gerekliliklerini uygulayan bir toplumda kapitalist zihniyet zaten yaşayacakken, Sombart bu noktada kapitalizmin temelini içinde barındırmış din olarak Yahudilik 'ten söz eder. Sombart'a göre bu dinin gereklilikleri rasyonel birey davranışlarıyla örtüşecek, dinin sistemin işleyişinde etkili olduğu savı doğrulanacaktır.

Faiz kurumuna karşı duruşun ayetlerle sabit kılınmasıyla hükmün temelde değişmeden kaldığı tek kitaplı dinin İslâm olduğundan daha önce bahsetmiştik. Faize ilişkin emirleri saklı kalmış olan Müslümanlığın Kapitalist sistemle gelen yeni öğretiye ilişkin tutumu bizlere İslâm coğrafyasında dinin rasyonel işleyişteki etkisini verir. Kapitalist sistemle bir bütün halini alıyor olan dünyada yasakları aynen muhafaza eden bir dinin bununla örtüşmeyen emirleri, doktriner boyutuyla incelenecek faiz olgusu adına ayrıca ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkar. Çünkü günümüzde ekonomiler adına bir zorunluluk olarak görülen bu olgunun gerçekte zorunluluk olup olmadığı, zorunluluk olarak gören kesim adına yasallığı ya da yasal olması durumunda oranlarının ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalar, ekonomi ve din ilişkisi bağlamında ulema gündemini meşgul eden başlıklardandır. Bu noktada dini hükümleri göz ardı etmemekle birlikte ekonomik ilişkilerin aksamaması ve geliştirilmesi adına türeyen uygulamalar, kapitalizmin hüküm sürdüğü Müslüman coğrafyalar için bir zorunluluk olarak gündeme taşınmıştır.

3. YAHUDİ VE HRİSTİYAN GELENEKLERİNİN TEMELİNDEKİ YASAĞI KORUYAN TEK KİTAPLI DİN ‘İSLÂM’

Kapitalizmin Müslüman iş adamlarının sosyo-ekonomik değerleriyle örtüşmeyen bazı getirileri, zorunluluk olarak algılanan çeşitli sonuçlar doğurabilmektedir. Bankalarla gerçekleştirilecek kredi işlemlerine taraf olmak gibi... Ancak şeriatın bu husustaki emirlerinin dikkate alınmasıyla birlikte faiz yasağı ve zekât unsurlarının referans makro büyüklükler olarak benimsenmesi, sistemin ahlâk ilkesi olan “akılcılığın (rasyonalite)” İslâmî boyutunu gözler önüne serecektir. İslâmiyet, kapitalizmin sonucu olarak burjuva sınıfını aşırı zenginleştiren emek sömürsünün yaratacağı sınıflı bir toplumu istemez. Tüketiciyi sömürebilecek ya da yoksullaştırabilecek tekel yapılarına karşıdır. Dünya malına taparcasına bağlılığı hor görür. Faizsiz kredi aracılığıyla ekonomik dengelerdeki oynaklığı azaltmak yoluna gider. Dolayısıyla zengin-fakir ayrımını uçuruma sürükleyebilecek olan kapitalizmin aksine, servet dağılımında hakkın sağlanabilmesi adına yüksek vergi uygulamaları ya da zekât aracılığı ile zenginlerdeki fazlalığın yoksullarla da paylaşılmasına yönelik uygulamaları içerir. Günümüzde İslâm ülkelerinde⁷⁶ dahi faiz uygulamalarının sınırlanamayacağı⁷⁷ savunan görüşler zekâta bunun “panzehiri” olma rolünü yüklemektedir. Dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, içeriğindeki ekonomik ilişkilere dair kurullarla İslâm; zenginliği değil, istifçiliği yasaklar. Yani İslâm’da da zenginlik yoksulluktan yeğdir, tabii bu durum kişi için bir hedef halini almadığı sürece ... (Kalaycı-Aytekin, 2016: 172, 174). Aynı zamanda girişimcilikte teşvik edilen bir unsurdur, tabii spekülatif bir faaliyete dönüşmediği sürece... (Eğri-Karasu-Kızılkaya, 2014: 122).

İşte, İslâm iktisadı zenginliğin sağlanması noktasında faiz yerine kâr-zarar unsurunu ön plana çıkarır. Yaratan ve yaratılanlara karşı ekonomik anlamda da bir sorumluluk yükler. Bu çerçevede değerlendirilecek olan İslâm ekonomisi vahiy temelli bir yapıya sahiptir ve ahlâk üzerine kurulu, diğer sistemlerden ayrılan orijinal bir görünüm sergiler. Kapitalizmin kabul ettiği rasyonel bireyden farklı, yardımlaşmayı göz ardı etmeyecek bir rasyonalite sunar (Cebeci, 2015: 148). Ancak gelir dağılımının daha adil olabilmesi adına

⁷⁶ 2012 yılı verilerine göre, İslâmî bankacılığın Suudi Arabistan’daki pazar payı %49, Kuveyt’te %33, Katar’da %23, Malezya’da %19, BAE’de %17, Türkiye’de %5, Endonezya’da %4,2’dir (Kalaycı-Aytekin, 2016: 174).

⁷⁷ 2016 yılı verilerinde İslâmî bankacılığın pazar payının Suudi Arabistan’da %51,2, Kuveyt’te %45,2, Katar’da %25,8, Malezya’da %21,3, BAE’de %21,6, Türkiye’de %5,5 seviyelerine yükseldiği tespit edilmiştir. Bu anlamda %3,7 ile yalnızca Endonezya’da oransal gerileme izlenmiştir (Aker-Karavardar, 2018: 37). Türkiye payı ayrıntılı bilgi için bkz.; (Yüce-Eryılmaz, 2018:171-179).

uygulamada farklılıklar içerse de faktörlerin üretime katılma oranı dikkate alınarak gerçekleşecek paylaşımlar ve temelde zenginliğin yasaklanmaması gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, dinin kapitalist sistemle taban tabana zıt olduğunu söylemekte doğru olmayacaktır. Bu sebeple Müslümanlığın ilk dönemleriyle birlikte kapitalizm sonrasında da rastlanılan faiz uygulamaları için geliştirilen farklı enstrümanlar, mevcut sistem ve İslâm arasındaki keskin ayrımları yumuşatabilecek bir yapıyı sunabilir. Buraya kadar aktarılan bilgiler dikkate alındığında kapitalist sistem içerisinde faize ilişkin şeriat hükümlerinin uygulanması olanaksız görülse de İslâmiyet ve finans arasındaki ilişkinin tarihsel seyri, son dönemlerde şer'i hile söz konusu olmadan da güncel ekonomik koşullarla benzeşen İslâmî bir sistem oluşturulabileceği doktrinini ön plana çıkarmıştır. Bu sürecin incelenmesi, Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde zamanla meşruiyet kazandırılmış olan faiz olgusunun gerçekten de dikte edildiği şekilde bir zorunluluk olup olmadığı tartışmalarında yeni fikirlere kapı aralayacaktır.

Müslümanlar için alışverişin helal, faizin haram kılındığı⁷⁸ İslâm ekonomisinin; ticaret konusunda bireyci, faiz konusunda toplumcu sistemle benzerlik gösterdiği söylenebilir (Eskicioğlu, 2010: 38). Ancak şeriat ticaretten elde edilecek kazancın helal sayılması için bir riskin gerekliliğine gönderme yapar. Dolayısıyla faiz tartışmalarına doktriner bakış açısının getirdiği değişikliğin sonucunda; faize bölüşümde risk taşımayan bir sermayeden elde edilecek kâr olarak bakılmasıyla (Eskicioğlu, 1999: 33) on sekizinci yüzyıldan sonra kapitalizmin bir parçası ve doğal bir aracı halini alması, şeriatla örtüşebilecek bir görüntüye sahip değildir.

Özellikle ticaretin helal sayılması vurgusu kapitalizm sonrasında finans alanında kullanılmış hile-i şeriye yolları için en gözde dayanaklardan biri olmuştur. Kişilerden toplanan mevduatlar karşılığında yapılan ödemenin herhangi bir risk alınmamış olmasına rağmen faiz değil de kâr payı olarak adlandırılmasıyla çalışan finans kurumları bunun en temel örneklerindedir. Bu kurumlar tarafından yapılan yatırımlar sonucunda mevduat sahiplerine dağıtılan kâr payları incelendiğinde yatırımın yapıldığı alanların din dışı finans kurumlarıyla aynı olması, bu gerçeği defalarca gözler önüne sermiştir (Kalaycı-Aytekin, 2016: 173). Böylelikle mevduat sahibi Müslümanların finans kurumlarına karşı şüphede olması çoğu zaman sermayelerin değerlendirilmesi noktasında handikap

⁷⁸ Bakara Suresi 2/275.

oluşturmuş, daha büyük sermayeye sahip olunan ‘modern’ hatta bir anlamda ‘kapitalist’ dönemlere geldiğinde de şeriata uygun kurumların varlığı ve güven, en belirgin ihtiyaçlardan biri haline almıştır.

Yirminci yüzyıl Yahudi ve Hristiyan coğrafyalarına kıyasla teknoloji ve ağır sanayi alanında geride kalmış olan Müslüman kesim için özellikle petrol gelirlerinden doğan sermaye yığılmasının arttığı bir devredir. Bu dönemde sermayenin yatırıma dönüştürülmesinde bankalarla iş birliği yapılması bir zorunluluk haline almaya başladığından, teori ve pratik arasındaki zıtlık belirginleşmiştir. Sistemin bir sonucu olarak şekillenmiş ticari bankaların faizli işlem yapıyor olması, sermaye birikimi sağlamış ancak şeriata bağlı dindar kesimden mevduat toplanmasında önemli bir engel teşkil etmiştir. Bu noktada İslâm alimleri öncelikle faizsiz işlem yapan alternatif kurumların var olabirliği yerine mevcut bankalarla işlem yapmanın dine uygun olup olmadığını tartışmıştır. Bazıları faizi her koşulda günah olarak nitelendirirken, bazıları güncel ekonomik koşulları dikkate alarak bunun bir zorunluluk haline aldığını ve çok sınırlı miktarlarda olmak koşuluyla faiz uygulayan bankalarla çalışmaya dinen de izin verilebileceğini savunmuşlardır. Daha sonra ise müteyyinlerin elinde bulunan ve ekonomiye kazandırılması önem arz eden tüm mevduatlar için İslâmî kuralları göz ardı etmeyecek finansal kurum ve kuruluşlara olan ihtiyacın farkına varılmış, fikirlerin büyük çoğunluğu bu çerçevede toplanmıştır (Terzi, 2013: 1, 4).

Müslümanların petro-dolar birikimlerini değerlendirme isteği ile İslâm aleminin elindeki mevcutların finansal sisteme kazandırılmasına ilişkin çabaların birleşmesi, şeriata uygun yeni seçeneklerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmelerin yanı sıra İkinci dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanan birçok Müslüman ülkede petrol zenginleşmesiyle daha da canlanmış olan İslâm hukuku ve ekonomisi (Kuşat, 2014: 1-2) faiz tartışmalarının daha da hareketlendiği bir dönemi beraberinde getirmiştir. Değinilmesi gereken bir diğer önemli husus şudur; getirinin garantilendiği geleneksel finansal işlemlerde uygulanan faiz, kişilerin çalışma isteğini köreltebilir (Farooq, 2005: 6). Bir diğer deyişle kaynak kullanımını İslâm’ın istediği etkin kullanıma dayanan iktisadi sisteme zıt bir sonuca ulaştırabilir. Bu da faizin ekonomide atıl bir sınıfın doğmasına sebep olan bir unsur olarak da yargılanmasıyla sonuçlanmaktadır. Çünkü alacaklı, temel üretim faktörlerinden emek grubuna dahildir ve yüksek faiz kazancı, emeğin piyasadan çekilmesine sebep olabilmektedir (Oruçhan, 2018: 227). Tüm bunların sonucunda ortaya

çıkan “Faizsiz/İslâmî Finans⁷⁹” sektörü, yalnızca Müslüman bölgelerde faizin dini hükümlere aykırı bir unsur olmasından dolayı geçerli bir enstrüman değil, uluslararası sahada faiz hassasiyeti olan her kesim için (Yıldırım, 2014: 50) 1975 yılı ortalarından itibaren aktif bir seçenek halini almıştır (Asutay, 2015: 129).

Geleneksel bankaların ekonomiyi faiz karşılığında finanse etme fonksiyonu, faizsiz finans kurumları tarafından kâr-zarar ortaklığı aracılığıyla (Sezgin-Bulut, 2015: 19) gerçekleştirilmektedir. Bu tip finansın şeriatla uyumlu görülmesinin en önemli sebebi de kâr-zarar ortaklığı aracılığıyla gerçekleştirilen finansal işlemlerin getiri miktarının ne olacağını önceden garanti etmemesidir. Yani risk paylaşımı, işlemlerin helal görülmesinde en önemli unsurdur (Farooq, 2005: 14-15). İşlemlerin garanti altına alınmadığı bu kurumlar henüz bebeklik döneminde olduğundan faizsiz finans küresel varlıklar içerisinde henüz yüzde birlik paya sahip olabilmektedir. Dünya üzerinde dört kişiden birinin Müslüman olduğu bilgisi dikkate alındığında, faizsiz finans sektörü ile İslâm mensupları arasındaki oran farkının büyüklüğü de buna dayandırılmaktadır. Tüm bunların yanında faizsiz finans kurumlarının (Aker-Karavardar, 2018: 34) şeriat ile %100 uyumlu olduklarını iddia etmekte güçtür. Her ne kadar katılım bankalarının geneli bunu iddia etse de... Ancak en azından faizsiz işlemlerle haramdan uzaklaşma yolundaki amaç kapsamında piyasada oldukları açıktır ki her İslâmî banka ritüeli katılım bankası kavramının altında görülebilecekken, her katılım bankasını İslâmî finans içerisinde değerlendirmek ise doğru olmayacaktır (Farooq, 2005: 20-26). Çünkü İslâmî bankacılık şemsiyesi altında değerlendirilebilecek tüm işlemler faiz yasağı kapsamında gerçekleşip, İslâm ilkelerine dayanmaktadır (Alım, 2017: 1). Ancak daha önce bahsedildiği üzere tarih, katılım bankası adı altında çalışan her kurumda bunun dikkate alınmış olmadığını bizlere kanıtlamıştır.

Faizsiz finansın dayandığı şeriatın birincil kaynakları Hz. Muhammed’in söz ve davranışları ile Kur’an emirleridir. Buna ilişkin hükümlerin ulema tarafından mevcut durum dikkate alınarak bilimsel olarak açıklanması noktasında ise ikincil kaynaklar, yani

⁷⁹ Riskin taraflar arasında paylaşımını içeren borçlanma, kredi ve yatırım olanakları sunar. Sermayenin etkin kullanımı ve sürdürülebilir büyüme amaçlanır. Taraflara eşitlik ve adalet sunan bir yapıyla toplam refah artışı sağlanır (Kuşat, 2014: 4). Çünkü şeriat hükümleri dikkate alındığında sermayenin sürekli olarak üretim içerisinde tutulması eğilimi göze çarpar. Faiz, karaborsa, kumar, sömürü, israf gibi hususlara dair yasaklar bunu sağlamanın bir aracı olarak görülebilir. Bu sayede sağlanacak birikimlerin de adil paylaşımı, sosyal refahı arttıracak bir etki yaratacaktır (Yazıcı, 2016: 68).

“icma ve kıyas” ortaya çıkmıştır. İcma; İslâm alimlerinin belirli bir konuya ilişkin fikirlerindeki uzlaşma noktası manasına gelir. Kıyas ise net olarak bilinmeyen bir durumla karşılaştırılması ve bunun çözümünde İslâmî kaynaklarda yer alan benzerlerin göz önünde bulundurulmasıyla bir sonuca ulaşmaktır. Gerek ulema⁸⁰ gerek modernistler⁸¹ ve ekonomistler⁸² tarafından “riba”, İslâm ekonomisi içerisinde en çok tartışılan konulardan biridir. İslâm hukukunda faiz yasağı net olmakla birlikte, faizsiz çalışan mekanizmanın mevcut ekonomik koşulları tam manasıyla karşılayacak düzeyde geliştirilmemesi durumunda faizin tarihte de görüldüğü üzere yasal olmayan yollarla uygulanacağı su götürmez bir gerçektir (Kuşat, 2014: 4-5). Katılım Bankacılığı gibi seçenekler türemiş olsa da bu finansal seçeneklerin yetersiz kaldığı durumlar için sistemin getirdiği ‘zorunluluklar?’ faize çeşitli sebeplerden dolayı ve hatta geçmişte de olduğu gibi ‘bazen yasağın etrafından dolanarak’ cevaz verilebilirliği yönündeki fikirlerin önünü açmakta ve tam olarak bu noktada da icma devreye girmektedir.

3.1.GÜNCEL FAİZ TARTIŞMALARININ TEMEL SEBEBİ OLARAK RİBA NEDİR?

Her ne kadar günümüzde finansal alanda İslâmî enstrümanlar oldukça gelişmiş ve belirli bir standarda oturmuş olsa da İslamiyet’in faiz yasağı ve bununla ifade edilen şeyin tam manasıyla ne olduğuna dair görüşler çeşitliliğini korumaktadır. Dolayısıyla açıklığa kavuşturulması gereken ilk husus, riba kapsamının İslâmîyet’teki karşılığıdır.

Kur’an asıl olarak riba yani tefeciliği yasaklar. Bu sermaye artışı manasında kullanılan faizin ilkel aşaması olarak görülebilir (Kalaycı-Aytekin, 2016: 173). Tam da bu noktada iki farklı bakış açısı türemektedir. Bunlardan biri ribayı fahiş faiz olarak görerek⁸³, normal oranda faiz uygulanmasının ekonomik faaliyetler için gerekli olduğunu savunmaktadır. Bir diğer grupta yer alan Müslüman aydınlar⁸⁴ ise faiz ve ribayı eşit görerek, içeriğinde faiz bulunan her tür uygulamayı din dışı bulmuşlardır (Shinsuke, 2017: 168-169).

⁸⁰ İslâm ekonomisini hukuki bir dille ve doğrudan ilk kaynaklardan yorumlar.

⁸¹ İslâm ekonomisini hukuki bir dille ancak teori temelli değil, kavramsal olarak ve ilk kaynaklar üzerinden yeniden yorumlar.

⁸² İslâm ekonomisini ekonomik bir dille ve yine kavramsal olarak, ekonomik analizler dahilinde yorumlar.

⁸³ Rashid Rida (1865-1935)’nın öncülüğünde Şeyh Muhammed Abduh (1849-1905) ve Fazlur Rahman (1919-1988) vd.

⁸⁴ Ebu’l A’lâ El-Mevdudî (1903-1979), Enver İkbâl Kureyşî vd.

Şeriat metinlerine göre riba; “ribe’l-fadl (fazlalık faizi)” ve “ribe’n-nesie (gecikme faizi)” olarak iki ana başlık altında incelenmektedir. Riba’l-fadl herhangi bir vade söz konusu olmaksızın peşin olarak yapılan mal değişiminde aynı tür mallar için farklı miktarların söz konusu olması durumudur. Kalitesi yüksek bir malın kalitesiz bir malla değişiminde ikinci sınıf malın daha yüksek miktarda değişime konu olması gibi... Örneğin aynı cins, ancak daha kaliteli buğdayın karşılığında kalitesiz buğdaydan iki kat verilmesi durumu yasaktır. Günümüz açısından bir örnek vermek gerekirse 22 ayar altının 14 ayar altınla farklı miktarlarda değişime konu olması dinen yasak olacaktır. Bu durumda 22 ayara 14 ayar altının gram cinsinden eşit değişimi bir tarafı zarara sokacağı için, 22 ayar altını olan kişinin bunu paraya çevirip toplam tutar üzerinden 14 ayar altın satın alması uygun olur. Riba’n-nesie ise aynı cins malların değişiminde belirli bir vadeden dolayı alınacak fazlalığı ifade eder. Örneğin alınan borç para için vadeden doğan fazlalık ribe’n-nesie kapsamındadır. Câhiliyye döneminde söz konusu olan faiz uygulamaları yaygın olarak bu şekilde vadeden doğan farka dayanmıştır (Kayapınar-Sadiker, 2019: 1058).

İslâm hukuku içerisinde faiz konusunda aktarılan hadisler özellikle kapitalizmin varlığından sonra icmanın içeriği ve kapsamının değişmesiyle birlikte birbirinden tamamen ayrılan bakış açılarıyla dahi sonuçlanabilmiştir. İşte bu yorum farklılıkları dini emirler bağlamında uzun süre münazara gündeminde kalan başlıklardan biri olarak ribayı ön planda tutmaktadır. Dolayısıyla İslâmiyet’te sürdürülen yasağın açık olmasına rağmen, farklı yorumlar neticesinde ortaya çıkan boşlukların incelenmesi yararlı olacaktır.

3.2.İSLÂM’DA FAİZ TARTIŞMALARI

Ubade b. Samit, Bilal-i Habeşi, Hz. Ömer, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri ve Ebu Bekre gibi sahabeler tarafından aktarılan hadislerle fazlalık faizinin haram olduğu açıkça belirtilmektedir. Örneğin Bilal-i Habeşi Hz. Muhammed’e birbirinden farklı iki hurma getirir. Peygamber, Habeşi’ye bunları nereden aldığını sorar. Habeşi elinde olan kötü hurmalardan iki ölçek vererek, bunun karşılığında bir ölçek iyi hurma aldığını söyler. Hz. Muhammed ise Habeşi’nin yaptığı bu şeyin de aslında faiz olduğu ve iyi hurma satın almak için kötü hurmaları satıp, elde ettiği kazanç karşılığında iyi hurma satın almış olması gerektiği cevabını verir. Anlaşılacağı üzere Habeşi tarafından anlatılan bu hadise göre ribe’l-fadl haramdır (Eskicioğlu, 1999: 33).

Ribe'l-fadl' ın haram olduğunu ifade eden bir diğer hadis (altı mal hadisi) Buhârî tarafından "Altını altın ile, gümüşü gümüş ile, buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile, tuzu tuz ile sadece eşit olarak değiştirin" şeklinde aktarılmıştır. Aynı şekilde bu hadiste de ribe'l-fadl 'ın haram olduğuna işaret edildiği kabul edilmektedir. Ancak bu hadis kapsamında fazlalık faizinin haram olmadığını savunan sahabeler de yok değildir. Bu noktada en dikkat çeken isim Muaviye'dir. Muaviye Resulullah'tan böyle bir hadis işitmemiş olduğu gerekçesiyle vadenin söz konusu olmadığı alışverişlerde faizin var olabileceği fikrine karşı çıkmış, diğer sahabeler tarafından kabul görmüş olan bu yasağı yok saymıştır. Sahabelerden Abdullah b. Abbas altın ve gümüşün değişiminde farklı miktarların söz konusu olması durumunda herhangi bir yanlış olmadığını ifade ederek, Muaviye'den farklı bir bakış açısıyla ancak yine Muaviye'yle aynı tarafta yerini almıştır (Kayapınar-Sadiker, 2019: 1059-1060).

Geri ödemede vade farkından kaynaklanan bir artışı ifade eden ribe'n-nesie konusunda da İslâm hukukçuları arasında tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bazıları bu artışın doğrudan vadeden doğan bir fazlalık olarak riba kapsamında değerlendirileceği gerekçesiyle haram olduğunu savunurken bazıları ise 'örneğin' enflasyonist ortamda satılan malın gelecekteki değeri üzerinden vadeli işleme konu olması durumunu riba kapsamında görmemiş ve helal olduğunu savunmuştur. Bu görüşlerin temel dayanakları hadislerdir ve ilgili hadisler incelendiğinde İslâm'ın riba yasağının kapsamı daha açık bir görünüme kavuşacaktır.

Öncelikle vade farkından doğan fazlalığın riba kapsamında olduğunu savunan İslâm alimlerinin bu fikre delil olarak sunduğu hadislerle bakalım. Bunlardan ilki Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiş olan, ""Resulullah (s) bir satışta iki satışı yasakladı" sözüdür. Ebu Hureyre bu hadis ile Peygamberin bir satıştan iki satış olması durumunda ribanın varlığından söz etmiş olduğunu nakletmiştir. Hadis imamlarından İmam Tirmizi bu hadisin sahih olduğunu, aynı zamanda İbn Ömer ve Abdullah b. Amr'ın da benzer rivayetlerle bunun riba kapsamında değerlendirileceği görüşüne sahip olduğunu aktarmıştır. İbn Mes'ud'un aktarımına göre ise satış yerine pazarlık kelimesi kullanılmış, yani 'bir pazarlıkta iki pazarlık' yasaklanmıştır. Bir diğer hadis ise Abdullah b. Amr b. el-Ass'dan (r) tarafından rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Muhammed ödünç vermek şartıyla satışı, mevcut olmayan bir şeyin satışı, zararına katlanılmayacak bir şeyin satışı ve bir satışta iki şartı haram kılmıştır. İmam Tirmizi, İmam Şafii, İmam Muhammed eş-

Şeybani, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, İmam Tavus, İmam Katade, İbn Museyyib, Zühri ve İbn Sirin bu hadisleri delil göstererek vadeli satıştan doğan fazlalığın riba kapsamında olduğunu, yani Peygamber tarafından yasaklanmış olduğunu ifade eden isimlerdendir. Ancak sahih kabul edilen bu hadisler, zikredilen isimler de dahil olmak üzere farklı izah biçimlerine konu olmuştur. Bu izahlardan bazıları vade farkının olmasına rağmen faizin söz konusu olmaması gibi bir ihtimali gündeme getirmektedir. Şimdi açıklanacak olan ve ikinci bir ihtimali gündeme getiren bu izah şekilleri, ribanın tartışmalı bir konu olarak gündeme gelmesinin önemli sebeplerindendir (Gözübenli, 1997: 8-20):

- Bir satıştan iki satış ifadesinin peşin satıştan 5, vadeli satıştan 7 lira gibi bir fiyat çıkarılması şeklinde yorumlanıyorsa ve taraflar arasında vade bilinmesi şartıyla alım yapan kişi peşin ve vadeli fiyat arasındaki farkın bilincinde bir karar veriyorsa, bu fark faiz olarak değerlendirilemez. Bu izah şekline göre ancak peşin ve vadeli satış bedelleri arasında bir bilinmezlik olması ve taraflar arasında bir anlaşmaya varılmamış olması durumunda riba yasağı mevcuttur. Yani bu yoruma göre peşin veya vadeli satış bedelinde mechuliyetin ortadan kalkması, vadeden doğan farkın faiz olarak adlandırılmayacağı manasına gelir. İmamlardan Hakem ve Hammad, Tavus, ez-Zührt, İbrahim en-Nehai, İbnü'l-Müseyyib.Katade, Ebu Ubeyd Kasım b. Senam ve Ebu Hanife bu tür satışın helal sayılabileceğini ifade eden isimlerdendir.
- Bir diğer izah şekli ise bir satıştan iki satış ifadesinin her vadeli satışı kapsamayacağı ve olağan vadeli satıştan doğan fiyat farkının da riba yasağı içerisinde değerlendirilemeyeceği yönündedir. Bu yorumu bir örnek aracılığıyla aktarmak daha anlaşılır olacaktır. Örneğin; iki kişi arasında 5 liraya 1 ay sonra teslim edilmek üzere yarım kg buğday satışı söz konusu olsun. Vade sonunda satıcının buğdayı teslim edememesi halinde alıcıya ‘borçlu olduğu buğdayı bir ay daha vade tanımak koşuluyla 1 kg olarak satmasına dair talebi’ ikinci satıştır. Yani başlangıçta borçlanılan buğday için tanınacak ek süreden doğan fazlalık riba olarak yorumlanır ve haramdır. Yani bu izaha göre İslâm “temerrüd faizini” yasaklar ve sözleşmenin ilk halinde söz konusu vadeden doğan fazlalık riba yasağı kapsamında sayılmayacaktır. Câhiliyye döneminde gerçekleşen faizli işlemler de günümüzde temerrüd

faizi olarak isimlendirdiğimiz bu uygulamayla eşdeğerdir ve İslâm alimleri bunun haram olduğu konusunda fikir birliğine sahiptir.

Görüldüğü üzere incelenen bu iki izah şekli de dikkate alındığında vade farkının her durumda haram olduğuna dair kesin bir ittifak sağlanamamıştır. Peki vade farkının doğrudan riba kapsamında olmadığını ve helal sayılacağını savunan kişilerin buna ilişkin delilleri nelerdir, bakalım.

Malın peşin, ödemenin vadeli olduğu satış türü ‘vadeli satış’, ödemenin peşin malın vadeli olduğu satış türü ise ‘selem’ olarak adlandırılmaktadır. İslâm alimleri selem satışta mal daha sonra teslim edileceğinden, o günkü fiyattan daha düşük bir bedelin söz konusu olmasında bir sakınca görmemektedir. Bu da şariat kurallarınca vade farkına cevaz verilebileceği yönünde bir delil olarak sunulmaktadır. Yani mal peşin olduğu zamanda da vadeli olan bedelin arttırılmasında bir sakınca yoktur. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus bu bedelin para cinsinden bir şey olmadığıdır. Çünkü paranın değişim değeri sabit olduğundan bu durum yasağa dahil olacaktır. Burada kastedilen değer karşılığı ‘maldır’. Yani vade farkına cevaz verilmesinin temel sebebi malların değerinin kişiden kişiye ve durumdan duruma değişebilmesine dayanır. Sonuçta selemde vadeli mala daha düşük bedel ödenmesinden dolayı peşin paraya daha fazla mal alınabiliyor olduğu gibi peşin mala daha yüksek fiyat biçilerek aynı miktardaki peşin mala karşı daha fazla para alınması caizdir. Çünkü vade farkına cevaz veren alimlere göre burada değişen şey para miktarı değil, değişen miktarın karşılığında peşin alınabilecek mal miktarıdır.

Vadenin söz konusu olduğu borçlanmalarda incelenmesi gereken bir diğer husus ‘paranın değer kaybıdır’. Bir diğer adıyla enflasyon, bireyleri vadeye yayılan alacakları açısından zarara uğratan bir olgu olduğundan, bu zararın telafi edilmesine yönelik uygulamalar ‘adalet’ ilkesi kapsamında değerlendirilmektedir. Enflasyonun varlığı bireylerin karşılıksız/faizsiz borç verme (yardımlaşma) isteğini zedeleyecektir. Dinin yardımlaşmaya yüklediği anlam dikkate alındığında zararın telafisi daha da önem kazanmaktadır. Örneğin bugün 10 lirası olan bir kişi beş yıl vadeyle borç vermiş olsun. Enflasyon, bugünkü 10 lirayla satın alınabilecek malların gelecekte daha yüksek bir meblağı ifade etmesine sebep olacaktır. Vade sonunda ilgili malların değerinin 20 liraya eşitlendiğini varsayalım. (Yani beş yıl önceki 10 lira=Bugünkü 20 lira olsun.) Bu durum alacaklının borç verdiği meblağın değer yitiminden dolayı 10 lira kadar zarara uğradığını

gösterir. Adaletin sağlanması adına paranın değer kaybından doğan bu tür zararların giderilmesi, şeriata uygun kabul edilir (Habergetiren, 2017: 23). Çünkü borçlu ya da alacaklının sebepsiz zenginleşmeye sebep olabilecek herhangi bir faaliyet içerisinde yer almış olması, dinin ekonomiye ilişkin her tür öğretilerine ters düşmektedir. Aslında zaten altının altın ile, gümüşün gümüş ile değişiminin öğütlenmiş olması da bu yüzdendir. Yani istenen meblağın bu madenlere dönüştürülerek borç verilmesi ve aynı miktarda geri ödenmesi durumu, enflasyonun alacaklıyı, toplam borca vade sonunda eklenecek bir fazlalığın ise borçluyu zor duruma sokmamasını sağlayacaktır (Bıyık, 2015: 39, 58).

Kur'an tarafından yasaklanan riba ile güncel kullanımıyla faiz kavramının tam olarak aynı manayı taşıyıp taşımadığı da tartışma başlıkları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Vadesinde ödenemeyen borçlarda tanınan ek vade için talep edilecek fazlalığın, şeriat tarafından yasaklanan riba içerisinde değerlendirileceği ulema tarafından ittifakın sağlanmış olduğu nadir uygulamalardandır. Ribanın çağdaş İslâm bilginleri tarafından açıklanmasında ise tam bir ittifak söz konusu olamamış, farklı kavram karşılıkları sunulmuştur. Örneğin Abdullah Yusuf Ali (1872-1953), riba yasağının her türlü vurgunculuğu kapsadığını ve modern kredi işlemlerinin bunun dışında tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Yirminci yüzyılın en seçkin Müslüman alimlerinden Şeyh Muhammed Abduh (1849-1905), Rashid Rida (1865-1935) ve Fazlur Rahman (1919-1988) da ribanın faize kıyasla daha kritik bir pozisyonu ifade ettiği görüşünü savunan isimlerdendir. Suriyeli akademisyen Marouf al-Daoualibi'nin 1930'lu yıllardaki açıklamaları ise farklı bir yaklaşımla 'şeriatın yasakladığı şeyin yatırım değil tüketim kredileri açısından geçerli olduğu' yönündedir (Farooq, 2005: 4-5).

Günümüzde riba yasağının tam karşılığının ne olduğu üzerindeki güncel tartışma özellikle Mısır'daki ekonomist ve ilahiyatçıların ortaya attığı fikirler etrafına konumlanmaktadır. Bu noktada Muhammed Ebû Zehre (1898-1974), Reşîd Rızâ (1865-1935), Abdürrezzâk Senhûrî (1895-1971) ve Muhammed Abduh (1849-1905) önemli isimler olarak karşımıza çıkar. Abduh vadeli mevduat hesaplarından doğan faizin dini hükümlerle bağdaşmayacağı ve helal sayılamayacağını savunur. Rızâ ve Zehre Kur'an'da yasak olduğu ifade edilen ribanın câhiliyye döneminde uygulanan riba olduğunu ifade ederken, Senhûrî ayetler dahilinde yaptığı açıklamada ribanın her türünün haram olduğu sonucuna ulaşır (Yılmaz, 2019: 111). 1940'lı yıllarda Mısır Hukukçusu el-Senhûrî'nin riba yasağı ile ifade edilen şeyin özünün menfaatten doğan faize dayandığına dair bu

görüşü dikkat çekmiştir. Mısır müftüsü Şeyh Muhammed'in Sanhuri'nin ifadelerine benzer açıklamaları önemli ölçüde kabul görmüş ancak 1989'a gelindiğinde Sayiid Tantavi'nin hükümet yatırımlarına dayanan ribanın yasak sayılmayacağına dair görüşüyle temellenen fetvalar, bazı açık faiz uygulamalarına cevaz verilebileceği fikrini uyandırmış ve sonu gelmeyen bir tartışma fırtınası yaratmıştır (Farooq, 2005: 5).

İslâm hukuku profesörü Osman Eskicioğlu, Senhûrî 'ye benzer bir yaklaşımla şeriatla riba ve faiz ayrımı olmadığını, binde bir fazlalığın dahi net biçimde haram olduğunu ifade etmiştir (1999: 101). Pakistanlı ekonomist ve yazar Mohammad Umer Chapra⁸⁵ faize ilişkin yasağın temel sebebinin dinin hedefinin merkezinde bulunan 'adalet' ilkesine dayandığını savunur. Mahmud A. Gamal da tıpkı Chapra gibi faizi adaletin sağlanması adına temel hükümlerden biri olarak görür. Ancak o, Chapra, Senhûrî, Eskicioğlu gibi isimlerden farklı olarak dinin yasakladığı ribanın mevcut bankacılık faizi ile eş anlamlı yorumlanamayacağı fikriyle, güncel faiz tartışmalarındaki tarafını belirginleştirmiştir (Yılmaz, 2019: 110, 112).

4. GELENEKLERDEKİ FAİZ YASAĞI KIRILMALARININ YARATTIĞI MODERN KRİZLERE İSLÂMÎ ÖNERİLER

Makroekonomik dengelerin belirlenmesinde önemli bir değişken olan faizin doğru kullanımıyla mali istikrar sağlanabileceken, kötü kullanımı mali krizlerle sonuçlanmaktadır. Zaten günümüz iktisat dünyasının faiz görüşleri incelendiğinde 'ne onunla ne onsuz' şeklinde beliren fikirlerin ana sebebi de budur (Kalaycı, 2013: 68). Para politikası aracı olarak kullanılması durumunda krizlere yol açabilen faizin ortadan kaldırılması fikri ise İslâmî ekonomik sistemin varlığıyla benzer bir sonucu doğuracaktır. Çünkü Müslüman ekonomisini diğer sistemlerden ayıran en önemli husus, kapitalist sistemin tüm ekonomik hastalıklarının kaynağı olarak görülen faizin (Khan, 2017: 259) değil faiz yasağının çıpa oluşudur.

Liberal ekonomilerin finans piyasalarında şeffaf bir yapının sağlanamaması finansal anlamda sorunlara yol açarken bunun reel kesime yansımaları da önemli handikapları beraberinde getirmektedir. Kapitalist ilişkilerin önemli derecede artan borç ilişkileri üzerine inşa edilmesi ve gelecekteki borçların mevcut gelir akımlarıyla karşılanamayacak düzeyde olması bunun temel sebeplerinden biridir. Özellikle yüksek kaldıraçlı işlemlere

⁸⁵ İslâmî Kalkınma Bankası (IDB), Cidde İslâmî Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI) Araştırma Görevlisi.

izin verilen bu sistemlerdeki düzenleme-denetleme eksikliği, reel ekonomide çözümü zor problemlere sebep olmaktadır. Küreselleşme ise ulusal düzeyde başlayan bu problemlerin diğer ekonomilere yansımalarına sebep olmakta ve küresel finansal kriz olarak anılacak boyutlara ulaştırmaktadır. Kapitalist sistemle gelen geleneksel finans piyasalarından kaynaklanan sorunların en belirgin sebepleri; belirsizliğin söz konusu olduğu piyasalarda yatırım ve tasarruf kararlarının etkilenmesinin faiz oranlarında daha fazla oynaklığa sebep olması, oranlarının düşürülmesi amacıyla likidite bolluğu yaratılmasının özensiz kredi kullandırılmasıyla da sonuçlanması, oranların düşüşünde sürdürülebilirliğin sağlanması adına gerçekleştirilen menkul kıymetleştirmeler⁸⁶ şeklinde sıralanabilir. 2008 krizi de bunun en belirgin örneklerindedir. Ancak problemlerin çözümünde genellikle yine mevcut sistem üzerinden gerçekleştirilebilecek iyileştirmeler⁸⁷ üzerine kurulu bir yaklaşım benimsenmiştir. Günümüzde yönetimi oldukça zor olan küresel finansal piyasalarda farklı ekonomilerin menfaat çatışmaları da çözüm sürecini zorlaştıran bir etkidir. Çünkü kapitalizm sonrası süreçte gelişen ulusal ekonomilerin küresel piyasalara bağımlılığı, çözüm önerileri açısından politik baskılar yaratmakta ve radikal çözüm önerilerini sınırlandırmaktadır. Bu noktada ulusal düzeyde alınacak önlemler, küresel düzenlemelere bağımlılığın azaltılabilmesi adına en önemli hususlardan biri olarak karşımıza çıkar (Yazıcı, 2016: 60, 62).

Özellikle yirminci yüzyılın sonlarında başlayan ve kapitalizmin varlığına dayandırılabilir olan küresel finansal krizlerdeki artış, dünya genelinde sistemin geçerli olduğu ekonomiler üzerinde önemli sorunlara yol açmıştır. Faizsiz finans uygulamalarıyla diğer enstrümanlardan ayrılan İslâmî finans sisteminin ilgili krizlerden fazla etkilenmemesi şeriata uyumlu bu yapılanmaya olan ilgiyi arttırmıştır (Kuşat, 2014: 1). 2008 yılında gerçekleşen küresel finansal krizde Lehman Brothers gibi konvansiyonel bankalarda dahi iflas söz konusu olmuşken, herhangi bir İslâm bankasının iflas raporu yayınlamamış olması (Özer-Özer, 2018: 183) bu taze sektörün geleneksel yöntemler karşısındaki duruşunu sağlamlaştırmıştır.

⁸⁶ Kredi kullandırmış olan kurumun tekrar finansman yaratabilmek amacıyla bunu başka kurumlara aktarması şeklinde özetlenebilir.

⁸⁷ Faize çözüm açısından önemli bir rol verilmiş, finansal sorunların gündeme gelmemesi adına faiz koridoru gibi politika araçları aktif şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Tanınmış Yücememiş-Alkan-Dağdır, 2015: 453).

1963-66 yılları arasında ilk olarak Mısır'daki faizsiz bankacılık denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da (Yüce-Çelik, 2018: 132), 1975 yılında Dubai'de kurulan ve özel sektöre ait ilk (Aker-Karavardar, 2018: 36) ticari İslâmî banka ve finansman Dubai Islamic Bank ile dinamik hale gelen faizsiz finans sisteminin hızla gelişimi/başarısı Müslüman olmayan batılı ülkelerde de (İngiltere, Lüksemburg, Fransa) dikkat çekmiş ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren bu kurumlardan yararlanmak adına yeni strateji ve faaliyetlerde uyumlaştırmalar söz konusu olmuştur (Asutay, 2015: 129). Bu anlamda en başarılı görülebilecek enstrüman olan "kira sözleşmeleri" son dönemlerde Amerika, Güney Asya, Avrupa, Afrika gibi dünyanın birçok ülkesinde ihraç edilmeye başlanmıştır (Aker-Karavardar, 2018: 34). Finansal krizlerden etkilenme derecesi oldukça düşük olan uygulamalarıyla Katılım Bankacılığı öncelikle Birleşik Krallık, daha sonra Avrupa ülkeleri tarafından 'özellikle 2008 krizi sonrasında' yasal düzenlemelerle teşvik edilen bir alan olmuştur (Çelik, 2015: 92). İngiltere, Türkiye ve Malezya'da gerçekleştirilen faizsiz finans eğitimleri ve buna dair çalışmalar da sektöre yüklenen anlamı destekler niteliktedir⁸⁸. Aynı zamanda Malezya İslâmî finans sektörüyle küresel anlamda en gelişmiş sistemlerden birine sahiptir. Faizsiz sigorta ve fon yönetimi açısından öncü bir konumda yer almakta ve Türkiye için de rol model olmaktadır (Öncü-Çömlekçi-Gezer, 2018: 192).

Günümüze gelindiğinde dini hükümlere uygun bir finansal sistemin oluşturulması adına ortaya çıkmış olan İslâmî finans sistemi, tüm bu gelişmelere paralel olarak geleneksel finansal sistemin yerine geçebilecek bir enstrüman olarak da düşünölmeye başlanmıştır. Çünkü bu sistem önceden talep yaratılarak arz-talep dengesini etkileyen ve ortaya çıkardığı dengesizlik sürecinden dolayı finansal krizleri tetiklediği düşünölen geleneksel finansal sistemin aksine özellikle arzı yani üretimi teşvik etmektedir. İslâm, küresel finansal krizlerin temel sebeplerinden biri olarak saydığımız aşırı bilinmezliğin olduğu sözleşmeleri yasaklamıştır. Geleneksel sistemde meydana gelecek bir krizin temel sebebi olarak bahsedilebilecek bu durum, modern ekonomiler için gerekli esnekliğı sağlayacak olan menkul kıymetleştirmelerin daha ayakları yere basan bir sistemle gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Menkul kıymetleştirmeye yatırımcı, sahip olmadığı bir varlık üzerinden elde edeceği getirinin bir kısmıyla dönemsel alacağına

⁸⁸ Ayrıca bkz. (Aker-Karavardar, 2018: 38-41).

karşı bir borç senedine yatırım yapmaktadır. Ancak İslâmî finansta bu durum ilgili varlık üzerinde ortaklık ilişkisi kurularak gerçekleştirilmektedir. Bu da kâr-zarar ortaklığı olarak gerçekleşen bir finansal enstrüman sunmakta ve ilgili belirsizliğin azalmasında etkili olmaktadır. Faizsiz finansın krizlerin önlenmesi adına etkilerini destekleyecek olan şeriat emirlerinden tekellerin ve tüketim israfının önlenmesi, yardımlaşma amacıyla zekâtın yanı sıra borçların tamamının ya da bir kısmının silinmesine yönelik hükümler ise sistemin temel yapı taşlarını tamamlayıcı rol üstlenmektedir (Yazıcı, 2016: 59, 67-70). Benzer şekilde tekelleşme, gelir dağılımında adaletsizlik gibi hususlara çözüm olarak faize karşı olunan adil ekonomik düzen ile İslâm'ın istediği ekonomik sistemin benzerliklerinin araştırıldığı bir çalışmada Sugözü (2017: 185, 204), her iki sistemin bu anlamdaki beklentisinin aynı düzlemde ilerlediği sonucuna ulaşmıştır. Ona göre şeriatın ekonomiye ilişkin kurallarının uygulanması, adil bir ekonomik sistemin sağlanması adına yeterli olacaktır.

Mohammad Umer Chapra kapitalist ekonomilerin üzerine inşa edildiği faizli finansman uygulamalarının temelde 'ekonomik istikrarsızlığa' sebep olduğu gerekçesiyle, faizsiz işleyen yeni sistemlerin gerekliliği üzerine açıklamalar yapmıştır. İktisadi anlamda da iyi bir eğitim almış olan Chapra, ekonomilerdeki kırılmanın bir sebebi olarak gördüğü modern finansal enstrümanların, faizin uygulanmadığı yerlere göre daha büyük olumsuzluklara sebebiyet verdiğine dair çalışmalarını dikkat çekmiştir. Ona göre faizsiz bir ekonomi adil bölüşüm, ekonomik istikrar ve tam istihdam açısından olması gerekene yaklaşabilecektir. Nobel ödüllü iktisatçı Milton Friedman'ın finansal piyasalardaki çalkantıyı özellikle faiz oranlarındaki istikrarsızlığa bağlaması, Chapra'nın savını destekler nitelikte bir sonuca ulaşmaktadır (Farooq, 2005: 7-8).

Friedman, para arzı artışının belirli bir sistem tarafından GSMH'nin artış hızı oranında gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Özellikle yatırımların arttırılması amacına hizmet eden genişletici politikaların serbestçe uygulanması durumunda, ekonomilerin temel problemlerinden biri olan enflasyonun sıfıra indirilmesi mümkün olmayacaktır. Enflasyon, ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması hedefleri, İslâm ekonomisi açısından da para politikalarının gerekliliğini ortaya koyar. Ancak çıkarların yasaklanması, uygulanacak politikalarda da farklılığı gerektirmektedir. Chapra, tıpkı Friedman gibi para politikalarının yönetiminde en önemli hususun para stokunun yönetimi olduğunu savunur. Aynı zamanda faizsiz bir sistemin varlığı halinde zekât gibi

bir kurumu içinde barındıran bu sistemde spekülâtif talep daha başlangıçta minimum düzeyde olacaktır. Mohamed Ariff'te Chapra ve monetarist akımın ifadelerini baz alarak, faizsiz bir ekonominin mümkün olabileceğini savunan isimlerdendir (Efe, 2018: 594-595). Özellikle gelişmekte olan ekonomilerin temel problemlerinden biri olan enflasyonun sebepleri faiz, para arzı dengesizlikleri ve buna bağlı şiddetlenen enflasyonist beklentiler, kişisel kazanımların maksimuma çıkarılmasına dayanan iktisadi faaliyetler, lüks tüketim ve israf olarak örneklendirildiğinde, İslâm ekonomisinin bu problemin çözümünde etkin olabileceği görüşü desteklenmektedir (Yüce-Çelik, 2018: 128).

Faizsiz bir ekonominin istikrar açısından daha olumlu sonuçlar doğuracağı gerekçesiyle Chapra'nın fikirlerine paralel duran Friedman, Ariff gibi isimler dışında Dar ve Presley de ekonomik istikrarsızlıkların temel sebeplerinden biri olarak faiz olgusunun varlığından bahseder. Sistem içerisindeki krizi, sistemin dinamiklerine bağlayan bu yaklaşımlar batılı ekonomistler açısından monetarist ancak faiz hususunda doğrudan müdahaleci bir politikayı sorgulamaya yönlendirmiştir (Farooq, 2005: 7-9).

Kapitalizm sonrasında özellikle Keynesçi ve parasalcı iktisat faizi özel bir konuma yerleştirmiştir. Sosyalist mantık ise faizi bir sömürü kaynağı olarak gördüğünden ekonominin işleyişinden dışlar. Bu görünümüyle faiz, modern dönemde yalnızca parayla hayat bulan bir olgu olarak düşünülmektedir. Çünkü günümüz ekonomileri 'paralı ekonomiler' kavramıyla eşdeğer görülebilir. Bu noktada görüşlerine yer verdiğimiz parasalcı/Monetarist iktisadın kurucusu Friedman'ın istikrarsızlığa sebebiyet veren bir olgu olarak yorumladığı faiz, Keynes tarafından da pozitif bir kurum olarak görülmez ve sıfır faiz önerilir. Dolayısıyla faizsiz bir ekonomiyi amaçlayan İslâm ve Keynes'in görüşlerinin birbirine yakın olduğu sonucu çıkarılabilecektir (Kalaycı, 2013: 67). Bu fikirler, akıllara şu soruyu getirecektir; peki yatırımların teşviki gibi gerekçelerle uygulanan para politikaları için faizsiz sistemin kontrol mekanizması ne olabilir? Örneğin; İslâmî Finans Kurumları'nın varlığı halinde 'zorunlu karşılık oranları' yoluyla gerçekleştirilecek müdahaleleri içinde barındıran bir sistem oluşturulabilir yanıtı buna uygun görülmektedir. Bir diğer öneri ise İslâmî hükümetler tarafından yayınlanan ticari hisse ya da Müşareke sertifikaları üzerinden kontrolün sağlanabilirliğine yöneliktir. Sistem, para arzının kısılması amacının varlığı halinde sertifika satışı, genişletme amacının varlığı halindeyse insanlardan bu sertifikaların alımıyla işleyecektir. İlgili

hisselerde geçerli kâr oranları, geleneksel politikadaki faiz oranlarının yerine geçer ve hükümetin etkileyeceği bu oranlar, alım ve satımların gerçekleşmesinde belirleyici olacaktır (Efe, 2018: 594-595).

Sermayeyi tekelleştirme fonksiyonuyla kaynakların azınlığın elinde toplanmasının temel sorumlusu olarak görülen faiz ve başarının karşılığı olarak görülen kâr (Eğri-Karasu-Kızılkaya, 2014: 173), nakdi sermayenin getirisi olarak görüldüğünde birbirine çok yakın iki unsurdur. Ancak özünde zıt bir anlama sahiptir. Çünkü faiz gelecekteki sermayenin getirisini tahmin etme esasına dayanır, bu tahmin genellikle yanıltıcıdır ve taraflardan birinin zarara gireceği bugünden belirlenmiştir. Kâr ise likit sermayeden sağlanan, gerçekleşmiş net hasıla üzerinden tahakkuk eden sağlıklı bir ölçüdür. Bireysel kâr oranlarının toplamından elde edilecek ortalama, piyasa kâr oranını verir. Bu da sermayenin gelecekteki getirisinin belirlenebilmesi adına daha gerçekçi bir sonuca ulaştıracaktır. Faizsiz bir ekonominin olabileceği fikrini savunan açıklamadaki görüşleri onayladığı anlaşılan Kalaycı, bu açıklamayı böyle bir ekonominin fiilen söz konusu olabileceğinin kanıtı olarak sunar (2013: 68). Şeriatın faizden elde edilecek geliri yasaklarken, belirli bir başarının sonucunda gerçekleşen kâra olan teşvikinin (Trenovski-Mercan-Kozeski, 2019: 584) modern ekonomilerdeki kırılma noktalarının çözümü olabileceğine ilişkin görüş artık yaygın bir kanıdır.

Küresel finansal krizlere bir çözüm olarak tartışılan faizsiz ekonomik sistemin sonuçları, bunun temelden bir çözüm getirip getiremeyeceği, istikrarsızlıkların önlenmesinde aktif bir rol üstlenip üstlenemeyeceği ise bir muallaktır. Bu noktada karşılaşılan en önemli problem, halihazırda bu savı doğrulayacak kanıtların mevcut olmamasıdır. Çünkü günümüz modern ekonomilerinin tümü kapitalizmin etkisini ve dolayısıyla da faiz rüzgarını hissetmekte, bir şekilde geleneksel finansal piyasalarda yer almaktadır.

Mohammad Akram Khan'a göre (2017: 268) faizsiz ekonomik sistem önermesinin işleyip işlemeyeceği, belirli bir oranın meşruiyeti ya da gayrimeşruluğu tartışmalarında bir sonuca ulaşılabilmesi adına yapılması gereken şey, bu fikre yakın koşulların mevcut olduğu güncel ekonomilerin incelenmesi ve teorik olarak test edilmesidir. Örneğin efektif oranın yıllardır sıfıra yakın olduğu Japonya ya da düşme eğilimiyle birlikte otuz yılda sıfıra yaklaşmış olan küresel efektif faiz oranının kullanılmasıyla gerçek hayat verilerinin

ele alınması gibi... Ona göre bu tip verilerden elde edilecek sonuçlarla ortaya atılan hipotezlerin daha gerçekçi sonuçlar doğuracağı açıktır ancak bu yol tercih edilmemektedir.

İslâm'a dayanan ve faiz yasağının belirleyici olacağı bir ekonomi için doğrudan yeni bir sistem inşa edilmesine yönelik çalışmaların da henüz ampirik bir sonuca ulaştırılmadığı bilinmektedir. Belirttiğimiz üzere bu anlamda söz konusu gözlemler hala geliştirilen modeller üzerinden gerçekleşmektedir. Faizsiz bir ekonominin nasıl işleyeceğine dair modeller incelendiğinde ise faizin olmadığı bir sistemde başarılı olabileceğiyle birlikte bunun yalnızca Müslüman toplumlar için değil, tüm toplumlar için daha sağlıklı bir yöntem olacağına yönelik yanıtlar sunulmaktadır (Eğri-Karasu-Kızılkaya, 2014: 124).

SONUÇ

Kavramsal olarak analizini yaptığımız, tarihsel süreçte sahip olduğu görünümüleri Yahudi ve Hristiyan gelenekleri kapsamında ele aldığımız faizin, temelde istenilen bir uygulama olmadığı açıktır. Bu çalışmayla Musevî ve İsevî cemaatle birlikte Müslüman cemaati de dahil olmak üzere tüm kitaplı dinlerin, ahlâkın, felsefenin, hukukun dışladığı bir olgunun nasıl meşruiyet kazandığı sorusunun da ancak beşerî güdülerle yanıtlanabilir olduğu ortaya koyulmuştur.

Eski Mezopotamya toplumlarından itibaren hak edilmeyen bir gelir olarak görülmüş, ilk olarak Hammurabi kanunları çerçevesinde toplumsal tahribata sebep olduğu gerekçesiyle yasal düzenlemelere konu olmuş bu olgu, Eski ve Yeni Ahit içerisinde de açıkça yasaklar arasında yer almıştır. Eski Ahit'te kardeşlik vurgusuyla yaptırım ayrıcalığı sağlanarak yabancılara uygulanan faizli işlemlere izin verilmiş olsa da Yeni Ahit yasağa evrensel bir boyut kazandırmıştır.

Faizin çalışmamızın özünü oluşturan Yahudi ve Hristiyan gelenekleri kapsamındaki kavram karşılığı incelendiğinde, temelde “yasak, haram, haksızlık kaynağı” olarak görüldüğü oldukça net bir argümandır. Bundan dolayıdır ki Kilise, orta çağın sonuna kadar ahdin faiz hükümlerine uymayan kişilere ağır cezalar vermiş yahut verilmesine önayak olmuştur. Ancak on üçüncü yüzyıla gelindiğinde söz konusu iktisadi gelişmeler, Doğu-Batı ticaretiyle gelen ekonomik canlanma, finansal sermaye artışı gibi etkenlerle birlikte yeni finans kurumlarının pozitif seyreden gelişimleri, borç ilişkilerinde faiz uygulanması noktasında farklı görüşlere kapı aralamıştır.

Yasak hakkında fikir birliğinin sağlandığı dönemde bahsedildiği üzere yasağın kapsamının yeniden değerlendirilebileceğini ele alan yeni bir fikir, uygulamayı halihazırda gizlice yürüten ya da meşruiyet beklentisine sahip tüm bireyler tarafından istenen yıkımı temellendirmiştir. İşte Thomas Aquinas'ın açtığı bu doktriner boşluk faize gelecekte insanî beklentilerin parasal boyutunu karşılamaya yönelik yeni bir kurum olarak yasallaşmayla birlikte kurumsal yapılanma hakkı tanımıştır. Bu süreçte Aquinolu Thomas'ın tüm Avrupa'yı etkisi altına alan görüşleri, Martin Luther tarafından başlatılan dini reformla birlikte faiz yasağına olan riayeti daha da sarsmıştır. İktisadi gelişmelerin tetiklediği J. Calvin'in yeni faiz yorumları, Luther'den sonra meşruiyeti sağlayan en etkili hareket olmuştur. Kalvenizm'in fikir babası Calvin, başlangıçta faize bir üst sınır çizerek

müsamaha gösterilmesi gerektiğini ifade etmiş ancak daha sonraları faiz yasağının tamamen ortadan kaldırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. On beşinci yüzyılda Kilise'nin bölünmesiyle ortaya çıkan ve yine Calvin'in kurucusu olarak anıldığı Protestan mezhebi ise Kalvenizm'in tanıdığı sınırsız meşruiyet yerine, faize ilgili dini kurum tarafından çizilecek sınırlar içerisinde meşruiyet tanımıştır. Luther, Calvin gibi isimlerden sonra bu olguya ekonomik ilişkiler içerisinde haklı bir kazanç olma rolünü yükleyen fikirler, gündemde dikkate değer bir etki yaratmış, yeni görünümüyle kurumu kalben kucaklayan bireylerin sayısı gün geçtikçe artmıştır.

Genel itibarıyla beşerî faaliyetlerde dini yargıların silikleşmesi olarak anılan aydınlanma döneminin temel yapı taşlarından biri olarak rasyonalite; bankacılık ve finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerle birlikte faize iktisadi bir rol kazandırmıştır. Adam Smith'in doktriniyle bir sistem olarak ortaya çıkan kapitalizm ise faize zorunluluk olarak algılanmasıyla temellenen yeni anlamlar yüklemiştir. Artık faiz, iktisadi öğreti içerisinde meşruluğu kabul edilmiş bir kurum halini almıştır. Bununla birlikte kuruma ilişkin tartışmalar önceleri yasal sınırlar içerisinde kabul gören oranların ne olması gerektiği sorusuyla filizlenirken, sonraları ise faizin bir politika aracı olarak oturtulacağı konum üzerine olmuştur.

Küreselleşme, finansal piyasaların da küreselleşmesi manasını taşıdığından, milli piyasalarda meydana gelebilecek olumsuzluklar küresel ölçekte etkiler doğurabilmektedir. Ki tarih bunu doğrulamış, milli ölçekte başlayan finansal krizler ilgili piyasayla doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı bulunan tüm ekonomiler üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu durumdan dolayı modern dönemde meydana gelen küresel finansal krizlerin önlenmesinde Yahudi ve Hristiyan gelenekleriyle birlikte ahlâkî ve felsefi düşüncenin yüzyıllardır özünde gerekli gördüğü yasağın tekrar geçerli kılınmasının etkili olup olmayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Çünkü görülmüştür ki finansal krizlerin faizi çıpa olarak benimsemiş kurumlarda yarattığı olumsuzluklar, faiz yasağını çıpa alan kurumlar üzerinde aynı oranda geçerli olmamıştır. Faiz yasağını çıpa alan kurumlardan kasıt, Yahudilik ve Hristiyanlık dışındaki bir diğer ilâhî din olan Müslümanlığın finansal piyasalara yansımasıdır. Çünkü İslâm, araştırmamızın temelinde yer alan iki geleneğin aksine faize yani 'ribaya' ekonomik dengelerdeki değişimlere rağmen meşruiyet tanımamıştır. Şeriatın yasakladığı ribanın kavram karşılığıyla ilgili tartışmalar sürse de hala faizsiz finansın gerekliliği üzerinde durulur.

Küresel finansal krizler faizli işlem yapan kurumların birçoğunda iflasa sebebiyet vermişken faizsiz finans kurumlarında aynı sonucun söz konusu olmaması İslâmî finans yöntemlerine olan ilgiyi Müslüman toprakların dışına taşımıştır. Daha genel bir bakış açısıyla faizin olmadığı bir ekonomik sistemin de tıpkı bu kurumlar gibi başarılı olup olmayacağı sorusu da akılları kurcalamaktadır. Buna dair farklı çalışmalar yapılmakta ancak, henüz net bir sonuca ulaşılamamaktadır. Çünkü tüm dünya ülkeleri bir şekilde kapitalizmin rüzgarını hissederken halihazırda faizsiz işleyen bir ekonomi örneği oluşturmak çok güçtür. Dolayısıyla çalışmalar ancak modeller üzerinden gerçekleştirilebilmekte ve ilgili modeller içerisinde faizsiz bir sistemle de iktisadi başarının sağlanabileceği yönünde sonuçlara ulaşılabildiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

<http://www.bursakilisesi.com/kutsalkitap/?q=faiz&x=25&y=20> (20.11.2011)

AKALIN Kürşat Haldun, “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde Adil Fiyat Kuramı”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.XI, S.2, 2007, ss. 25-48.

AKALIN Kürşat Haldun, “Eski Ahit Metinlerinde J. Calvin’in Faiz Yorumu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XIII, S.1, 2009a, ss. 237-252.

AKALIN Kürşat Haldun, “Kapitalist Ruhun Yahveizmdeki İçeriği”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.2, 2009b, ss. 11-23.

AKALIN Kürşat Haldun, “Eski Ahdin Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Tefecilik İzni Karşısında Martin Luther”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.XII, S.18, 2010a, ss. 1-13.

AKALIN Kürşat Haldun, “Alman Reformistlerinin Tefecilik Yorumu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XII, S.1, 2010b, ss. 7-28.

AKALIN Kürşat Haldun, “Skolastik Faiz Yasağının Yasal Boşlukları ve Borçlanma İşlemlerinde Etkisizleşmesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.LXI, S.2, 2011a, ss. 357-380.

AKALIN Kürşat Haldun, “Orta Çağ Avrupasındaki Tefecilik Yasağına Eski Ahit Metinlerinin Etkileri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.II, S.23, 2011b, ss. 1-22.

AKALIN Kürşat Haldun, “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde Özel Mülkiyet”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl 4, S.6, 2012 ss. 59-77.

AKALIN Kürşat Haldun, “Orta Çağ Avrupa’sının İktisat Tarihinde Faiz Yasağının Kökenleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XV, S.2, 2013a, ss. 187-213.

AKALIN Kürşat Haldun, “Yahveizmdeki Takva Yolu İçeriğindeki Yasanın Rasyonel Ekonomik Davranış Tarzı Açısından Önemi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S.8, 2013b, ss. 114-127.

AKALIN Kürşat Haldun, “Eski Ahit’te Tanrının Ödülü Olarak Zenginlik İdeali”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.19, 2014a, ss. 73-89.

AKALIN Kürşat Haldun, “Batıda İktisadi Düşüncenin Dinsel İçeriği ve Ussal Ekonomik Etkinliğin Yükselişi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.V, S.3, 2014b, ss. 6-27.

AKALIN Kürşat Haldun, “Orta Çağ İktisat Tarihinde Tefecilik Yasağından Kurtuluş”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C.VII, S.1, 2016a, ss. 21-52.

AKALIN Kürşat Haldun, “Talmud’un Para ve Faiz Açısından Yorumu”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.VII, S.13, 2016b, ss. 363-395.

AKALIN Kürşat Haldun, “Eski Ahit’in Ekonomik Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.35, 2018, ss. 207–229.”

AKER Yusuf, KARAVARDAR Alper, “Türkiye İngiltere ve Malezya İslami Finans Yükseköğretim Programlarının Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Öneriler”, *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 2018, ss. 33-49.

ALIM Hasan Basri, *İslami Finanstay Yasaklar ve Temel İslami Akitler*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

ALKAN İsmet, YAZMAN Aslan Tufan, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul: İta Basımevi, 1949.

ALKAN Yaşar, “Tevrat’ta Adalet, İktisadi Adalet, Prosedürel Adalet, İsrailoğulları ve Yahudilerin İktisadi Etkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.VIII, S.1, 2019, ss. 968-976.

ALTUNTEPE Nihat, “2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.I, S.1, 2016, ss. 129-145.

ARİSTOTALES, *Politika*, çev. Mete Tuncay, 1.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

ARMSTRONG Karen, *İncil Kitab-ı Mukaddes*, 2.b., çev. Ilgın Yıldız, İstanbul: Versus Kitap, 2016.

ASUTAY Mehmet, “İslami Finansın Sosyal Başarısızlığının Belirlenmesi ve Kavramsallaştırılması: İslam Ahlak İktisadının İdeallerine Karşı İslami Finansın Gerçekleri”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, çev. Mustafa Kenan Erkan, C. III, S.1, 2015, ss. 125-144.

AYDIN Fuat, *Hıristiyanlık*, Sakarya, 2015.

AYDIN Mehmet, *Din Fenomeni*, 1.b., Konya: Tekin Kitabevi, 1993.

AYDIN Mehmet, “Diyalog Açısından İlahi Dinlerin Birbirine Yaklaşımı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yay. haz. Muhittin Okumuşlar, Muhammet Tasa, S. 10, Sebati Ofset Matbaacılık, 2000, ss. 9-24.

AYDIN Yılmaz, “Keynes’in Parasal Faiz Teorisi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XVII, S.1, 2015, ss. 207-224.

BARMAN Faruk, *William Shakespeare- ‘Venedik Taciri’ Eserindeki ‘Shylock’ Karakterinin Stanislavski Yöntemine Göre İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

BARRO Robert J.-McCLEARY Rachel M., “Religion And Economic Growth”, *Working Paper*, No 9682, Cambridge: National Bureau Of Economic Research, 2003, ss. 1-52.

BASALEL Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c.2, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ., 2002.

BEKCİ İsmail, APALI Ali, APALI Yasemin, “Semavi Dinlerin Görünmeyen Muhasebe Panoraması: Hristiyanlıkta Muhasebe Geleneği”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, C.II, S.2, 2014, ss.88-100.

BENMELECH Efraim-MASKOWITZ Tobias, “The Political Economy of Financial Regulation: Evidence from U.S. State Usury Laws in the 19th Century”, *On The Causes and Consequences of Structural Reforms*, 2008, ss. 1-46.

BERISHA Besim, *Mukâtil B. Süleyman Tefsiri'nde Yahudilik*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

BIYIK Hatice, *Kapitalizm- İslam İlişkisi: Birey, Mülkiyet, Devletin Rolü Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

BİLGİÇ Emin, “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.XXI, S. 3-4, 1963, ss. 103-119.

BİNATLI Yusuf Z., “Faiz ve İslam Hukukunda Faiz”, *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, C.II, S.1, 1966, ss. 147-183.

BİTİŞ Hilal, *Reel Faizin Ekonomik Göstergelere Ve Bist 100 Endeksi'ne Etkisi: Türkiye Uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2016.

BOUAMRANE Chikh, “Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi” çev. Halim Şimşek, *İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, Yıl 7, S.14, 2009, ss. 383-396.

BÖRK Ali, KAVAS Erkan, “Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Geleneklerinde İş Ahlakı: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.VI, S.13, 2015, ss. 89-101.

BROOK Yaron, “The Morality of Moneylending: A Short History”, *The Objective Standard*, C.II, S.3, 2007, ss. 9-45.

Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, İstanbul: Tan Matbaası, 2014.

CHAPRA Ömer, “İslam Ekonomisi Nedir ve Nasıl Gelişmiştir”, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, ed. Sercan Karadoğan, çev. Ragıp Abdullahoğlu, 2017, ss. 97-132.

CEBECİ İsmail, “İslam İktisat Felsefesi ve Teorisi Literatürü: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.XIII, S.25-26, 2015, ss. 139-163.

CECCHETTİ Stephen G., & SCHOENHOLTZ Kermit L., *Money, Banking, and Financial Markets*, 4.b., New York: McGraw-Hill Education, 2015.

COCO Giuseppe-MEZA David de, “In Defence of Usury Laws”, Italy: *The Prime Minister Office*, The London School of Economics and University of Exeter, 2000, ss. 1-28.

ÇAĞLAR Aytaç, “Batı’ya Yön Veren Metinler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 6, S. 2, 2019, ss. 1164-1174.

ÇAPA Yılmaz, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslâm Kültürüne Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

ÇELİK İsmail, “Din ve Kapitalizm Kıskacındaki Katılım Bankalarının Geleceği”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.I, S.2, 2015, ss. 80-97.

DAŞBADEM İlknur, *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihi Hareketler*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

DEMİR Duygu, *Bileşik Faiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

DEMİR Harun, *Parasal Aktarım Mekanizmalarından Faiz Kanalinin Reel Ekonomiye Etkileri (Türkiye Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

DEMİR Konur Alp, “Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Tekirdağ, 2019, ss. 137-151.

DEMİRGİL Bünyamin, TÜRKAY Hakan, “Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açısından Gelişimi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.XVIII, S.2, 2017, ss. 131-160.

DENİZ Abdülbaki, *İslam Hukukunda İlet Kavramı ve Faizin İletti*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

DİNLER Zeynel, *İktisada Giriş*, 19.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013.

DOSTOYEVSKİ, *Suç ve Ceza*, ed. Cafer Şimşek, İstanbul: Parıltı Yayıncılık-Kitapzamanı, 2010.

DURAMAZ Selim, DİLBER İlkay, “Küresel Kriz Sürecinde Para Politikasında Yeni Bir Araç Olarak Faiz Koridoruna Genel Bir Bakış”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, C.I, S.1, 2015, ss. 29-38.

EFE Ahmet, “İslam’a Göre Para ve Kredi Politikası”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.XXV, S.3, 2018, ss. 587-607.

EĞRİ Taha, KARASU Oğuz, KIZILKAYA Necmettin, *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 2.b., İstanbul: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği Yayınları, 2014.

ELBİR Halit Kemal, “Fahiş Faiz Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.XVIII, S.3-4, 1952, ss. 853-874.

ERBAŞ Ali, “İncil’de Yahudi İmajı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 7, S.17, 2003, ss. 95-112.

ERDEM Mustafa, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, ss. 151-173.

ERGİN Feridun, *Ak İktisat Ansiklopedisi*, C.I, Ak Yayınları, 1974.

ERGİN Feridun, *Para ve Faiz Teorileri*, 2.b., İstanbul: Beta Yayınları, 1983.

- ERİM H. Neşe, NAKİBOĞLU Aslıhan, GÜNEŞ Hakan, “Karşılaştırmalı Perspektiften Faiz Oranlarına Yeniden Bakış”, *Paper Presented at EconAnadolu*, Eskişehir, 2011.
- ERİŞİK Mehmet, *2008 Küresel Finansal Krizi ve Küresel Kriz Sonrası TCMB'nin Uyguladığı Makro İhtiyati Politika Araçları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- ERTÜRK Emin, “Kilise, Faiz, Kapitalizm: Günahtan Meşruiyete Sancılı Bir Geçişin Anatomisi”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C.VIII, Yıl 8, S.20, 2019, ss. 108-134.
- ESKİCİOĞLU Osman, *İslam ve Ekonomi*, 1.b., İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999.
- ESKİCİOĞLU Osman, “İslam'da Ekonomik Sistem”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.16, 2010, ss. 35-46.
- EVREN Mahmut Tevfik, *Faiz Hukuku*, İstanbul: Net Matbaacılık, 1987.
- FAROOQ Mohammad Omar, “The Riba-Interest Equation and Islam: Re-examination of the Traditional Arguments”, *Global Webpost*, 2005, ss. 1-42.
- GADİROV Ceyhun, *Faiz Politikası ve Finansal Sistemin İstikrarı: Türkiye Deneyi (1980-2002)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- GALBRAITH J. K., *Kuşku Çağı*, 4.b., çev. Reşit Aşçıoğlu-Nilgün Himmetoğlu, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2011.
- GÖZE Ayferi, “Hıristiyan Düşüncesinde ve Thomas Aquino'da Siyasi İktidar Karşısında Ferdin Durumu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 32, 1966, ss. 684-692.
- GÖZÜBENLİ Beşir, “İslâm Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem I Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.13, 1997, ss. 5-20.
- GÜRİZ Adnan, “Avrupa'da Reform Hareketi ve Mülkiyet Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XXV, S.1, 1968, ss. 237-271.
- HABERGETİREN Ömer Faruk, “İslam Hukukunda Paranın Değer Kaybının Ödenmesini Gerektiren Esaslar”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.1, 2017, ss. 19-31.
- Halk Dilinde İncil*, 1.b., İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2012.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Ekonomi Sözlüğü*, 10.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- HEYET, *Kur'ân-ı Kerîm'in Metinsiz Muhtasar Meâli*, İstanbul: Hayrat Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi, 2011.
- HOMER Sidney, SYLLA Richard, *A History of Interest Rates*, 4.b., New Jersey: Wiley Finance, 2005.
- HOUDT Van Toon, “Money, Time and Labour- Leonardus Lessius and the Ethics of Lending and Interest Taking”, *Ethical Perspectives 2*, 1995, ss. 11-27.
- İŞİK Halim, “Eski ve Yeni Ahid'de Para ve Faiz”, *Marife*, Yıl. 6, S.1, 2006, ss. 51-76.

İÇKE Mehmet Akif, “Schumpeter ve Yeniliklerin Finansmanı”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XI, S.1, 2014, ss. 17-38.

İL Tuba, *Millî İnkılâp Dergisi'nde Yahudilik*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

İNANLAR Mehmet Zafer, *Din-Mitos İlişkisi: Hıristiyanlık Örneği*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

İncil-i Şerif'in Yüce Anlamı Havari Matta'nın Kaleminden, 1.b., David Yule, İstanbul: Sabeel Media, 2011.

JOHNSON Paul, *Yahudi Tarihi*, 2.b., çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2001.

KAHVECİ Niyazi, *Tevrat'ta Sosyal Düşünce*, 1.b., Ankara: Sinemis Yayınları, 2011.

KAHVECİ Niyazi, *Tevrat'ta Siyasal Düşünce*, 1.b., Ankara: Sinemis Yayınları, 2012.

KALAYCI İrfan, “Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.IX, S.19, 2013, ss. 51-74.

KALAYCI İrfan, AYTEKİN Barış, “Çağımız İslâm Dünyasında Yaşanan Dinsel ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar (Teşhis Boyutu)”, *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdüleri*, 2016, ss. 153-182.

KALELİ Emrullah, “Ortaçağ Avrupa'sında Yahudilerin Genel Durumu ve Las Siete Partidas'a (1265) Göre Yasal Statüleri”, *Turkish Studies- Historical Analysis*, C.XIV, S.3, 2019, ss. 577-592.

KALYONCU Kahraman, TUNCER Hatice, “Din-İktisat İlişkisi: Riba, Rehin ve Ekonomik İşlem Kavramları Üzerine Bir Deneme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.VI, S.6, 2017, ss. 163-172.

KARACAN Rıdvan, *Faiz, Kur ve Makroekonomik Performans (Türkiye Üzerine Bir İnceleme)*, (Doktora Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

KARAHAN Pınar, *Para Politikasının Banka Kredi Kanalı Yolu ile Reel Etkileri ve Banka Kredi Faiz Oranlarına Geçişkenliği: Türkiye Örneği*, (Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

KARAHÖYÜK Mustafa, “Din ve Ekonomi İlişkisi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.16, 2013, ss. 193-220.

KARAKUŞ Abdil, *İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

KAYAPINAR Hasan, SADIKER Ömer, “Fazlalık Faizinin Kaynağı Hakkındaki Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.XII, S.67, 2019, ss. 1055-1062.

KAYMAZ Mehmet Devran, *Faiz Kavramı ve Ticari İşlerde Faiz*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

KAZGAN Gülten, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, 4.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.

KEYNES John Maynard, “Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, çev. Akif Erginay, C.XVIII, S.1, 1961 ss. 298-320.

KEYNES John Maynard, *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, 12.b., çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.

KHAN Muhammad Akram, “İslam Ekonomisinin Mevcut Durumu ve Gelecek Araştırmaların Yönü”, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, ed. Sercan Karadoğan, çev. Sercan Karadoğan, 2017, ss. 257-294.

KISHTAINY Niall, ABBOT George, FARNDON John, KENNEDY Frank, MEADWAY James, WALLACE Christopher, WEEKS Marcus, *Ekonomi Kitabı*, 1.b., çev. Yosun Akverdi-Suphi Nejat Ağırnaslı, İstanbul: Alfa Yayınevi, 2013.

KIZILABDULLAH Şahin, *Dinlerin Birey, Aile ve Toplum Barışına Katkısı (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam)*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

KOMİSYON, *Riba (Faiz)*, 1.b., çev. Yakup Kumak, ed. Yusuf Tazegün, İstanbul: El-Mustafa Yayınları, 2014.

KÖKTAŞ Mümin, “Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XVII, S.1, 2017, ss. 143-158.

KURT İrem, *15. Yüzyıla Kadar Kilise Hukukunda Faiz Yasağının Temellendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014.

KURUL, *Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

KURUL, *Akit Açıklamalı Kutsal Kitap*, 1.b., İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010.

KURUL, *Akit Açıklamalı Kutsal Kitap*, 2.b., İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2017.

KUŞAT Nurdan, “Modern İslami Finans Sektörünün İnovatif Gücü: Sukuk”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.41, 2014, ss. 1-22.

KUTLU Hüseyin Ali, DEMİRCİ N. Savaş, “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S.52, 2011, ss. 121-136.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil/Eski ve Yeni Anlaşma) Yeni Çeviri, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2016.

MAHDİ S. I., “Methodological Issues in Islamic Economics”, *Paper Presented At The 2nd Seminar On Islamic Economics International Institute of Islamic Thought, USA*, 1988.

METİN Abdullah, “Küreselleşme Sürecinde Hristiyanlık ve Hristiyanlığın Küreselleşmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.VI, S.6, 2013, ss. 349-361.

- MILNE Bruce, *Yuhanna'nın Mesajı*, 1.b., çev. Zeynep Çağlayandere, İstanbul: Haberci Basın ve Yayınevi, 2012.
- MUNRO John H., "Usury, Calvinism and Credit in Protestant England: from the Sixteenth Century to the Industrial Revolution", *Working Paper*, No 439, 2011.
- NOMER Haluk, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 13.b., İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.
- O'BOYLE Edward J., "Interest And The Church's Doctrine On Usury", *Mayo Research Institute*, 2019, ss. 1-13.
- ORUÇHAN Osman, "İslam Ekonomisinde Paylaşımçı Yaklaşım: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme", *International Congress on Political, Economics and Social Studies*, C.II, 2018, ss. 232-250.
- ÖNCÜ Mehmet Akif, ÇÖMLEKÇİ İstemi, GEZER Yusuf, "Katılım Bankalarının Etkinliğinin Ölçülmesi: Türkiye ve Malezya Karşılaştırması", *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 2018, ss. 191-201.
- ÖNEY Ayhan, *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü*, 3.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 1978.
- ÖZBAY Ekrem, KOÇ Eyüp, YAPICI Ahmet, TÜRKAN Ahmet, BAYDAŞ Mehmet, HEMİŞ İsa, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, 1.b., Ramazan YILDIRIM, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010.
- ÖZBEY Ali Ulvi, COŞKUN Ali, "Pavlus Hristiyanlığından Protestan Evanjelizmine Misyonerlik Süreci", *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, ss. 145-161.
- ÖZDAL N. Ahmet, "Ortaçağ İslam Dünyasında Bankacılık Faaliyetleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.55, 2015, ss. 189-196.
- ÖZEL Halil, *Said Nursî'ye Göre Yahudilik ve Yahudiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ÖZER Ali, ÖZER Nevin, "Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısının Belirleyicileri", *International Congress on Political, Economics and Social Studies*, C.II, 2018, ss. 180-194.
- ÖZGÜVEN Ali, *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984.
- ÖZMEN Seda, *Reform Yahudiliğinin İki Temel Dökümanı: Pittsburgh ve Columbus Platformları*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- ÖZTÜRK Fahriye, ÇAKMAN Kemal, *Keynes'te Yetersiz Efektif Talep ve Kriz Dinamiği ve Bunların Küreselleşme ile İlintisi Üzerine*, <http://kemalcakman.com/>? (21.11.2011).
- PARASIZ İlker, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, 1.b., Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1999.
- PAYA Merih, *Makro İktisat*, 4.b., ed. Mustafa Türkmenoğlu, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2013.

- PEHLİVAN Meriç, “Din-Ekonomi İlişkisi ile Bu İlişkinin Toplumların ve Bireylerin Davranışlarındaki Yansımaları”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.III, S.6, 2016, ss. 13-35.
- PETERSON Christopher Lewis, “Usury Law, Payday Loans, and Statutory Sleight of Hand: Salience Distortion of American Credit Pricing Limits”, *2nd Annual Conference on Empirical Legal Studies Paper*, S.4., 2008, ss. 1110-1165.
- PIÇAK Murat, “Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.I, S.4, 2012, ss. 61-92.
- ROSENBLATT Helena, “The Christian Enlightenment”, *S. J. Brown and T. Tackett The Cambridge History of Christianity Vol. VII Enlightenment, Reawakening and Revolution 1660-1815*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, ss. 283-301.
- SAATÇIOĞLU Fulya, UKRAY Murat, *Das Kapital Karl Marx “Hayatı ve Das Kapital Üzerine Bir İnceleme”*, 2.b., Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2016.
- SARAÇ Mehmet, *Modern İktisadi Düşüncenin Teolojik Arka Planı*, İstanbul: İsifam Yayınları, 2018.
- SEYİDOĞLU Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Gözlem Yayınları, 1992.
- SEYREK İsmail, MIZIRAK Zekeriya, “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 2009, ss. 383-394.
- SEZGİN Yusuf Enes, BULUT Firdevs, *İslam İktisadı ve Piyasa*, İstanbul: Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği Yayınları, 2015.
- SHAKESPEARE William, *Venedik Taciri*, çev. Bülent Bozkurt, 12.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- SHINSUKE Nagaoka, “İslam İktisat Tarihine Eleştirel Bir Bakış: Kurulumu, Dönüşümü ve Yeni Anlayışlar”, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, ed. Sercan Karadoğan, çev. Sercan Karadoğan, 2017, ss. 165-198.
- SİDDİQI Muhammet Nejatullah, “İslam İktisat Düşüncesi: Temelleri, Evrimi ve İhtiyaç Duyulan Yönelim”, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*, ed. Sercan Karadoğan, çev. Mehmet Akif Berber, 2017, ss. 69-96.
- SMİTH Adam, *Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi Milletlerin Zenginliği (The Wealth Of Nations)*, çev. Haldun Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2006.
- SMİTH Adam, *Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations)*, çev. G. Kazgan, H. Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- SNOWDON Brian, VANE Howard R., *Modern Makroekonomi: Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, 1.b., çev. ed. Barış Kablamacı, Ankara: Efil Yayınevi, 2012.
- SOMBART Werner, *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.

- SOMBART Werner, *Yahudiler ve Modern Kapitalizm*, 1.b., çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, 2016.
- STEIN Robert H., *The Method and Message of Jesus' Teachings*, 1.b., İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 1999.
- STULZ Rene M.-WILLIAMSON Rohan, "Culture, Openness and Finance", *Journal of Financial Economics* 70, 2003, ss. 313-349.
- SUGÖZÜ Halil İbrahim, "İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.XII, S.8, 2017, ss. 185-210.
- SULTANOVA Nazgül, *İsrail'in Siyasi Yapısındaki Rus Yahudilerin Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011.
- SÜSLÜ Bora, *Faiz Teorileri Işığında 1980'den Sonra Türkiye'deki Faiz Politikasının Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- ŞEHRİSTANİ, *El-Milel Ve'n-Nihal Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2015.
- TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ Başak, ALKAN Ufuk, DAĞIDIR Canan, "Yeni Bir Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridoru: Türkiye'de Para Politikası Kurulu Faiz Kararlarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C.VII, S.13, 2015, ss. 449-478.
- TERZİ Ahmet, "Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C.V., S.9, 2013, ss. 1-14.
- Tevrat (Tora-Neviim-Ketuvim)*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2017.
- TOKEL Dilek, *Para Politikası ve Faiz Kararları Arasındaki İlişki: Teorik ve Uygulamalı Yaklaşım*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2011.
- TOPCAN Özlem, *Yahudilik ve Hristiyanlık Din Geleneklerine Feminist Yaklaşım*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- TORUN İshak, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlâk"", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.III, S.2, 2002, ss. 89-98.
- TRENOVSKİ Borche, MERCAN Günter, KOZESKİ Kristijan, "Gelecekteki Krizleri Engellemek İçin İslami Finans Araçlarının Alternatif Olarak Kullanımları", *International Congress of Management, Economy and Policy*, 2019, ss. 581-590.
- TÜMER Gülay, KÜÇÜK Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, 2.b., Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- UNAY Cafer, *Makro Ekonomi*, 6.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 1996.
- ÜLKÜ Sema, "Üç Semavî Dine Ait Prensiplerin Muhasebe Biliminin Oluşumu Üzerindeki Muhtemel Etkileri", *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, C.I, S.1, 2015, ss. 171-197.

VİNCENT Joshua, “Historical, Religious and Scholastic Prohibition of Usury: The Common Origins of Western and Islamic Financial Practices”, *Law School Student Scholarship*, 2014, ss. 1-48.

WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 1.b., çev. Zeynep Günata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.

WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, 1.b., çev. Mehmet Ökten, Ankara: Tutku Yayınevi, 2014.

WILCOCK Michael, *Luka'nın Mesajı*, 1.b., çev. Murat Yılmaz, İstanbul: Haberci Basın ve Yayınevi, 2017.

YAVUZ Nazmiye, *Kitabı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hristiyanlık'ta Seçilmişlik Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

YAZICI Resül, “Finansal Krizlerin Önlenmesinde Katılım Bankacılığı Sisteminin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sakarya İktisat Dergisi*, C.V, S.1, 2016, ss. 59-82.

YAZIR Muhammed Hamdi, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, düz. Sabri Yılmaz, İstanbul: Şenyıldız Yayınevi, 2001.

YELKEN Ramazan, ““Aşk, Lüks ve Kapitalizm” Etrafında Werner Sombart'tan Postmodern Teorilere Uzman Yeni Tartışma Zemini”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.I, S.2, 1999, ss. 275-295.

YEŞİLYURT Muhammet, *Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Kardeşlik Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

YETKİN Huriye, *Yahudi Geleneğine Göre Ölüm Cezasını Gerektiren Eylemler*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

YILDIRIM İsmail, “Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.VI, S.2, 2014, ss. 49-58.

YILDIZ Hasan, *Ortadoğuda Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, (Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

YILMAZ Ekrem, *Faizin Yabancı Yatırımlar Üzerinden Ekonomi Politik Analizi: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018.

YILMAZ Gizem, *Ortaçağ Avrupasındaki Karanlık Feodalizmin İktisatla Aydınlanması*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

YILMAZ Ömer, “Ribâyı Anlamak İslam İktisadında Faiz, Ed. Abdulkader Thomas, İstanbul: İktisat Yayınları 2017”, *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, ss. 109-113.

YÜCE Mehmet, ÇELİK Muhammet, “Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.69, 2018, ss. 120-136.

YÜCE Mehmet, ERYILMAZ Filiz, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ’nın Gelişim Süreci”, *Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, 2018, ss. 171-179.

ZEYREK İsmail Naci, *Yahudilikte Dini Semboller (Magen David Örneği)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.